

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za hrvatski standardni jezik

BRDO PROBLEMA

ISKAZIVANJE KOLIČINE NEBROJIVOGA U HRVATSKOME

DIPLOMSKI RAD

12 ECTS-bodova

Petra Bušelić

Zagreb, 28. siječnja 2015.

Mentor

Dr. sc. Ivan Marković, doc.

Sadržaj

1. Količina i kvantifikacija	3
2. Pogledi na (ne)brojivost	9
3. Gramatička kvantifikacija: gramatička kategorija broja	28
4. Podjele imenica	32
4.1. Pojedinačne imenice	33
4.2. Gradivne ili tvarne imenice	33
4.3. Zbirne imenice	36
4.3.1. <i>Narod, telad, granje i nakit</i>	39
4.4. Apstraktne imenice	43
4.5. Imenice <i>singularia</i> i <i>pluralia tantum</i>	44
4.6. Gramatički nebrojive imenice	49
5. Ljestvica živosti i ljestvica brojivosti	51
6. Leksička kvantifikacija: leksički kvantifikatori	64
6.1. Prilozi	65
6.2. Pridjevi i zamjenice	66
6.3. Brojevi i brojevne riječi	68
6.4. Kvantifikatori kao funkcionalni razred riječi	72
7. Imenice za količinu	74
7.1. Kvantifikativi – brojenje nebrojivoga	74
7.2. Brojevni klasifikatori	89
7.3. Podjela kvantifikativa	99
7.3.1. Mjerne jedinice	101
7.3.2. Spremnici	104
7.3.3. Fragmentizatori	106
7.3.4. Partikularizatori	110
7.3.5. Kvantifikativi konstitutivnog elementa	112

7.3.6. Kvantifikativi cjeline	113
7.3.7. Leksički zbirne imenice	116
7.3.8. Generički kvantifikativi	117
7.4. Imenički kvantifikatori	117
7.5. Klasifikatori u hrvatskome	122
8. Zaključak	127
9. Literatura	130
10. Sažetak i ključne riječi	135
11. Kazalo pojmova	136

1. Količina i kvantifikacija

Količina je, uz prostor i vrijeme, jedan od univerzalnih kognitivnih koncepata ljudskog uma; iskazuju je svi jezici svijeta (Matasović 2005: 77),¹ a djeca usvajaju vrlo rano.² Na kognitivnoj mapi mozga vizualna percepcija količine objekata u stvarnosti smještena je u prefrontalnom i parijetalnom režnju – u intraparijetalnom sulkusu (Lakoff – Nuñez 2000: 23–24). Neuroznanstvenici, kognitivisti i psiholozi pretpostavljaju da su načina (i kognitivna modula) za određivanje količine barem dva: prvi je evolucijski stariji i temeljniji – *procjena* (*estimacija*; ima li čega mnogo ili malo, više ili manje od čega drugoga), a drugi se, prema pretpostavci, razvio iz prvog, sofisticiraniji je, evolucijski napredniji i počiva na načelu apstrakcije – *brojenje* (Henik *et al.* 2012). Prvim se načinom određivanja količine ne služe samo ljudi već i brojne druge vrste (ako ne i sve), dok je sposobnost brojenja (numerička kognicija ili kompetencija) zasigurno svojstvena ljudima (smatra se da je urođena; Lakoff – Nuñez 2000: 15–16), a otvorenim ostaje pitanje imaju li je i druge vrste.³ Iako definitivnih odgovora još nema, kognitivni se načini određivanja količine mogu dovesti u vezu s načinima na koje je količina iskazana u jeziku.

U lingvistici se utvrđivanje količine izvanjezičnih referenata označenih imenicom naziva *kvantifikacijom* (Znika 2002: 95). Jezici značenje količine *gramatikaliziraju* i *leksikaliziraju* (orječuju; usp. Kuna 2008: 41) – količina je gramatikalizirana gramatičkom kategorijom broja, a oriječena je različitim leksemima za iskazivanje količine, koji se nazivaju *kvantifikatorima* – prvo se naziva *gramatičkom*, a drugo *leksičkom kvantifikacijom*. Većina jezika ima podskup leksema za točno izbrojenu količinu – *brojeve* ili *brojevne (numeričke) kvantifikatore*, a iskazivanje količine brojevima kao vrstom riječi naziva se *brojevnom (numeričkom) kvantifikacijom*. Budući da su brojevi i sami riječi, odnosno posebne leksičke jedinice za iskazivanje količine, brojevnju ćemo kvantifikaciju smatrati podvrstom leksičke. Tako u hrvatskome značenje 'jedan čovjek' možemo izraziti kao *čovjek-ø* (nultim jedninskim sufiksom) ili *jedan čovjek* (posebnim leksemom). Iz drugoga primjera vidimo da gramatički i leksički način iskazivanja količine ne funkcioniraju odvojeno (barem ne u flektivnim jezicima

¹ „Čini se da sve jezične zajednice ili većina njih imaju način iskazivanja i razlikovanja imeničkoga pojma prema prebrojivosti i brojnosti“ (Marković 2012: 233).

² Npr. u engleskome djeca usvoje razliku između jednine i množine između 20. i 24. mjeseca života (Wood – Kouider – Carey 2009); množinski sufiks -s treći je ili četvrti gramatički morf (od ukupno četrnaest) koji usvoje (Kwon 2005: 4).

³ Za ostale žive vrste još nije posve dokazano – primati gotovo sigurno mogu brojiti, a postoje mišljenja da mogu i ptice, mravi, pčele, daždevnjaci, ribe, psi, slonovi, konji i druge vrste (Reznikova – Ryabko 2011), ali samo male količine.

kao što je hrvatski). Nadalje, dok je leksema za količinu potencijalno bezbroj, vrijednosti gramatičke kategorije broja u jezicima nalazimo tek nekoliko: najčešća je opreka između 'jedan' i 'više od jedan' (zato što je i „najkorisnija“), gramatikalizirana u opreci singular ~ plural, a u jezicima ćemo naći još i dual, trijal i eventualno kvadriral (Corbett 2000: 26). I tomu podlogu možemo naći u kogniciji, u pojavi koja se naziva *subitizacija* (od lat. *subitaneus* 'iznenadan'), a označuje to da ljudski mozak može automatski (nesvjesno) odrediti količinu do najviše četiri entiteta u stvarnosti; odnosno, kad bacimo letimičan pogled na skup od najviše četiri objekata, *nesvjesno* ćemo znati njihov broj (De Cruz 2004: 65; Lakoff – Nuñez 2000: 19–21). Za subitizaciju se također smatra da je urođena te da je posjeduju i druge vrste (Lakoff – Nuñez 2000: 16–21). Ako gramatičku kategoriju broja promatramo kao jezični odraz primarnog kognitivnog mehanizma određivanja količine – procjene, čemu pripada i subitizacija – očekivano je da u jezicima nećemo naći npr. „sektijal“ ili „septijal“, a hoćemo paukal i veći ili globalni plural (sa značenjem golema, neprebrojiva ili nesaglediva mnoštva ili sveukupnosti; Corbett 2000: 30; Marković 2012: 234). K tomu, primjena jedninskih ili množinskih sufikasa jednako je automatizirana i nesvjesna kao i subitizacija, odnosno procjena. Gramatička kategorija broja, kako smo rekli, nesvjesna je (u smislu da ne razmišljamo svjesno hoćemo li upotrijebiti jedninski ili množinski sufiks). Leksička kvantifikacija s druge strane stvar je svjesnoga leksičkog izbora – da bismo došli do sedamnaest, moramo svjesno brojiti, a ako nam preciznost nije komunikacijski važna, možemo reći i *hrpu, dosta, mnogo*. Gramatička kategorija broja dakle nije „samo nesavršen gramatički pokušaj odražavanja razlika u stvarnom svijetu“ (Kuna 2008: 3), već je odraz temeljne konceptualne opreke jedan ~ više od jedan / mnogo; kad nam je potrebna veća preciznost, na raspolaganju imamo leksičke kvantifikatore i brojeve.

U hrvatskome su gramatikalizirane količine 'jedan' (jednina) i 'više od jedan' ili 'ne-jedan' (množina), u nekad je postojao i dual (koji je zapravo postao paukal); sve su ostale količine leksikalizirane: *malo, mnogo* itd. s jedne strane kao približne mjere i *jedan, dva, tri, četiri* itd. s druge kao precizne mjere. Kognitivni je mehanizam *brojenja* ili prebrojavanja dakle u hrvatskome i drugim jezicima leksikaliziran, a počiva na apstraktnom načelu brojenja: da bismo nešto (pre)brojili, moramo izabrati objekte koje ćemo brojiti, odnosno podrazumijevamo da bilo što može biti brojivo te da upotreba pozitivnih cijelih brojeva za brojenje može biti generalizirana. To načelo počiva na pretpostavci da je svaki diskretan objekt brojiv, a ta se pak pretpostavka oslanja na upotrebu simbola. Drugim riječima, brojiti možemo zato što ne brojimo same objekte, već njihove simboličke reprezentacije; količinska

jedinica neovisna je o svojstvima objekta i zato se može primijeniti na bilo koji objekt – preciznije, na bilo koji diskretan, a time i brojiv, objekt (De Cruz 2004: 64). Tako brojka 1 ili brojeva riječ *jedan* uvijek predstavlja istu (apstraktnu) količinu, neovisno o svojstvima objekta na koji se primjenjuje. I dok mravi možda mogu shvatiti (ponašanje uskladiti s percepcijom) da su jedan mrav i jedan mrav jednako dva mrava, još nije dokazano da mogu shvatiti da su jedan mrav i jedan slon jednako dva, dakle upitno je mogu li doista brojiti, odnosno za brojenje upotrebljavati simboličke reprezentacije (brojke, ureze, kuglice, dijelove tijela, riječi itd.) neovisne o svojstvima onoga što se broji.⁴ Prema De Cruz (2004: 73) u nekim je jezicima riječi za brojeve vrlo malo – neki australski aboridžinski jezici imaju samo riječi *jedan*, *dva* i *mnogo*, a u nekim ih kulturama uopće nema, primjerice govornici nekih jezika Papue Nove Gvineje za brojenje se služe riječima za dijelove tijela: počevši od maloga prsta lijeve ruke, broje nadesno prstenjak, srednji prst, kažiprst, palac, zapešće, podlaktica, nadlaktica, rame, vrat pa isto prema desnoj ruci. Suprotno uvriježenim mišljenjima taj je način brojenja ekvivalentan našem jer počiva na istome načelu apstrakcije pa tako desno oko uvijek znači 'šesnaest' (usp. i Aikhenvald 2000: 100). Neki su istraživači pogrešno pretpostavili, tvrdi De Cruz (2004: 73, usp. i Marković 2012: 470), da govornici takvih jezika ne razumiju načelo apstrakcije za brojenje u potpunosti jer nemaju specijalizirane riječi za brojeve. No svi načini eksplicitnog prebrojavanja, koliko god formalno različiti, počivaju na ljudskoj sposobnosti za simboličku reprezentaciju koncepata (od kojih je jedna i jezik).

No gramatička i numerička kvantifikacija samo su „maksimalne vrijednosti“ načina iskazivanja količine, apsolutne točke kontinuuma između kojih postoje i drugi načini, precizniji od gramatičke kategorije broja s jedne strane i manje precizni od brojeva s druge – semantička se kategorija broja (količine) u jezicima izražava oprekom prema gramatičkom broju imenica (u hrvatskome jedninom i množinom), oprekom između pojedinačnoga i zbirnoga (*list* ~ *lišće*), različitim leksemima (*čovjek* ~ *narod*, *riba* ~ *jato*) i priložima ili popriloženim imenicama (*mnogo*, *puno*, *brdo*, *tuce*), a „najpreciznije sredstvo za iskazivanje količine, *broja*, jest posebna vrsta riječi koju također zovemo *broj*“, koji iskazuje „upravo prebrojivu i prebrojenu količinu, *brojnost*“ (Marković 2012: 463). Navedenom treba pridodati

⁴ Da bi nešto bilo proglašeno brojenjem, mora zadovoljiti pet pravila: „jedan na jedan“ (jednom objektu dodjeljuje se jedna brojeva jedinica), ordinalnosti (jedinice se dodjeljuju fiksiranim redoslijedom: 1, 2, 3, 4 itd.), kardinalnosti (konačna jedinica predstavlja ukupan zbroj svih prethodnih jedinica), apstrakcije (brojiti se mogu objekti različitih svojstava) i nevažnosti redoslijeda (nevažno je kojim redoslijedom brojimo objekte). Brojenje u životinja naziva se „protobrojenje“ jer ne zadovoljava barem jedno od (a često i više) tih pravila (Reznikova – Ryabko 2011: 413–416).

i imenice koje mogu značiti količinu i nisu nužno popriložene (*vreća, šaka*),⁵ a kojima će biti posvećeno 7. poglavlje. Takve imenice Znika naziva *kvantifikativima*, a izriču približnu količinu (2002: 55). Prema Kuni svi nabrojani načini „ne proistječu iz gramatike već iz stvarnosti koja se artikulira i odnosa spram nje“ (2008: 37). No razlike u iskazivanju količine ipak proizlaze i iz gramatike, inače za izbrojenu količinu 'dva' ne bismo imali toliko različitih leksema: *dva, dvije, dvojica, dvoje, dvoji, par*; koji opet postoje zbog razlike u konceptualizaciji stvarnosti i njezina prenošenja u jezik.⁶

Kad govorimo o hrvatskome jeziku, sustav kvantifikacije ponajbolje je opisao Pranjковиć, koji kaže da se kvantifikacija svojstvena kategoriji broja „s dosta utemeljenja može smatrati primarnom jezičnom kvantifikacijom“ (2013: 35).⁷ Zbog važnosti njegovih uvida navodimo ih podosta opširno:

Naime po tipu kvantifikacije svojstvenom relaciji jednina : množina sve ono što se kvantificira dijeli se u dvije skupine. U prvoj je skupini jedan element koji se kvantificira, a u drugoj sve ostale kombinacije (množina dakle jednostavno znači ne-jedan element kvantifikacije). Ako je dakle kvantificiranih elemenata više nego jedan, gramatičkom se kvantifikacijom (koja se veže uz kategoriju broja) ne može nikako utvrditi točan broj tih elemenata, pa se onda naravno ne može ni prenijeti precizna obavijest o količini. Kako je međutim za komunikaciju često ne samo potrebno nego i nužno dati obavijest o točnom broju (predmeta ili čega drugog), jezik raspolaže i drugom vrstom kvantifikacije (možda bismo je uvjetno mogli nazvati „matematičkom“), a takve precizne obavijesti prenose upravo brojevi kao vrsta riječi. Glavno je dakle njihovo svojstvo svojevrsna kvantifikacijska preciznost, određenost, točnost, jednoznačnost.

A da u jeziku postoji potreba za preciziranjem kvantitete, nastavlja Pranjковиć, vidi se „po tome što postoje specijalna upitnokvantitativna sredstva koja pretpostavljaju odgovor s preciznim kvantitativnim podacima“ (2013: 35). Tako očekivani odgovor na pitanje *Koliko imaš godina?* nije *Malo* ili *Mnogo*, „a pogotovo ne dolazi u obzir odgovor kojim bi se kvantificiralo uz pomoć kategorije broja, npr. tipa *Imam godinu* prema *Imam godine*. Takva je obavijest, moglo bi se reći, leksičko svojstvo brojeva kao vrste riječi, a o ostalim njihovim gramatičkim svojstvima ovisi hoće li biti riječi o kvantifikaciji predmeta ili, bolje reći, o opredmećenju broja (*čtvorica*), o kvantifikaciji kao svojstvu (*sedmi*) ili o kvantifikaciji kao

⁵ Pitanjem jesu li kvantifikatori doista prilozi, pa tako i imenice kvantifikatori popriložene imenice (koje su sklonjive: *govorim o moru ljudi, sa šačicom*), bavit ćemo se u § 6.

⁶ Tafra navodi da u hrvatskome postoji 21 leksička jedinica koja znači 'dva' (2005: 12), a različita jezična kvantifikacija posljedica je različitosti gramatičkih svojstava imenica uz koje dolazi, npr. *konj, brat, braća, sanjke* (*idem*: 21).

⁷ Pranjковиć kaže da će se imenice „kategorizirati s obzirom na odnose među predmetima koje označuju (ta će se kategorizacija realizirati ponajprije padežima [u hrvatskome]) ili će se kategorizirati s obzirom na *količinu* (*predmeta*), a neće se kategorizirati s obzirom na boju ili s obzirom na oblik, iako su to perceptivno izrazito relevantne kategorije“ (2013: 9–10, istaknula P. B.). Iako je u pravu što se tiče boje – doista ne postoji jezik koji bi imenice klasificirao prema boji (Aikhenvald 2000: 280), postoji pozamašan broj jezika koji kategoriziraju imenice prema obliku predmeta koje označuju (v. ovdje § 7.2 o klasifikatorima), što čini i hrvatski (iako na leksičkoj, ne gramatičkoj razini).

okolnosti (*jedanput*)“ (2013: 35). Pranjković dakle govori o dvama dijametralno suprotnim tipovima kvantifikacije: o gramatičkoj i brojevnoj. Međutim, kaže, to nisu jedini tipovi kvantifikacije, „nego bi se možda moglo reći da su ekstremni: gramatička kvantifikacija, koja je posve neodređena, i brojeva (vezana za broj kao vrstu riječi), koja je posve precizna. Između toga međutim postoje još najmanje dva tipa kvantifikacije. Prvi bismo mogli nazvati leksičko-gramatičkom ili možda tvorbenom kvantifikacijom, a ticao bi se zbirnosti (kolektivnosti), dok bi drugi tip bio leksička kvantifikacija“ (2013: 36). U takvu je sustavu zbirnost „zapravo jedan vid neutralizacije, ali istovremeno i preciziranja onoga što se označuje kategorijom broja. To je naime množina koja se gramatički ili, bolje reći, leksičko-gramatički (tvorbena) konceptualizira kao jednina, npr. *lišće*“ (2013: 36). S druge strane leksička je kvantifikacija neodređena, „ali ipak određenija nego gramatička (tj. ona koja je povezana s kategorijom broja), pa zapravo služi za kvantitativnu konkretizaciju množine, s tim da i takva kvantifikacija ipak ostaje (brojevno) neodređena (npr. *puno ljudi, mnoštvo problema, malo soli, mnogobrojni gosti* i sl.). Takva je kvantifikacija čisto leksička, što ne znači da nije u nekim relacijama i s gramatičkim izražavanjem kvantitativnosti (bilo kategorijom broja bilo brojevima kao vrstom riječi)“ (2013: 36). Jedino što Pranjković u ovome prikazu kvantifikacije nije spomenuo jesu imenice za količinu (*hrpa, šaka, zrno*), a koje će nas posebno zanimati u ovome radu.

Treba spomenuti i da postoji mišljenje prema kojem bi se i gramatički rod mogao smatrati sredstvom jezične kvantifikacije (Pišković 2011: 92). Analizom korpusa njemačkih imenica D. Weber pokazala je da imenice muškoga roda označuju brojive pojave, imenice ženskoga roda zbirne su i nemaju distributivnu množinu, a imenice srednjega roda gradivne su imenice kojima broj nije flektivna kategorija (tj. mogu biti samo u jednini).⁸ Weber uvodi *rodno* obilježje *pojedinačnosti* prema kojem su imenice s tim obilježjem brojive i razlučive, a one bez tog obilježja nebrojive, zbirne (prema Pišković 2011: 30). Uvođenje roda u priču „nalaže novu razinu kvantifikacije“ koja ju preciznije definira, odnosno omogućuje „izoštavanje grube perspektive broja (jednina : množina) pretvarajući je u odnos distributivne i zbirne množine“, pri čemu rod preuzima funkciju „imeničkog vida“ (Weber 2000: 506 prema Pišković 2011: 31). Pišković je ispitala (2011: 93) distribuciju tvorbenih sufiksa za apstraktne, glagolske, mjesne i zbirne imenice te imenice za stvari prema rodovima u hrvatskome, tj. preispitala je pokušaj Weber da „kvantificira gramatički rod“ te zaključila da

⁸ Jespersen je ustvrdio isto za jugozapadni dijalekt britanskoga engleskog i danski, zaključivši da se razlika između brojivih i nebrojivih riječi može odraziti i na rod (1924: 240).

su u tvorbi imenica za neživo u hrvatskome najplodniji sufixi srednjega roda,⁹ iako ih je najmanje. K tomu, većina je izvedenih zbirnih i apstraktnih imenica ženskoga roda, dok je muški rezerviran za imenice koje označuju što pojedinačno. Ipak, dio imenica muškoga roda isto je tako apstraktnoga značenja, no ono je nekako „konkretnije“ od apstraktnih imenica ženskoga roda jer te imenice „označavaju vremenski ograničenu ili završenu radnju“, npr. *poljubac*, *pucanj* (Pišković 2011: 98). Iako je time pokazala da teorija D. Weber o kvantifikaciji gramatičkim rodovima načelno stoji i za hrvatski, ispitane su samo sufixalne izvedenice za neživo, ali ne i sve imenice. Stoga Pišković zaključuje da bi semantičku jezgru hrvatskoga jezika prirodnije bilo povezivati s izvanjezičnim konceptom roda – sa spolom – nego s konceptom kvantifikacije (2011: 99). Premda u hrvatskome gramatička kategorija roda nije utemeljena na kvantifikaciji i premda ne možemo tvrditi da će imenice muškoga roda uvijek značiti što pojedinačno (brojivo), a ženskoga i srednjega roda nepojedinačno (nebrojivo), dobar dio apstraktnih, gradivnih i zbirnih (nepojedinačnih) imenica doista jest uglavnom ženskoga i srednjega roda i utoliko je u hrvatskome gramatička kategorija roda povezana s kvantifikacijom (v. ovdje § 5, ljestvica brojivosti).

Konačno, *količina* ili *broj* kategorijalno je značenje, a prema Pranjkoviću (2013: 38) „svako kategorijalno značenje ima više razina gramatikalizacije, a to onda znači da postoje i različita sredstva za izražavanje pojedinih kategorijalnih značenja. Gramatikalizacija u najužem smislu obično je povezana s morfološkom razinom (s paradigmama), ali je poseban tip gramatikalizacije u pravilu povezan s pojedinom vrstom riječi, poseban za tvorbeni aspekt (osobito za tvorbu jednih vrsta riječi od drugih), a poseban opet za relacije među jezičnim jedinicama koje dolaze u nizovima (tj. za razinu sintakse i/ili suprasintakse)“ (2013: 38), a ne bi se smjela zanemarivati ni kategorijalna svojstva pojedinih leksičkih skupina. Navedene razine gramatikalizacije dobro opisuju razine i vrste gramatikalizacije broja ili količine (u hrvatskome): gramatička kategorija broja povezuje se s morfologijom (paradigme), no postoji i posebna vrsta riječi za iskazivanje količine (brojevi), tvorbeni aspekt najviše dolazi do izražaja u kategoriji zbirnosti, pojedine leksičke skupine služe iskazivanju neodređene količine (*puno*, *malo*, *more*, *hrpu*), a na razini sintakse kvantifikacija se očituje u slaganju predikata sa subjektom u broju.

Kako smo krenuli od toga da su odraz dvaju kognitivnih mehanizama određivanja količine (*procjene* i *brojenja*) u jeziku gramatička i leksička kvantifikacija, i rad će pratiti tu

⁹ Imenice srednjega roda uopće rijetko označuju što živo, a kada to i čine, onda uglavnom znače 'mlado' (usp. Pranjković 2013: 124).

podjelu: prvi dio bavit će se gramatičkom (poglavlja 3–5), a drugi leksičkom kvantifikacijom (poglavlja 6 i 7). No u kakvu se odnosu prema njima nalazi (*ne*)brojivost? Na pitanje što je u jeziku nebrojivo obično se nude ova dva odgovora: nebrojivo je ono što nema množinu i nebrojivo je ono što se ne može pojaviti uz broj – vidimo da je prvi odgovor povezan s gramatičkom, a drugi s numeričkom kvantifikacijom (nama podvrsta leksičke). Autori te dvije vrste brojivosti često ne razlikuju eksplicitno ili se priklanjaju samo jednom od dvaju odgovora: jedni isključuju numeričku kvantifikaciju kao stvar matematike ili izvanjezične stvarnosti, za razliku od gramatičke brojivosti, koja bi bila stvar jezika, dok drugi o nebrojivosti govore samo kao o nemogućnosti pojavljivanja uz broj, pri čemu su posljedice na gramatiku sekundarne. No u ovome radu obje ćemo vrste kvantifikacije i brojivosti smatrati jezičnim pojavama utemeljenim na semantici imenica – brojivost će biti semantička kategorija koja ima istovrsne posljedice na obje vrste kvantifikacije, samo s različitim ostvarenjima. Kako je naše shvaćanje brojivosti sinteza različitih pristupa drugih autora, predstaviti ćemo ih u sljedećem poglavlju.

2. Pogledi na (*ne*)brojivost

Brojivost je u lingvističke opise uveo Otto Jespersen u *The Philosophy of Grammar* 1924. godine kao jednu od univerzalnih semantičkih kategorija (uz opće, apstraktno, ljudsko, živo), koja se u jezicima ostvaruje na različite načine (prema Znika 2002: 56–7). Jespersen uvodi termin *uncountable* (hrv. *nebrojivo*) kako bi opisao riječi koje ne mogu stajati uz glavne brojeve (1924: 188),¹⁰ no kasnije govori i o njihovoj gramatičkoj defektivnosti (1924: 199). Tvrdi da se potreba za uvođenjem „općega broja“ (engl. *common number*), koji ne bi odgovarao ni jednini ni množini, potvrđuje upravo kad „napustimo svijet brojivoga“ i „uđemo u svijet nebrojivoga“ jer postoje mnoge riječi koje ne znače „ograničenu stvar definirana oblika ili preciznih granica“ (1924: 198).¹¹ Takve riječi naziva „riječima za stvari“ (engl. *mass-words*), a obuhvaćaju tvarne i apstraktne imenice. Budući da ne postoji zaseban gramatički „opći broj“, takve riječi moraju izabrati jedan od dvaju postojećih formalnih brojeva – jedninu

¹⁰ „There is a class of 'things' to which words like one, two are inapplicable; we may call them uncountables, though dictionaries do not recognize this use of the word *uncountable*.“ („Postoji razred 'stvari' na koje se riječi poput jedan, dva ne mogu primijeniti; mogli bismo ih nazvati nebrojivima iako rječnici ne prepoznaju tu upotrebu riječi *nebrojivo*.“)

¹¹ „In an ideal language constructed on purely logical principles a form which implied neither singular nor plural would be even more called for when we left the world of countables [...] and got to the world of uncountables. There are a great many words which do not call up the idea of some definite thing with a certain shape or precise limits. I call these 'mass-words'“ (1924: 198).

(npr. engl. *silver* – hrv. *srebro*) ili množinu (npr. engl. *measles* – hrv. *ospice*),¹² kako ćemo to i u ovome radu postaviti. No mnoge riječi mogu imati više značenja, kaže Jespersen, pa su ovjereni i primjeri *a little more cheese* (hrv. *još malo sira*) i *two big cheeses* (hrv. *dva velika sira*), a govori i o rekategorizacijama značenja u količinsku ili pojavnu jedinicu i vrstu, odnosno o opredmećenju značenja (v. ovdje § 5), kad „riječi za stvari“ (*mass-words*) postaju „riječi za stvari“ (*thing-words*) (1924: 200). Jespersenove su postavke o brojivosti kasnije preuzeli mnogi lingvisti pa su tako dospjele i u hrvatsko jezikoslovlje.

U kroatistiku brojivost uvodi Ivo Pranjković 1984. godine¹³ (prema Znika 2002: 56), no ne daje konačan odgovor radi li se o zasebnoj kategoriji ili ne, već govori o različitim razinama kategorizacije (gramatička kategorija broja, kategorija zbirnosti, leksička i brojeva kvantifikacija; usp. ovdje § 1). Iako je otada u kroatistici o nebrojivosti napisano više radova i dvije monografije, hrvatske gramatike nisu je uvele u svoje opise imenica (za razliku od primjerice engleskih, v. kraj ovoga poglavlja). Rijetke gramatike koje je spominju – Barić *et al.* (1995), Katičić (2002), Silić – Pranjković (2005) i Raguž (1997) – čine to uglavnom pri opisu količinskih priloga, a ne imenica. Tako Barić *et al.* kažu da „brojiva imenica u G. mn. otvara mjesto količinskim priložima kao atributima“, a nebrojiva u G. jd. (1995: § 1861–2). Koje su imenice brojive, a koje nebrojive, nije specificirano. Silić – Pranjković brojivost spominju u kontekstu zbirne množine, za koju se kaže da je nebrojiva, naspram brojive opće množine (1995: § 1234). Katičić je uvodi preko opisa partitivnoga genitiva: „Zbog njegova značenja u genitivu partitivnom može se samo imenica koja znači neku tvar, a ne komade što se mogu brojiti, javiti u jedini. Sve se druge imenice u genitivu partitivnom mogu javiti samo u množini“ (1995: § 942). Od navedenih gramatika jedino Raguževa (1997) spominje brojivost pri obradi samih imenica pa se za svaku imeničku skupinu kaže „broji“ li se ili „ne broji“ (1997: § 8), a priloge količine razvrstava prema tome dolaze li uz „brojive“ ili „nebrojive“ imenice (1997: § 434). No ni Raguž brojivost ne definira, stoga o njegovu shvaćanju toga pojma možemo zaključiti samo posredno: kad kaže da imenice za pojedinačno „imaju i jedninu i množinu, tj. mogu se brojiti“ (1997: § 8), govori o gramatičkoj brojivosti, a kad za gradivne imenice kaže da se „uz njih ne pojavljuje broj, dakle obično se ne broje“ (1997: § 8), govori o numeričkoj brojivosti.

¹² „As there is no separate grammatical 'common-number,' languages must in the case of mass-words choose one of the two existing formal numbers“ (1924: 199).

¹³ U radu „Zbirne imenice i kategorija broja u hrvatskom ili srpskom jeziku“, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, god. 13, br. 1, Beograd 1984, str. 171–5.

Prva je od kroatističkih monografija o nebrojivosti *Kategorija brojivosti u hrvatskome jeziku* (2002) Marije Znika, koja brojivost definira kao značenjsku kategoriju utemeljenu na leksičkom značenju imenice, čega ćemo se držati i o ovome radu. Izraz je kategorije brojivosti gramatička kategorija broja, kaže Znika, odnosno gramemi jednina i množina, a sadržaj se iskazuje u značenjskoj opreci jediničnost \neq mnogost (2002: 124). „Imenice koje su značenjski strukturirane tako da im sadržaj obuhvaća razred entiteta, koji se može shvatiti kao mnogost, jesu *brojive imenice* i uz njih se može staviti oznaka [+ brojivo]. [...] Imenice kojih je značenje strukturirano samo kao jediničnost, kojoj ne stoji u opreci značenjska mnogost, ne mogu uza se imati oznaku [+ brojivo], nego samo [– brojivo], i zovemo ih *nebrojivim imenicama*“ (2002: 63–4). Iako je i u ovome radu temelj za opis brojivosti leksičko značenje imenica, držimo da je opis jednostavniji ako umjesto „pomišljive jediničnosti i mnogosti“ govorimo o opredmećenosti imeničkog značenja kao glavnome kriteriju određivanja brojivosti (v. ovdje § 5).

Iako brojivost isprva definira kao „morfološku kategoriju sa semantičkom dominantom“ (2002: 65), Znika uviđa da to nije dovoljno za opis imenica *pluralia tantum* koje označuju predmete. Zato kaže da je „brojivost nadređena gramatičkoj kategoriji broja i njezinim gramemima jednini i množini. Iz oznake [– brojivo] jednoznačno se, dakle, može zaključivati samo o tome da imenica ne dolazi u množini, ali se iz oblika imenice, npr. *pluralia tantum*, nikako ne može zaključivati da je imenica nebrojiva“ (2002: 86), npr. imenica *hlače* numerički je brojiva: *dvoje hlače* (v. opširnije ovdje u § 4.5). Budući da *defektivnost*¹⁴ imenice nije dovoljan uvjet za nebrojivost, Znika uvodi i drugi kriterij: „Kategorija brojivosti promatra se u odnosu prema *broju kao vrsti riječi* koji služi kao sredstvo *numeričke kvantifikacije*, utvrđivanja točne količine čega“ (2002: 129). No postoji bitna razlika „između kategorije *brojivosti kao jezične kategorije* utemeljene na značenjskoj opreci jediničnost \neq mnogost i broja kao vrste riječi koji kao jezična jedinica služi utvrđivanju točne količine imeničkim sadržajem označenih *referenata izvanjezične stvarnosti*“ (2002: 129). Za razliku od brojivosti, tvrdi Znika, „numerička i svaka druga kvantifikacija ovisne su o izvanjezičnoj zbilji, premda se mogu izricati jezičnim sredstvima, npr. brojevima ili količinskim prilozima: *pet jabuka, košara jabuka*. *Jabuka* nije brojiva zato što se uz nju može uvrstiti broj *pet*, nego je brojiva zato što je značenje riječi *jabuka* pomišljivo kao mnogost koja je u opreci s jediničnošću“ (2002: 96). Iako imenica *jabuka* jest brojiva zbog svoga

¹⁴ „Defektivna je ona leksička jedinica kojoj nedostaju pojedini gramatički oblici koje tipično imaju članovi njezine vrste, odnosno leksička jedinica koja nema ostvarenu punu paradigmu koju imaju ostali pripadnici njezine vrste“ (Marković 2012: 75).

značenja, tj. slažemo se da je broj uz nju uvrstiv zato što njezin sadržaj percipiramo kao brojiv, ne možemo se složiti s tvrdnjom da je „numerička i svaka druga kvantifikacija“ – za razliku od gramatičke brojivosti – ovisna isključivo o izvanjezičnoj stvarnosti. Ono što o nejezičnoj stvarnosti ovisi jest izbor između ovoga ili onoga broja, no ne i brojivost imenice *jabuka* kao preduvjet numeričke kvantifikacije. Da je brojivost imenice *jabuka* ovisna samo o izvanjezičnoj stvarnosti, ona ne bi mogla u jednome jezičnom kontekstu biti brojiva (*pet jabuka*), a u drugome nebrojiva (*sok od jabuke*). Brojivost ovisi o percepciji govornika izvanjezične jabuke kao konkretne u prvom primjeru, a kao gradivne u drugom. Ono što želimo istaknuti jest da je numerička kvantifikacija jezična pojava jednako kao i nenumerička, a neki autori joj odriču taj status (usp. dalje Peti). Konačno, iako inzistira na tome da se imenice ne mogu dijeliti na brojive i nebrojive jer je brojivost stvar upotrebe u danome kontekstu, Znika ipak donosi podjelu nebrojivih imenica (2002: 125),¹⁵ koja se djelomično razlikuje od naše (v. ovdje §§ 4 i 5),¹⁶ ali i dalje obuhvaća kategorije apstraktnog, gradivnog, zbirnog i vlastita imena.

Druga je kroatistička monografija o nebrojivosti *Oblici nebrojivosti u hrvatskom jeziku* (2004) Mirka Petija, a kako autor u njoj iznosi stavove jednake onima iz knjige sabranih rasprava *Što se i kako u jeziku broji* (2005), prikazat ćemo ih ovdje zajedno. Peti (za razliku od drugih autora) eksplicitno i dosljedno razlikuje gramatičku i „matematičku“ (numeričku) brojivost, pri čemu su oznake prve jednina i množina, a druge glavni brojevi, prilozi količine i imenice za količinu. No samo bi gramatička brojivost, smatra Peti, trebala zanimati lingviste, pri čemu kao i Znika isključuje numeričku brojivost iz jezika. Nadalje, kaže da „premda su nerazdvojno povezani, broj i brojivost ipak nisu isto. Broj je gramatička kategorija s morfološki utvrdivim oznakama jednine i množine, [...] a brojivost je jedno od semantičkih

¹⁵ Evo te podjele:

- a) opće imenice s oznakom [+ apstraktno] u njihovu temeljnom značenju: *sreća, ljubav, rad, mladost, zrak, vrijeme*
- b) opće imenice s oznakom [+ apstraktno] koje su *pluralia tantum*, kao: *financije*
- c) opće imenice s oznakom [– apstraktno] koje označuju tvari, građu: *voda, vino, mlijeko; pijesak, maslac, brašno; šećer, sol*
- d) opće imenice s oznakom [– apstraktno] kojima se leksičkim sredstvima ili posebnim gramatičkim sredstvima izriče zbirnost: *kler, stoka, plenum, pomije, povrće, divljač, hrana; publika, osoblje; čelništvo, stanovništvo, svećenstvo; braća, gospoda, vlastela; opnokrilci, kornjaši, reptili; četinjače, mahunarke*
- e) vlastita imena osoba, država, rijeka, jezera, kontinenata, mora i oceana, naroda, čak i ako stoje u množini: *Ivan, Janko; Hrvatska, Hrvati, Europa*
- f) nazivi jedinično egzistentnih entiteta koji su podrijetlom apelativi, ali se rabe kao vlastita imena: *Sunce, Mjesec, nebo, raj, pakao, Bog, Đavao*.

¹⁶ Imenice *pluralia tantum* nismo stavili na istu razinu kao oznaku apstraktno, imenice *braća* i *gospoda* smatrali smo množinskim oblicima (v. ovdje § 4).

obilježja navedene kategorije koje imenska riječ u određenoj oznaci kategorije broja kao oblik svoga sadržaja s gledišta kategorije broja dobiva na sintaktičkoj razini, upotrebom u odgovarajućem gramatičkom kontekstu“ (2005: 56). Brojivost je dakle za Petija semantičko obilježje gramatičke kategorije broja, ne zasebna semantička kategorija kao u M. Znika, a oblik poprima na sintaktičkoj razini. Ovdje odmah dolazimo do glavnoga odstupanja Petijeve teorije od svih ostalih autora koji govore o brojivosti – Peti jedini promatra brojivost na sintaktičkoj razini, dok svi ostali autori ostaju na razini riječi (morfologije) i sintagme (broj/količinski prilog + imenica). Ono što Petija zanima jest odnos subjekta i predikata s obzirom na gramatičku kategoriju broja u rečenici, a ne spojivost imenice s brojevima kao vrstom riječi na razini sintagme. Ono što ćemo ovdje zvati gramatičkom nebrojivošću na tragu je Petija, ali ne odgovara posve njegovu shvaćanju: za nas je gramatički nebrojivo ono što je defektivno s obzirom na broj (v. ovdje § 4), za Petija je gramatička nebrojivost, kako razumijemo, nesklad: morfološki, kada se na razini riječi ne poklapaju izraz i sadržaj (*hlače*), i sintaktički, kada se na razini rečenice ne poklapaju broj subjekta i predikata (*Pet je studenata došlo*). Za Petija pojam (ne)brojivosti „ima smisla uvoditi u opis samo na sintaktičkoj razini imenske riječi, kao semantička obilježja njezine gramatičke kategorije broja pri upotrebi te riječi u različitim gramatičkim kontekstima“ (2005: 17). A samo su dva sintaktička položaja imenske riječi za brojivost prema njemu relevantna, položaj subjekta i imenskoga predikata (i to samo u ličnim rečenicama) jer je samo u tim položajima gramatički broj subjekta „aktualiziran“ brojem predikata, odnosno sročan s predikatom u broju (npr. *Pas laje cijelu noć* i *Pas je vezan*). Za razliku od toga broj imenske riječi u primjerice položaju objekta prema Petiju nije za brojivost relevantan jer u tom slučaju broj objekta nije određen brojem predikata, kao u npr. rečenici *Vidim ljude*, gdje je predikat u jednini, a imenica u službi objekta u množini. Treba primijetiti da Peti pritom podrazumijeva da predikat otvara mjesto subjektu i određuje imenici u funkciji subjekta njezin broj (*laje* → *pas*), a ne obratno (*pas* → *laje*). No ako je broj prvenstveno imenska kategorija (v. ovdje § 3), vrijedilo bi upravo suprotno: smatramo da subjekt nema kategoriju broja samo zato što je ima predikat, tj. da bi se s njim slagao u broju, nego predikat ima kategoriju broja da bi se slagao sa subjektom, koji broj ima kako bi odrazio izvanjezične količinske odnose.¹⁷ Kad je imenica u službi subjekta ili imenskoga predikata, ona je prema Petiju brojiva jer je predikat aktualizirao njezin broj u

¹⁷ Usp. Aikhenvald (2000: 391–2): „Sročnost s predikatom nastala je kao rezultat širenja obilježivača sročnosti (*agreement markers*) s konstrukcija tipa glava-modifikator na druge tipove konstrukcija.“

konkretan morfološki oblik – jedninu ili množinu, radi sročnosti (*Pas laje*).¹⁸ U svim je ostalim situacijama za Petija subjekt nebrojiv: npr. *Psi laju, a karavana prolazi; Može se kad se hoće; Hodaš tako ulicom i ne primjećuješ nikoga oko sebe; Mnogo učenika putuje u školu vlakom; Prijatelj mi je glumac* (za analizu tipova v. Peti 2005: 141–173). Peti ustraje na tome da nisu imenice te koje su brojive ili nebrojive (kao što to čini i Znika, barem deklarativno – no Znika govori o drukčijim „kontekstima“ od Petija), već sintaktički konteksti u koje one ulaze (2005: 26), pri čemu su brojivi već spominjani konteksti subjekta i imenskoga predikata, a nebrojivi jedinstvo i dijelnost te konkretnost i nekonkretnost (2005: 23).¹⁹

Osim u shvaćanju „gramatičke brojivosti“, Peti se razlikuje od ostalih autora i u svojoj uporabi termina *brojivost*. Ono što ostali autori nazivaju *brojivo* Petiju znači „već izbrojeno“ (usp. dalje Tafra): „Brojivost je dakle mogućnost brojenja. Brojiv je samo onaj sadržaj koji se može brojiti, a ne i sadržaj koji je već izbrojen. Može se brojiti sadržaj imenske riječi koji je označen oznakama gramatičke kategorije broja, jedninom i množinom. Samo taj je sadržaj potencijalno brojiv. Sadržaj označen oznakama matematičkog broja nije brojiv. Nije brojiv zato što je već izbrojen, kao u kontekstu *deset stabala*, ili se ne može brojiti, kao u kontekstu *mnogo stabala*“ (2005: 37). Time se izravno suprotstavlja uvriježenu stavu domaćih autora koji su pisali o toj temi, ali i „inozemnoj literaturi“ (slaže se jedino s Allanom, v. dalje): „Nije točna tvrdnja po kojoj ‚brojevi dolaze samo uz brojive imenice, dok ostali kvantifikatori mogu doći i uz brojive i uz nebrojive imenice‘, nego je točna tvrdnja po kojoj i uz brojeve i uz ostale kvantifikatore dolaze oblici imenica koji su gramatički nebrojivi“ (2005: 51–52). Nadalje,

¹⁸ „Aktualizacija se broja i lica predikata događa *samo kada se predikatu pridružuje vršitelj radnje*. S aktualizacijom oznaka kategorije broja predikatnoga glagola aktualiziraju se i oznake kategorije broja imenske riječi u nominativu kojoj glagol kategorijom lica u rečenici otvara mjesto kao subjektu“, i tada je taj subjekt brojiv (Peti 2005: 147).

¹⁹ Ovako Peti prikazuje četiri tipa gramatički nebrojivih konteksta (2004: 184):

prvi tip <i>Pred kavanom je bilo g u ž v e.</i> <i>Na moru je bilo o l u j a.</i> predikatno ime genitiv besubjektost bezličnost dijelnost	drugi tip <i>Pred kavanom je bila g u ž v a.</i> <i>Na moru su bile o l u j e.</i> predikatno ime nominativ besubjektost bezličnost jedinstvo
treći tip <i>Bila je g u ž v a pred kavanom.</i> <i>Bile su o l u j e na moru.</i> subjekt nominativ subjektost bezličnost konkretnost	četvrti tip <i>Bila je g u ž v a pred kavanom.</i> <i>Bile su o l u j e na moru.</i> predikatno ime nominativ predikatost bezličnost nekonkretnost

Primijetiti ćemo zasad samo da su sva četiri tipa primjeri egzistencijalnih rečenica (v. ovdje § 7.1) pa Petijev odabir sintaktički nebrojivih konteksta nije slučajna (ako i nije svjestan).

„kad se u opis sadržaja imenskih riječi uvode pojmovi brojivosti i nebrojivosti, obično se govori samo o brojivim i nebrojivim imenicama“ (Tafra 1989: 226; Znika 1992: 268, 2002: 126; Raguž 1997: 361; Kordić 2002: 165–6; Šarić 2002: 201–2)“ (2004: 23), no, kaže Peti, „matematičkim se modelom brojivosti i nebrojivosti može opisati samo struktura leksičkoga značenja imenice, to da li se ono što se imenicom označuje kao dio izvanjezične zbilje može ili ne može brojiti, neovisno o oznaci gramatičke kategorije broja“ (2004: 33). Razlika je, vidimo, u interesu: dok spomenute autore zanima leksičko značenje imenica, Petija zanima sintaksa (subjekt i predikat u odnosu na kategoriju broja).

Iako Peti ne osporava „izbrojivost“ imenice *stablo* u sintagmi *deset stabala*, po njemu to nije jezično, već izvanjezično pitanje. Ustrajanjem na zahtjevu za izmjenom općeprihvaćene terminologije²⁰ (umjesto na opisu pojava koje ga zanimaju) te zbog (donkihотовskog) stava da je jedina „prava“ brojivost upravo ona koju on opisuje (uz (prešućenu) pretpostavku da je predikat taj koji određuje broj subjektu, a ne obratno),²¹ često ne uspijeva prenijeti željenu poruku pa njegova opažanja bivaju proglašena „filološkim skandalom“, „pomračenjem uma“ i „neutralizacijom mozga čitatelja“ (iz recenzije njegove monografije Snježane Kordić, 2005: 240–1). Usprkos neumornu ponavljanju da pod brojivošću na umu ima sintaktičku stranu kategorije broja, Peti ostaje neshvaćen, pa mu tako Kordić spočitava da *ribe* u sintagmi *deset riba* ne mogu biti nebrojive ako ih ima deset (2004: 10), razumijevajući pritom pod brojivošću (samo) numeričku.

Tako Peti ne uspijeva prenijeti ono što doista jedini od razmatranih autora primjećuje i naglašava: leksička kvantifikacija doista dokida „gramatičku“ jer sintagme s kvantifikatorom (osim s brojevima 2–4) imaju jedninsko predikatno slaganje: *Pet je studenata došlo, Malo ljudi zna za to*. Ovdje treba napomenuti da tomu nije tako u svim jezicima (usp. npr. engl. *five students are*, njem. *fünf Studenten sind*), a Peti to predstavlja kao univerzalnu pojavu. Ipak, u rečenici *Pet je studenata došlo* predikat se doista ponaša kao da je subjekt (*pet studenata*) u jednini, leksički kvantifikator *pet* dokinuo je množinsku sročnost *studenata* i predikata (*Studenti su došli*). Ako odemo korak dalje, sintagme s leksičkim kvantifikatorom predikat tretira kao „skupne ili zbirne subjekte“, odnosno subjektne sintagme *pet studenata* tretira jednako kao subjekte rečenica *Granje je palo* ili *Petero je studenata došlo*, gdje zbirna

²⁰ Npr.: „Po nebrojivosti sadržaja koji se označuje imenicom, sintagma se *sto učenika* izjednačuje sa sintagmom *vreća brašna*. To je tako zato što se u sintagmi *sto učenika* sadržaj imenice uz glavni broj jednako kao i u sintagmi *vreća brašna* označuje kao količina. Na tom se primjeru lijepo vidi kako svaka brojiva imenica može postati nebrojivom ako se upotrijebi uz glavni broj i prilog količine“ (Peti 2004: 37, bilj. 11).

²¹ Budući da je gramatička kategorija broja nominalna kategorija, vrijedilo bi upravo suprotno, v. ovdje § 3 i bilj. 41.

imenica i zbirni broj *petero* neutraliziraju rod, odnosno spol izvanjezičnih referenata (jer ako želimo naglasiti da se radi o muškim studentima, imamo na izbor brojevu imenicu sročnu s predikatom: *Petorica su studenata došla*). Tomu je tako jer je glava tih sintagmi broj ili prilog (općenito kvantifikator), dakle nepromjenljiva riječ. Corbett takve sintagme naziva nekanonskim kontrolorima,²² kojima je rod nametnut kad je uz njih uvršten predikat kojemu je rod flektivna kategorija. Hrvatski za te slučajeve nema neki novi oblik sročnosti, već iskorištava treće lice jednine srednjega roda, odnosno radi se o zadanoj ili neutrumskoj sročnosti (Pišković 2011: 220–1). Predikat *je došlo* u trećem je licu jednine srednjega roda upravo zato što je to ujedno i „ne-rod“ (usp. Silić – Pranjeković 2005: 295). Usto, neutrumaska sročnost način je izbjegavanja kategorije broja jer prema toj jednini ne stoji nikakav množinski oblik (*Pet je ljudi došlo* ~ **Pet su ljudi došla*; Pišković 2011: 222).²³ Sintagme s kvantifikatorom nemaju broj pa ne mogu ni biti „sintaktički brojive“ ili sročne s predikatom, i u tome je smislu *Peti* u pravu kad kaže da su one nebrojive. Ipak, takva *Petijeva* „sintaktička brojivost“ ne objašnjava zašto imenica *student* ima množinu i time može stajati uz broj *pet*, a *mrak* primjerice ne; no, kako smo rekli, to pitanje za *Petija* nije jezično.

Konačno, *Peti* zapravo ne dovodi u pitanje spoznaje o „matematičkoj brojivosti“ drugih autora, pa će tako priznati da „semantički nebrojive oblike sadržaja s gledišta kategorije broja lakše dobivaju one imenske riječi leksičkim značenjem kojih se u izvanjezičnoj zbilji označuju osobe, stvari, pojmovi i pojedinačni objekti koji se ne mogu brojiti u rasponu od jedan do beskonačno. Toj skupini riječi pripadaju lične zamjenice,²⁴ apstraktne i stvarne imenice, te vlastita imena“ (2004: 61), odnosno imenice koje ćemo i u ovome radu označiti kao nebrojive. No *Petiju* to „nipošto još ne znači da one u odgovarajućim gramatičkim kontekstima ne mogu dobiti i semantički brojive oblike. [...] Riječ je tu samo o potrebi da se konstatira kako neke skupine imenicâ po svojem leksičkom značenju lakše i češće ulaze u gramatičke kontekste u kojima im se sadržaj s gledišta kategorije broja definira kao brojiv, a druge skupine imenicâ lakše i češće ulaze u gramatičke kontekste u kojima im se sadržaj s gledišta kategorije broja definira kao nebrojiv“ (2004: 62). O imenicama „niske i

²² Osim kvantifikatora to mogu biti i infinitiv (*Teško je bilo čekati*), zavisne rečenice (*Bilo je jasno da neće doći*) i druge okamenjene konstrukcije (*godinu dana*) (Pišković 2011: 220). I Tkalčević (1859: 7) navodi da subjekt može biti imenica (*Sunce grije*), pridjev (*Mudar mudruje*), zamjenica (*Ja trčim*), infinitiv (*Šutiti je često mudrost*), rečenica s *da* („Da radiš, vrlo me veseli“) i „svaka reč, o kojoj se što veli; n.p. *Pet je brojnik*“.

²³ To se može povezati s onime što smo ovdje u § 1 govorili o kognitivnim načinima određivanja količine i subitizaciji, ali i 43. Greenbergom univerzalijom, v. ovdje § 6.3.

²⁴ O brojivosti ličnih zamjenica u tome smislu nitko nije govorio, ali to je zato što zamjenice nisu imenice. Corbett zamjenice smatra brojivima (v. ovdje § 5) u smislu da postoje jedninski i množinski oblici koji mogu odraziti jediničnost ili množtvenost referenata u stvarnosti, no ne u smislu da su one numerički brojive (iako mogu postati poimeničjem: *U meni se bore moja dva ja*).

visoke brojivosti“ govore i Allan (1980) i Corbett (2000), tako da Peti nije toliko radikalna koliko se isprva čini, ako zanemarimo činjenicu da je za njega „podjela imenica na brojive i nebrojive po njihovu leksičkom značenju znanstveno neodrživa“ (2004: 41–2). Petijevo kategoričko odbacivanje numeričke kvantifikacije kao jezične pojave počiva na njegovu, opet specifičnom, shvaćanju pojma količine.²⁵ „Količina nije semantičko obilježje gramatičke kategorije broja. Izbrojena ili neizbrojena, količina je semantičko obilježje broja kao matematičke veličine“ (2004: 153). U ovome radu količinu smatramo nadređenim pojmom koji obuhvaća i neprecizne mjere i *broj*, a smatramo i da numerička brojivost nije „neovisna o oznaci gramatičke kategorije broja“, već upravo suprotno, proizlazi iz nje. K tomu, opis „strukture leksičkoga značenja imenice“ nije sam sebi svrhom jer ona ima posljedice po gramatiku imenice. Kako god, Petija smo uvrstili u raspravu o brojivosti zbog osebujnosti pristupa i jer problematiku broja i brojivosti širi na razinu višu od sintagmatske.

Monografija Ljiljane Šarić *Kvantifikacija u hrvatskom jeziku* (2002), iako jedina kroatistička monografija o toj temi, većim je dijelom prikaz logičkofilozofske tradicije promišljanja o tom pojmu, a logički se pristup zadržava i pri opisu kvantifikacije u prirodnome jeziku (hrvatskome), što je tema u koju ovdje nećemo ulaziti. Šarić kaže da se „[o]bjekti mogu eksplicitno kvantificirati kvantifikacijskim riječima, ili implicitno, općim kontekstom ili kontekstom uvedenim rečenicom u kojoj se kvantificirana jedinica nalazi“ (2002: 162) pa razlikuje „različitost kvantificiranja posebnom leksičkom jedinicom što obilježava taj kvantifikacijski tip (*svi ljudi*) u odnosu na implicitno kvantificiranje: morfološko (*pastiri*) ili kontekstualno (s obzirom na određenost i neodređenost)“ (2002: 180). O brojivosti (2002: 158) govori tek u tragovima: „U prirodnome jeziku ocjene količine primjenjuju na skupove koji se sastoje od odvojenih elemenata, i na skupove koji ukazuju na neizbrojivu ukupnost (*mnogo knjiga – sve knjige; mnogo kruha – sav kruh*)“. Šarić razlikuje i kvantitetu, tj. broj (u vezi s brojivim), količinu (u vezi s nebrojivim, upravo suprotno Petiju) i stupanj (u određenim sintagmama) (prema Tafrá 2005: 40, bilj. 41), što ponovno oprimjeruje nesklad u upotrebi terminologije različitih autora.

Kako tvrdi Peti, domaći su lingvisti pojam brojivosti preuzeli iz anglofone literature (Jespersen, Chomsky, McCawley), a sâm se oslanja na radove K. Allana i srpske lingvistice Milke Ivić. U radu *Izbrojivost onoga što imenica označava kao gramatički problem*²⁶ Ivić ne

²⁵ „Definiran kao izbrojena i neizbrojena količina, sadržaj je imenske riječi uz glavni broj i prilog količine s gledišta gramatičke kategorije broja nebrojiv“ (2004: 154).

²⁶ Prvotno objavljen 1980., ovdje se služimo pretiskom u zborniku *Lingvistički ogledi* iz 2008.

definira brojivost kao numeričku ili gramatičku, već polazeći od leksičkoga značenja imenice kao preduvjet brojivosti postavlja diskretnost ili opredmećenost značenja (što ćemo činiti i u ovome radu): „Izbrojivost odlikuje pojave koje poimamo kao otelotvorene u vidu pojedinačnih, jasno uobličениh entiteta konkretnih stvorova i konkretnih stvari“ (2008: 13). Prvi je uvjet brojivosti imenice *opredmećenost* njezina značenja, „tj. činjenica da se ona otelotvoruje u vidu pojedinačnih, međusobno izdiferenciranih entiteta u meri dovoljnoj za to da im se osigura prepoznatljivost“ (2008: 21). No, Ivić naglašava, ne orjećuju svi jezici predmete iz stvarnosti na jednak način pa su u ruskome npr. *malina* i *luk* gradivne i nebrojive imenice, dok su u slovačkome pojedinačne i brojive (2008: 22–3), kao i u hrvatskome, što ide u prilog tomu da se o brojivosti može govoriti tek za svaki jezik zasebno (iako postoje „zajednički nazivnici“ u semantičkim razredima imenica) te da je ona ovisna o percepciji govornikâ, a ne (isključivo) o izvanjezičnoj stvarnosti. Da bi gradivne imenice postale brojivima, kaže Ivić, potreban je *partikularizator*, riječ kojom se iz neizdiferencirana mnoštva označena gradivnim imenicama izdvaja jedan dio, koji se onda može brojiti (Ivić partikularizatore dijeli na nekoliko vrsta, v. ovdje § 7.1).

Branka Tafra možda je najviše u kroatistici pisala o brojivosti, a ovdje razmatramo radove objavljene u dvama zbornicima: *Jezikoslovna razdvojba* (1995) i *Od riječi do rječnika* (2005). U najranijem radu o toj temi, *Što su brojevi*,²⁷ kaže da su „imenice koje znače entitete koji su međusobno razdvojeni, pa se prema tomu mogu brojiti, brojive imenice. One imenice koje znače cjelinu koja se ne sastoji od odvojenih entiteta jesu nebrojive imenice. Prve imaju gramatičku kategoriju broja koja je u hrvatskom jeziku izražena gramatičkim oznakama jednine i množine, dok je ta opreka u drugih neutralizirana“ (1995 [1989]: 76). Vidimo da i ona polazi od leksičkoga značenja, a najprije u obzir uzima gramatičku nebrojivost (defektivnost): „Nebrojive imenice dolaze obavezno u jednini“ – za što ćemo vidjeti da nije posve točno (v. ovdje § 4) – „osim ako njihovo značenje nije ‘opredmećeno’. Ako takve imenice dobiju značenje imeničke predmetnosti, one mogu imati i množinske likove (*Moja djeca – dva moja zlata, dvije moje radosti*)“ (1995: 76). Numeričku nebrojivost izvodi iz gramatičke, odnosno leksičkoga značenja: „Kako te imenice [apstraktne, gradivne] ne označuju predmete koji bi se mogli brojiti, postoji semantička zapreka da uz njih dođu brojevi (**pet vina, *deset meda*)“ (1995: 77), osim ako ne dođe do značenjske rekategorizacije. Iz navedenoga Tafra izvodi kategoriju brojivosti koja „određuje raspodjelu kvantifikatora u imenskim sintagmama. Brojevi dolaze samo uz brojive imenice, dok ostali kvantifikatori

²⁷ Prvotno objavljen 1989., ovdje se služimo pretiskom u zborniku *Jezikoslovna razdvojba* iz 1995.

mogu doći i uz brojive i uz nebrojive imenice“ (1995: 77). U kasnijim radovima proširuje opis pa kaže da su gramatička kategorija broja i *semantička kategorija brojivosti* usko povezane i uvelike utječu na distribuciju brojevnikih riječi (2005: 19), uz napomenu da obje treba razlikovati od izvanjezične mogućnosti brojenja predmeta: „Iako je brojivost semantička kategorija, ona se najčešće očituje morfološkim oznakama za jedninu i množinu, ali se uvijek ne podudara s kategorijom broja, te leksičko-sintaktičkim oznakama, npr. uz brojive imenice mogu stajati glavni brojevi, dok nebrojivost ima tvorbene oznake u nekim domecima, npr. -*stvo*, -*ad* [usp. Pranjковиćevu nebrojivu zbirnu množinu, v. ovdje § 4.3], kojima se označuje jednina, leksičko-sintaktičke oznake, npr. uz brojivu imenicu količinski prilozni traže dopunu u genitivu množine, a uz nebrojive imenice u genitivu jednine ili uopće ne mogu uz njih stajati: *mного jabuka* nasuprot *mного kelja* i **mного шумарства*. Stoga se pri razmatranju kategorije broja mora voditi računa i o tome je li nebrojivost neke imenice zapreka za punu paradigmu broja“ (2005: 70). Kaže i da naziv „brojive imenice“ navodi na krivi trag jer se ne broje same imenice, već ono što je njima označeno (2005: 19). Tafra uvodi i pojam *brojnosti* (usp. Petijeva *izbrojivost*): „O brojnosti se u jeziku može govoriti uvijek kad se god brojevnim riječima izriče izbrojenost referenata: *nula konja, jedan konj, deset konja, jedan brat, tri brata, dvojica braće, petorica braće, jedne sanjke, petere sanjke*“ (2005: 20). Brojnost je „izbrojenost kao ostvaraj, ne brojivost kao mogućnost“ (2005: 20, bilj. 18), to je apstraktna količina (2005: 17), „točan broj onoga što se broji“ koji se može matematički zapisati brojkom, ali se u jeziku izriče različitim jezičnim sredstvima (2005: 20). Tafra ilustrira svoje razlikovanje kategorije broja, brojivosti i brojnosti u sljedećoj tablici (Tafra 2005: 40), a po svemu sudeći, *brojivost* bi bila ono što ćemo u ovome radu nazvati gramatičkom brojivošću (v. ovdje § 4), dok bi se *brojnost* odnosila na numeričku brojivost:

područje	gramatika	semantika	pragmatika
kategorija	<i>broj</i>	<i>brojivost</i>	<i>brojnost</i>
<i>oznake</i>	jd. : mn. jd. : <i>Ř</i> <i>Ř</i> : mn.	jedno : mnogo	jediničnost : nejediničnost (od $-\infty$ do $+\infty$)
<i>primjeri</i>	žena : žene zrak : <i>Ř</i> " : hlače	žena : žene	a) jedan stol, sto stolova ... b) jedan brat, dva, tri, četiri brata c) jedne hlače, dvoje hlače ...

Navedena tablica i Tafrino uvođenje pojma brojnosti svjedoče o potrebi za terminološkim razgraničenjem različitih aspekata brojivosti i njezinih posljedica na različite jezične razine, što stavlja u drukčiju perspektivu i Petijeva nastojanja oko promjene terminologije. Tafra donosi i podjelu imenica (2005: 19–38) s obzirom na distribuciju brojevnih riječi prema imeničkim obilježjima: kategorije broja i brojivosti (npr. uz imenice *pluralia tantum* upotrebljavaju se u hrvatskome brojevni pridjevi: *dvoja vrata*), roda (*dvije žene*), živosti (*dvoje djece*), određenosti (*oba su pala*), osobnosti (*dvojica*), zbirnosti i parnosti (*dvoje teladi*, *dvoje/obje cipele*), pri čemu na izbor brojevnih riječi utječe leksičko značenje imenica (2005: 32). Tafra zaključuje da govor o (ne)brojivosti otvara pitanje „gramatičke višeznačnosti“: „Tako se pokazalo da riječ nema uvijek iste gramatičke kategorije, na primjer da imenica može biti i *singulare tantum* (nebrojiva), ali i da može ‘uredno’ imati oba gramatička broja“ (2005: 37): npr. *Poslije ručka rado pijem vino* naspram *Rado pijem dalmatinsko vino* i *Rado pijem dalmatinska vina* (2005: 21), odnosno ako promotrimo stvari „sa stajališta kognitivne lingvistike, dobit će se prototipni ostvaraji gramatičke kategorije i njezini netipični predstavnici“ (2005: 37, bilj. 36). Konačno, „pokazalo se da se promjenom leksičkog značenja mijenja imenično slaganje s brojevnim riječima“ (2005: 37), dakle promjenom značenja mijenja se i gramatika (morfologija, sintaksa i sintagmatika) imenice. Tafra zaključuje da „kao što se leksička višeznačnost može raspasti u dvije leksičke jedinice zbog semantičkih divergentnih razvojnih silnica, tako bi se, teoretski gledano, iz raspada gramatičke višeznačnosti mogle roditi dvije jezične jedinice“ (2005: 38); tomu bi primjer mogla biti imenica *zlato*, kojoj je jedno od značenja onda i 'medalja', i tada je brojiva; Tafra navodi i imenicu *drvo*, koja je nebrojiva u svojem gradivnom značenju, ali brojiva u značenjima 'ogrjev' i 'stablo' (2005: 77). No pritom naglašava da „uvijek treba imati na umu da je gramatička višeznačnost u takvim slučajevima posljedica leksičke višeznačnosti“ (2005: 38). Ipak, smatra da bi takvo što trebalo ostati na teoretskoj razini, ne i ući u rječnike: „posljedice bi bile dalekosežne ako bismo svako odstupanje od prototipnoga ostvaraja u fleksiji proglašavali novom leksičkom jedinicom“ pa nema ni opravdanja za postojanje dviju natuknica *oko* i *oči* (2005: 136).

Branko Kuna opis brojivosti preuzima iz navedene monografije M. Znika pa kaže da je „riječ o univerzalnoj leksičko-semantičkoj kategoriji koja je ponajprije obilježje općih imenica (apelativa), ali je sintaktički relevantna jer utječe na sintaktički izbor. Brojiva je ona imenica koja označuje brojive, razlučive entitete i od koje se mogu izvoditi množinski oblici, a nebrojiva imenica označuje entitete bez jasnih granica i od koje se ne može tvoriti

množinski oblik. Uvriježeno se govori kako su nebrojive vlastite imenice, zbirne te gradivne ili tvarne. Međutim, je li imenica brojiva ili nebrojiva, nije unaprijed određeno, ali isto tako kategoriji brojivosti ne mora nužno odgovarati poseban izraz“ (Znika 2002: 57). Kuni je preduvjet kvantifikacije brojem „*morfološko* obilježje [\pm brojivost]“ (2008: 44, istaknula P. B.). Vidimo da Kuna kao i Znika brojivost smatra binarnim kategorizacijskim obilježjem leksičkoga značenja imenice, a fokusira se i na leksičko značenje kao uzrok gramatičkoj defektivnosti ili nebrojivosti. „Stoga se može pojaviti nesimetričnost između kategorije brojivosti i oznaka kategorije broja u onih riječi koje imaju polisemnu strukturu [v. ovdje § 5 i primjer imenice *zlato*], za određenje brojivosti ključno je na što se imenicom referira u danoj uporabi, a ne samo njezin oblik“ (2008: 40), što zaključuje i Znika. U rečenici *Pivo je prehrambeni proizvod* Kuna *pivo* označuje kao nebrojivo, uz objašnjenje da „subjekt ima kategoriju nebrojivosti jer se njime referira na neodređenu količinu tvari te u tom kontekstu ima apstraktno, uopćeno značenje“ (2008: 40), no u tome je primjeru imenica *pivo* nebrojiva jer je gradivna i jer se radi o generičkoj uporabi. Suprotno tomu, kaže Kuna, u rečenici *Deset piva bilo je u hladnjaku* (kojom oprimjeruje prijelaz s gramatičke na numeričku brojivost) imenica *pivo* brojiva je jer se odnosi samo na „dio“ (no ne radi se o dijelu već cjelini, v. ovdje § 7.5), a „značenju dijelnosti nije pridonio broj *deset* već izostavljena količinska imenica *boca* koja osposobljuje gradivnu imenicu za brojenje“ (2008: 40), pri čemu Kuna zamjećuje partikularizatorsku (v. gore Ivić) funkciju količinskih imenica. Kuna kaže da je kategorija broja izrazito sintaktički uvjetovana, što prema njemu pokazuju primjeri *U prostoriju su ušla dvadeset i tri čovjeka* naspram *U prostoriju je ušla dvadeset i jedna žena* (2008: 39), gdje se vidi da za potpun opis kategorije broja morfološka razina nije dovoljna (2008: 40). Po nama ti primjeri svjedoče prije o problematici sročnosti predikata sa subjektima kojima su glava brojevi (količinske riječi uopće, v. ovdje § 6) nego o brojivosti imenica *čovjek* i *žena*.²⁸ Kako god, te primjere Kuna uzima kao temelj za uvođenje kategorije brojivosti na morfološkoj i sintaktičkoj razini (2008: 40), gdje je na tragu Petija, ali ne razrađuje dalje naznačeni smjer analize niti objašnjava u čemu je točno razlika u odnosu na kategoriju broja između *dvadeset i tri čovjeka* i *dvadeset i jedna žena* (tj. je li ova razlika doista rezultat različite brojivosti).

Kuna u opis brojivosti prema Jackendoffu uvodi semantička obilježja *ograničenosti* i *unutarnje strukture* (usp. i Corbett 2000: 78–9) pa kaže da je rečenica *Voda je bila posvuda na podu* ovjerena za razliku od rečenice **Knjiga je bila posvuda na podu* zato što je *voda* gradivna imenica i kad njezin referent „podijelimo“, ona je i dalje ostaje *vodom*, dok *dio*

²⁸ Nije jasno ni zašto Kuna to nije pokazao na istoj imenici, a ne na dvjema.

knjige više nije *knjiga*. Tomu je tako jer imenica *knjiga* ima obilježje *ograničenosti* (nije da *voda* nema granica, no one nisu perceptivno značajne). Ipak, obilježje *ograničenosti* nije dovoljno da bi se objasnilo zašto je u istome gramatičkom kontekstu množina (brojive) imenice prihvatljiva: *Knjige su bile posvuda na podu*.²⁹ U tome slučaju u obzir treba uzeti i drugo obilježje brojivih imenica – *unutarnju strukturu*. Imenica *knjiga* u množini ima unutarnju strukturu jer njezini referenti čine diskretne jedinice unutar mnoštva, što se ne može reći za imenicu *voda*. I unutarnja struktura stvar je ljudske konceptualizacije, ne fizike (Kuna 2008: 41; Corbett 2000: 79). Množina (brojivih) imenica znači višečlanost, sadržaj koji gradivne i apstraktne imenice ne mogu označiti, stoga kad od takvih imenica tvorimo množinske oblike, dolazi do restrukturiranja značenja u vrstu ili količinsku – diskretnu – jedinicu.

Budući da pojam (ne)brojivosti dolazi ponajprije iz anglofone literature te da je u gramatikama i rječnicima engleskoga gotovo posve uvriježen (imenice se u engleskim gramatikama često dijele prema brojivosti, a rječnici donose oznake o brojivosti u natuknicama),³⁰ pogledat ćemo kako se brojivosti pristupa u nekima od njih.

Gramatika Greenbaum – Quirk (2007) imenice u engleskome dijeli najprije na vlastite i opće, a opće zatim na *brojive* (*Count*) i *nebrojive* (*Noncount*), koje pak mogu biti konkretne i apstraktne. Autori kažu da podjela prema brojivosti ima i „semantičku i gramatičku važnost jer brojive i nebrojive imenice dopuštaju različit raspon determinatora“ (2007: § 5.1) pa se brojiva imenica ne može pojaviti bez člana (**book > a book, the book*).³¹ Napominju i da se ista imenica može biti upotrebljavati i kao brojiva i kao nebrojiva: „Imenice tipa *cake* [hrv. kolač] ili *brick* [hrv. cigla] mogu se odnositi ili na tvar (nebrojivo) ili na jedinice (od) te stvari (brojivo)“ (2007: § 5.1). I brojive i nebrojive imenice mogu se odnositi na dio cjeline, što se naziva *partitivom*, a partitivni izrazi mogu biti kvantitativni i kvalitativni (2007: § 5.2). Upravo je partitiv sredstvo kojim se „broj nameće nebrojivim imenicama“: *a piece of cake* (hrv. komad kolača), *an item of clothing* (hrv. komad odjeće). Greenbaum – Quirk partitive dalje dijele u distribucijske razrede (v. ovdje 7.1). Nebrojive imenice uporabljene u množini,

²⁹ Da je jednina nebrojivih imenica u nekim segmentima ekvivalentna množini brojivih imenica pokazuje i mogućnost upotrebe kvantifikatora *sav*: *Dat ću ti sve svoje brašno* kao *Dat ću ti sve svoje knjige*, ali **Dat ću ti svu svoju knjigu*.

³⁰ Npr. *Longman Exams Dictionary* (2006: s. v.) za *beer* (hrv. pivo) navodi: „1 [U] an alcoholic drink made from malt and hops: *We sell drught beer*; 2 [C] a glass, bottle or can of beer: *Do you fancy a beer?*“ (1 [nbr] alkoholno piće koje se radi od slada i hmelja: *Prodajemo točeno pivo*; 2 [br] čaša, boca ili limenka piva: *Jesi li za pivo?*).

³¹ Determinatori u engleskim gramatikama obuhvaćaju članove, posvojne zamjenice, pokazne zamjenice, kvantifikatore i brojeve, a funkcija im je pobliže odrediti referent imenice (Biber *et al.* 2000: 259).

kažu, poprimaju kvantitativno ili kvalitativno značenje, odnosno značenje vrste ili količinske jedinice (v. ovdje § 5, restrukturiranje značenja). Partitivnim konstrukcijama nebrojive imenice u engleskome „simuliraju množinu“ [!] (2007: § 5.2), što se u neke druge jezike prevodi brojivim imenicama s oba broja: tako u hrvatskome za opreku *some information* ~ *some pieces of information* imamo doista jedninski i množinski oblik *informacija* ~ *informacije* (ili *podatak* ~ *podaci*, *obavijest* ~ *obavijesti*), što ponovno pokazuje da različiti jezici različito tretiraju imenice s obzirom na brojivost.

U poglavlju o kategoriji broja Greenbaum – Quirk kažu da se jednina odnosi na količinu 'jedan' za brojive imenice, na jedinstveni referent većine vlastitih imena i na nediferenciranu masu za nebrojive imenice. Množina se odnosi na količinu 'dva ili više' za brojive imenice, na jedinstveni referent nekih vlastitih imenica i na „individualne operative jedinice percipirane kao odraz množinskoga sastava“:³² *binoculars* (*dvogled*, u hrv. nije *plurale tantum*), *goods* (*dobro* kao 'posjed', u hrv. nije *plurale tantum*; 2007: § 5.35). Neke imenice imaju „nultu množinu“ (*zero plural*), odnosno jednak oblik za oba broja: *sheep* (u hrv. *ovca* ~ *ovce*), *deer* (hrv. *jelen* ~ *jeleni*); „iako je neupitno da su [numerički] brojive“ (2007: § 5.39). Takve su i imenice za ostale životinje, posebice kada znače plijen: *They shot two reindeer*; *Fish are not very plentiful this year*; u hrv. prvi primjer nema ekvivalenta (doslovno bi bilo **Upucali su dva sob*), ali drugi ima: *Ove godine nema mnogo ribe*; pri čemu imenica *riba* može i u hrvatskome biti uporabljena kao nebrojiva, tj. može biti i pojedinačna i gradivna, kao i primjerice *jabuka*, i to zato što su ribe u hrvatskome percipirane kao „manje žive“ (v. ovdje § 5, ljestvica živosti) od primjerice mačaka i pasa, usp. **U ovome kvartu nema mnogo mačke/psa*).³³ U nultoj množini mogu se pojaviti i imenice za mjerne jedinice u

³² „Individual operational units that are seen as reflecting plural composition“; ono što se u kroatistici tradicionalno naziva imenicama *pluralia tantum*.

³³ Allan (1976) to naziva kolektivizacijom, procesom pri kojem se imenice koje znače lovinu upotrebljavaju u jedninskome obliku, ali s množinskim slaganjem i značenjem. Kolektivizacija je ograničena na imenice za životinje koje se love radi hrane ili eventualno sporta (1976: 99). Kolektivizirane imenice usporedive su sa zbirnim i nebrojivim imenicama, kaže Allan, one su u „k-obliku“ (*k-form*; nebrojivu obliku, koji ne dopušta podjelu na manje jedinice ili mogućnost te podjele nije relevantna). Imenice za životinje kao ljubimce ili domaće životinje ne mogu biti kolektivizirane jer ih percipiramo kao jedinke (ili jer ih ne percipiramo kao meso!). Kolektivizirane imenice razlikuju se od zbirnih u tome da njihov jedninski oblik označuje mnoštvo referenata, dok zbirne imenice označuju *jedan skup* (koji se onda sastoji od mnoštva referenata). U hrvatskome se u Allanovu smislu kolektivizirati mogu samo ribe (*Uhvatili su mnogo ribe/šarana/srdele*) i eventualno životinje koje se love (Google potvrđuje *Lijep ulov srne i divlje svinje, jelena i košute*), ali ne i ostale životinje: **Imam mnogo psa*. Ponovno, smatramo da će prije biti da se ovdje radi „gradivizaciji“ tih imenica (u tome kontekstu one zapravo označuju meso, ne životinje), nego o njihovoj kolektivizaciji – *ribe* su u kontekstu *Uhvatili su mnogo ribe* gradivna imenica kao što je *jabuka* u primjeru *torta od jabuke*. Razlog zbog kojeg samo imenica *riba* može biti „kolektivizirana“, odnosno ima gradivno značenje, možda treba tražiti u tome da istovremeno označuje i životinju i meso od te životinje, dok je ta razlika u drugim primjerima u hrvatskome leksikalizirana: *svinja* i *svinjetina*, *srna* i *srnetina* itd., a usp. i *tuna* i *tunjevina* (*riba* koja tvorbeno ima status mesa jer se jede kao meso ili umjesto mesa; ali **oradetina*, **srdetina*) i Marinkovićevu *čovjetinu*.

sintagmama s brojevima (2007: § 5.40): *five thousand people, six foot tall, three pound/stone of potatoes* (u hrv. nema ekvivalenta, brojeve smo u prijevodu izmijenili jer *tisuća* i *stopa* imaju jednak nominativ jednine i genitiv množine: **dva* tisuća ljudi; **tri* stopa visok, **tri* funta krumpira). Imenice koje „obično dolaze u jednini“ u engleskome jesu: a) imena (*London*); b) nebrojive imenice – gradivne (*cheese* – hrv. *sir*) i apstraktne (*solidarity* – hrv. *solidarnost*);³⁴ c) imenica *news* (hrv. *vijest*) i ostale koje u jednini završavaju na *-s*, a obuhvaćaju imenice za znanosti (*physics* – hrv. *fizika*), bolesti (*mumps* – hrv. *zaušnjaci*) i igre (*billiards* – hrv. *biljar*) – u toj semantičkoj skupini neke imenice za bolesti i u hrvatskome imaju samo množinske oblike, no zanimljivo je da su oni u engleskome interpretirani kao jedninski i te riječi imaju jedninsko slaganje, nisu *pluralia tantum*.³⁵ U tu skupinu Greenbaum – Quirk ubrajaju i „zbirne imenice kao *committee* (hrv. *odbor*), *council* (hrv. *vijeće/savjet*), *government* (hrv. *vlada*), *team* (hrv. *tim/močad*)“ (2007: § 5.43), koje u britanskome engleskom mogu imati množinsko slaganje i tada nisu zbirne nego „agregatne“ (*aggregate nouns*). Imenice pak koje „obično dolaze u množini“ (2007: § 5.44) jesu: a) parne imenice (*binary nouns*), za (perceptivno) dvodijelne entitete: *scissors* (hrv. *škare*) – one koje su u hrvatskome *pluralia tantum* za predmete. One opreku po broju iskazuju s pomoću kvantitativnog partitiva: *a pair of scissors* (hrv. *par škara*);³⁶ b) agregatne imenice (*aggregate nouns*), za entitete koji se sastoje ili su percipirani kao da se sastoje od neodređenoga broja dijelova. Neke su od tih imenica *oblikom* u množini (*arms* – hrv. *oružje*, *data* – hrv. *podaci*, *goods* – hrv. *dobro*, *media* – hrv. *mediji*, *outskirts* – hrv. *periferija*);³⁷ a neke se u slaganju kolebaju između jednine i množine: *The data is/are insufficient* (hrv. *Podaci *je/su nedostatni*). Mnoge agregatne imenice oblikom su u jednini: *cattle* (hrv. *stoka*), *clergy* (hrv. *svećenstvo*), *offspring* (hrv. *potomstvo*), *people* (hrv. *ljudi*, *narod*), *police* (hrv. *policija*),³⁸ *poultry* (hrv. *perad*), *vermin* (hrv. *gamad*). Vidimo da su te imenice u hrvatskome leksički i tvorbeno zbirne (v. ovdje § 3.4.1), odnosno da su isti semantički tipovi imenica zbirni u hrvatskome i engleskome, samo što u engleskome termin „zbirne imenice“ nije nešto uvriježen, možda zbog toga što tamo ima malo tvorbeno zbirnih imenica ili se ne prepoznaju

³⁴ Autori kažu da značenje množine apstraktnih imenica može biti dvojako: pojavni oblici (*many injustices* – hrv. *mnoge nepravde*) i intenzifikacija (*I must express my regrets* – hrv. dosl. *Moram izraziti svoja žaljenja*) (2007: § 5.43).

³⁵ Usp. *scissors are* – hrv. *škare su*, ali *Mumps is a disease* – hrv. *Zaušnjaci su bolest*. To potvrđuje Petijevo (2005: 121–140) razgraničavanje imenica sa samo množinskim morfološkim oblikom na nekoliko skupina, no to ne mijenja činjenicu da nijedna od tih imenica ne može morfološki izraziti opreku po broju i zato ih u ovome radu smatramo gramatički nebrojivima (v. ovdje § 4.3).

³⁶ Dio slavenskih jezika ima specijalizirane brojevne riječi za brojenje tih imenica (v. ovdje §§ 5, 6.3).

³⁷ *Data* i *media* množinski su oblici imenica *datum* i *medium*, u engleski preuzetih iz latinskoga.

³⁸ Usp. u hrv. imenicu *snage*: *The police have surrounded the building* – *Policijske snage okružile su zgradu*.

kao takve (usp. R. Lieber (2004: 148), koja se zalaže za opis sufiksa *-age* kao zbirnog, v. ovdje bilj. 67). U engleskome su mnogo češće leksički zbirne imenice, koje se onda tamo nazivaju agregatnima (*aggregate nouns*) ili skupnima (*group nouns*). I tu u nekih imenica postoji previranje u broju: *The clergy is/are opposed to divorce* (u hrv. *Kler/Svećenstvo*³⁹ *se protivi razvodu*). Navedenom prikazu engleskih imenica prema kategoriji broja cilj je bio ukazati na činjenicu da se u hrvatskome i engleskome iste semantičke skupine imenica specifično odnose prema kategoriji broja (zbir, dvodijelni predmeti, bolesti), razlike su u realizacijama (različito slaganje ili morfološki oblik). Stoga engleski opisi „problematičnih“ imenica mogu možda ponuditi pogled na hrvatski izvana.

Eastwoodova gramatika (1997) dijeli imenice prema brojivosti (čega, rekli smo, u gramatikama hrvatskoga nema): brojive (*countable*) imaju oba broja, dok za nebrojive (*uncountable*) kaže da nemaju broj, one nisu „ni u jednini ni u množini“ (1997: § 144.1; prisjetimo se da isto tvrdi i Jespersen). Nebrojive imenice označuju stvari koje se prirodno ne dijele na diskretne jedinice, kao što su *voda* i *šećer*, (s)tvari koje ne možemo brojiti. Nebrojiva imenica slaže se s jedninom: *This milk is off. I'll pour it down the sink.* (hrv. *Ovo je mlijeko pokvareno. Izlit ću ga u umivaonik*). Uz brojive i nebrojive imenice dolaze različiti determinatori, primjerice *a large number of boats* (hrv. *velik broj čamaca*), ali *a large amount of water* (hrv. *velika količina vode*; 1997: § 144.2). Neke imenice mogu biti i brojive i nebrojive (1997: § 144.5): *a nice carpet ~ ten square metres of carpet* (hrv. *lijep sag ~ deset metara kvadratnih saga*); *three tomatoes ~ pizza with tomato* (hrv. *tri rajčice ~ pizza s rajčicom*); a nekima se ovisno o brojivosti mijenja značenje (1997: § 144.5): *a glass of water ~ some glass for the window, a red dress ~ evening dress* (u hrvatskome je razlika leksikalizirana dvjema riječima: *čaša vode ~ nešto stakla za prozor; crvena haljina ~ večernja odjeća/odijelo/toaleta*). Brojiva se imenica odnosi na određeni primjerak (opredmećena je), a nebrojiva na općenitu ideju, pri čemu i ovdje u hrvatskome za neke primjere postoje dva različita leksema: *a drawing ~ good at drawing* (hrv. *crtež ~ dobro crta / dobar u crtanju*); *I heard a noise ~ traffic noise* (hrv. *Začuo sam zvuk ~ prometna buka*); *an interesting conversation ~ the art of conversation* (hrv. *zanimljiv razgovor ~ umijeće razgovora*); *He led a good life. ~ Life isn't fair.* (hrv. *Vodio je dobar život. ~ Život nije fer.*) (1997: § 144.5). Isto je i s apstraktnim imenicama, gdje brojiva upotreba znači pojavni oblik apstraktne imenice, odnosno brojivo je značenje suženo opredmećenjem: *fear ~ a fear of dogs* (hrv. *strah ~ strah od pasa*). I Eastwood spominje opredmećenje značenja nebrojivih imenica u vrstu ili mjeru

³⁹ Anić (2000: s. v.) npr. *kler* označuje kao zbirnu imenicu, no *svećenstvo, puk, stado, narod* ne.

kad se upotrebljavaju kao brojive: *I'll have a lager* (hrv. *Ja ću pivo*) skraćeni je izraz od *a glass of lager* (hrv. *čašu/kriglu piva*).

U poglavlju o slaganju Eastwood dijeli imenice s „problematičnim“ odnosom prema kategoriji broja na one u množinskome obliku (2007: § 154), na parne imenice (*pair nouns*; ono što Greenbaum i Quirk nazivaju binarnim imenicama; 2007: § 155) te zbirne (*group* ili *collective nouns*; 2007: § 156). Za potonje kaže da im slaganje može biti i jedninsko i množinsko, s malom razlikom u značenju – jednina znači da skup promatramo kao jedinicu, a množina kao skup jedinki. U imenica koje imaju samo množinski oblik razlikuje (podjelu donosimo samo radi usporedbe primjera s hrvatskim):

1) imenice koje imaju množinski oblik i množinsko slaganje: *belongings* (i u hrv. *pl. tantum: osobne stvari*), *clothes* (u hrv. *coll. tantum: odjeća*), *odds* (hrv. *šansa, vjerojatnost*), *outskirts* (hrv. *periferija*), pri čemu se nekim imenicama mijenja značenje ovisno o obliku: *the content of the message ~ the contents of the box* (hrv. ne pravi razliku: *sadržaj poruke ~ sadržaj kutije*); *do some damage to your car ~ pay damages* (u hrv. leksička razlika: *napraviti štetu na automobilu ~ platiti odštetu*);

2) imenice koje imaju množinski oblik imenice i jedninsko slaganje, a obuhvaćaju sljedeće semantičke skupine (kao i u gramatici Greenbaum – Quirk; u hrv. su u jednini sve osim bolesti, koje su *pl. tantum*): imenicu *news* (hrv. *vijest*), predmete proučavanja: *physics*, *economics* (hrv. *fizika, ekonomija*); sportove: *gymnastics*, *bowls* (hrv. *gimnastika, kuglanje*); igre: *billiards*, *darts* (hrv. *biljar, pikado*); bolesti: *measles*, *mumps* (hrv. *ospice, zaušnjaci*);

3) imenice koje imaju isti oblik u jednini i množini: *A chemical works causes ~ cause a lot of pollution* (ekvivalentan primjer hrvatski nema, *Kemijska tvornica uzrokuje mnogo zagađenja i Kemijske tvornice uzrokuju mnogo zagađenja*).

Gramatika Biber *et al.* (2000) dijeli imenice najprije na vlastite i opće, a opće na brojive i nebrojive. Brojive imenice označuju entitete koji se mogu brojiti te imaju i jedninske i množinske oblike (dakle u opis su uključene i gramatička i numerička brojivost). Nebrojive imenice ne mogu se brojiti i nemaju opreku po broju (2000: § 4.3), a nebrojivost općenito nije izravna preslika stvarnosti, već odražava način na koji konceptualiziramo entitete o kojima želimo govoriti, zato ista imenica može biti i brojiva i nebrojiva, ispravno ističu (2000: § 4.3). Nebrojive imenice uglavnom označuju tvari (*air* – hrv. *zrak*), emocionalna i druga stanja (*love* – hrv. *ljubav*), kvalitete (*importance* – hrv. *važnost*), događaje (*arrival* – hrv. *dolazak*), odnose

(*contact* – hrv. *kontakt/dodir*) i apstraktne pojmove (*feedback, news, theory, time* – hrv. *povratna informacija/sprega, vijest, teorija, vrijeme*), no mnoge od njih imaju i brojivu upotrebu uz promjenu značenja pa su npr. imenice *contact* i *love* brojive kad označuju osobu (2000: § 4.3.2). Nadalje, brojiva upotreba imenica odnosi se na diskretne stvari ili individualne pojave, dok se nebrojiva upotreba odnosi na stvari percipirane kao tvar ili materijal (2000: § 4.3.2.1). „Iako se čini kontradiktornim, postoje i nebrojive imenice u množini“ (2000: § 4.3.2.2), a nebrojive su upravo jer nemaju jedninske oblike (jer su defektivne), kako ćemo i mi stvari postaviti u ovome radu: *clothes* (hrv. *odjeća*), *trousers* (hrv. *hlače*), *scissors* (hrv. *škare*); *letters of thanks* ~ **a thank* (hrv. dosl. *?pisma zahvala > pisma zahvale*).

Iz priloženih prikaza engleskih gramatika vidimo da brojivost u njima zauzima važno mjesto, kako za opis samih imenica, tako i za opis imeničkih sintagmi i odabira determinatora u njima, za razliku od hrvatskih, u kojima je ta tema marginalna. Od anglofonih autora koji su pisali o brojivosti spomenut ćemo još samo Keitha Allana jer se na njega pozivaju Peti i Corbett kad se zalažu za to da brojivost nije svojstvo same imenice, već njezina gramatičkog konteksta, tj. da je uputnije govoriti o preferencijama imenica s obzirom na brojivost. U tekstu *Nouns and countability* Allan piše da je brojivost obilježje imeničkih skupina, a ne samih imenica (1980: 546).⁴⁰ Budući da većina imenica ima i brojivu i nebrojivu uporabu, Allan smatra da je sintagmatski kontekst taj koji imenicu određuje kao (ne)brojivu, iako naglašava da imenice imaju preferencije s obzirom na brojivost (*countability preferences*) pa se neke češće pojavljuju u brojivim, a druge u nebrojivim kontekstima. Analizom imeničkih skupina prema brojivosti Allan utvrđuje četiri brojiva i jedan nebrojiv kontekst (1980: 562), a imenice dijeli na osam stupnjeva ili razina brojivosti (umjesto binarne opreke). Stupnjevi su oprimjereni imenicama *car* (hrv. *automobil*), *oak* (hrv. *hrast*), *cattle* (hrv. *stoka*), *scissors* (hrv. *škare*), *mankind* (hrv. *čovječanstvo*), *admiration* (hrv. *divljenje*), *equipment* (hrv. *oprema*) i *Himalayas* (hrv. *Himalaja*), a sve osim posljednje u većem su ili manjem stupnju brojive.⁴¹ Allanov je doprinos raspravama o brojivosti taj da težište preusmjeruje sa shvaćanja brojivosti kao binarne opreke na ljestvični pristup te s leksičkog značenja imenice kao preduvjeta brojivosti na njezinu uporabu u kontekstu, i to sintaktičkom: Allan mijenja opis

⁴⁰ Problem je u tome da u hrvatskome imenica u sintagmi s leksičkim kvantifikatorom nije glava, odnosno samo je semantička glava, v. ovdje § 6.

⁴¹ Allanovi testovi ne daju dobre rezultate za hrvatski (umjesto jasne stupnjevitosti dobije se više-manje binarna podjela). Za hrvatski bi trebalo uspostaviti nove testove (primjerice u hrv. kvantifikatori *nekoliko* i *dva* ne daju različite rezultate; ali *sav* dobro razlikuje brojivo od nebrojivoga. v. ovdje bilj. 29) te naći pogodnije imenice kojima bi stupnjevi bili oprimjereni. U to se nismo upuštali jer donosimo ljestvicu nebrojivosti (v. ovdje § 5), koja će za potrebe ovoga rada biti dovoljna.

brojivosti tvrdnjom da je imenica brojiva zato što se nalazi u sintagmi s primjerice *nekoliko*, a ne obratno, da *nekoliko* dolazi uz imenicu jer je ona brojiva; brojivost je Allanu prvenstveno stvar sintakse, a tek onda (leksičke) semantike.

Time završava pregled literature, a kreće naša razrada nebrojivosti u sljedeća tri poglavlja. Ona će se ponešto razlikovati od opisa navedenih autora, kako terminološki, tako i po tome što se pod gramatičkom i numeričkom brojivošću razumijeva (ne i podrazumijeva, bit će eksplicirano), ali i će istovremeno biti sinteza njihovih zaključaka. Dodat ćemo i nešto tipološke perspektive; nadamo se da će nam to u konačnici omogućiti jasnije sagledavanje problematike kvantifikacije nebrojivoga. Budući da je gramatička kvantifikacija *izraz* kategorije brojivosti, krenut ćemo od toga kako se imenice u hrvatskome odnose prema gramatičkoj kategoriji broja.

3. Gramatička kvantifikacija: gramatička kategorija broja

Gramatička kategorija broja inherentna je imenička kategorija (uz rod ili razred, oblik, veličinu, (ne)određenost, (ne)otuđivost i deklinacijsku vrstu; Marković 2012: 233), ali i „najčešća, najraširenija obilježena kategorija imenice u jezicima svijeta, odnosno čini se da sve jezične zajednice ili većina njih imaju način iskazivanja i razlikovanja imeničkog pojma prema prebrojivosti i brojnosti“ (Anderson 1985: 174 prema Marković 2012: 233). Matasović kaže da je „broj univerzalna kategorija jezika“, a za takve „imamo razloga vjerovati da su usađene u strukturi ljudskog uma, odnosno da izražavaju pojmovne opreke koje nisu naučene nego urođene. Primjerice opreka između jedinstva i mnoštva u jezicima se redovito ostvaruje kao kategorija broja; broj ne mora biti obavezno morfološki iskazan na imenicama i glagolima, pa ipak, kako se čini, nema jezika u svijetu u kojem ta kategorija uopće ne postoji“ (2005: 77).

Gramatički broj jedna je od najpodcjenjenijih gramatičkih kategorija, kaže G. Corbett (2000: 1): „varljivo je jednostavna, a mnogo zanimljivija i raznolikija no što je toga većina lingvista svjesna.“ U brojnim se lingvističkim teorijama gramatički broj shvaća kao obilježje (engl. *feature*), koje ima svoje vrijednosti (npr. jedninu i množinu). Te vrijednosti imaju svoja značenja i oblike: npr. jednina upućuje na jedan entitet, množina na više njih (Corbett 2000: 4). „Svi jezici semantičku kategoriju broja [količine] nekako preslikavaju na imenice“ (Marković 2012: 463), odnosno broj je u velikoj većini jezika nominalna (imenska)

kategorija, iako može biti i glagolska; naime, mnogo češće brojimo sudionike glagolske radnje nego samu radnju (Corbett 2000: 5). Čak i kad se pridružuje glagolu, broj ne znači količinu onoga što se označuje glagolom (tj. količinu radnje), nego opet označuje količinu predmeta pa „na taj način u neku ruku ‘useljava’ u glagol samu imensku riječ, što opet ima vrlo važne sintaktičke reperkusije. Time se naime stvara bitna sintaktička veza između glagolske riječi (predikata) i imenske riječi (subjekta), a upravo to i čini rečenicu onim što ona jest, tj. daje joj bitno svojstvo predikativnosti“ (Pranjković 2013: 19, bilj. 21; usp. Jespersen 1924: 207).⁴² No broj je dodatno gramatičko svojstvo imenice, a ne njezino značenje, jer one primarno ne označuju količinu nego predmete (Pranjković 2013: 41–42). Gramatički je broj nominalna kategorija i zato što je kategorijalno značenje imenica predmetnost (Barić *et al.* 1995: § 230),⁴³ odnosno brojiti se mogu diskretni predmeti, a ne svojstva ili radnje. Dok za kvantifikaciju imenica u hrvatskome na raspolaganju imamo mnogo mogućnosti (koje smo već nabrojili u § 1), za kvantifikaciju sadržaja označena pridjevom, glagolom⁴⁴ ili prilogom na izbor imamo tek nekoliko leksema (*vrlo hrabar, mnogo brže, malo čita*). No ne znače sve imenice što diskretno ili pojedinačno, a upravo će nas kvantifikacija takvih imenica ovdje najviše i zanimati.

Gramatička kategorija broja, iako univerzalna, nije u svim jezicima iskazana kao u hrvatskome (jedinom i množinom): u nekim jezicima postoji *opći broj*, npr. u kušitskome jeziku *bayso* u Etiopiji imenica *lúban* 'lav(ovi)' nije određena s obzirom na broj i tek dodatnim sufiksima može biti određena singulativno kao '(jedan) lav',⁴⁵ što onda glasi *lubántiti* (Corbett 2000: 10). U turskome pak *ev* znači i 'kuća' i 'kuće', a *evler* su 'kuće' (Corbett 2000: 14). Iskazivanje množine nije obavezno u svim jezicima (iako mogućnost da je iskažu postoji), primjerice u kineskome, niti je u svim jezicima jednina polazni oblik: u sirijskome arapskom za dio imenica polazni je oblik zbirni, a singulativno (jedninsko) značenje dobiva se sufiksacijom (Corbett 2000: 32).⁴⁶

⁴² Dakle suprotno Petijevu tumačenju, glagol ima broj kako bi odrazio broj imenice, v. ovdje bilj. 21.

⁴³ Što vrijedi i univerzalno – u hrvatskome, ali i jezicima svijeta, najprototipnije su imenice s konkretnom referencijom (Marković 2012: 231).

⁴⁴ Za kvantifikaciju glagolske radnje imamo i glagolski vid (npr. *napasti ~ napadati*), iako je to sekundarno značenje koje proizlazi iz značenja vidske opreke.

⁴⁵ Singulativ nastaje derivacijom od zbirnih ili nebrojivih imenica (Marković 2012: 235).

⁴⁶ Tako je i u nekim jezicima sjeverne Amazonije, no ondje kao obilježivači singulativa služe imenski klasifikatori, dok množinski lik imenica ostvaruje samo s pomoću klasifikatora (Aikhenvald 2000: 50, bilj. 29). Na sličan način (umjesto klasifikatora stoji poseban leksem) u hrvatskome kategoriju broja ostvaruju nebrojive imenice (npr. *meso ~ komadi mesa*), o čemu više ovdje u § 7.

U hrvatskome kategorija broja ima dvije vrijednosti – jedninu i množinu. Jedninom se izražava neraščlanjenost, nebrojivost i jediničnost, a množinom raščlanjenost, brojivost i mnogost (Znika 2002: 43). Gramatika Silić – Pranjković kaže da je „jednina oznaka za predmetnu ‘jediničnost’, singular i ne-broj“ (2005: 295), Babić *et al.* da se razlika između jednine i množine „iskazuje gramatičkim sredstvom, oblikom, ali ona ne zavisi od sastava rečenice ni od odnosa riječi u rečenici, nego od stvarnosti izvan jezika, tj. od onoga o čemu se govori. Izbor između jednine i množine je izbor značenja, to je leksički izbor“ (2005: § 89). No barem u jednom slučaju to ne stoji – u generičkoj upotrebi *Pas je životinja* ili *Psi su životinje* izbor broja ne ovisi o izvanjezičnoj stvarnosti niti je to leksički izbor – gramatička jednina ne mora uvijek značiti jedan entitet izvanjezične stvarnosti, za što kao primjer mogu poslužiti rečenice *Imam dobru kartu* ili *Išla me karta* (igrač ih u rukama može držati više), *Okružio nas je neprijatelj* i *Mnogu gramatiku pisac je makar u pomisli napisao ponajprije sebi*.⁴⁷ Isto tako množina ne znači uvijek mnoštvo, kao kod imenica *pluralia tantum* (*jedna vrata*), upotrebe zamjenice *Vi* iz poštovanja (*Kako ste?* upućeno jednoj osobi; *Mamica su štrukle pekli*), u povijesnome vlastitom oslovljavanju vladara: *Mi kralj*, *Mi ban Josip Jelačić* (usp. „royal we“ (*kraljevsko mi*) u engleskome, Greenbaum–Quirk 2007: § 6.10); u pisanim tekstovima radi isticanja skromnosti: *Možemo zaključiti iz navedenog* (usp. Kuna 2008: 38), ali i radi intenzifikacije: *Pa to nisu istine!* ili idiosinkratički (no s prepoznatljivim „geografskim“ obrascem) *Odoh u Crne Lugove*,⁴⁸ *Bila je po Njemačkama* ('na mnogo različitih mjesta u Njemačkoj'). Time naravno nisu pobrojene sve upotrebe kategorije broja u hrvatskome u kojima oblik imenice ne odgovara prototipnim značenjima jediničnosti i mnoštvenosti, a svaki takav nesklad između oblika i značenja upućuje na to da takva upotreba nosi dodatno značenje, odnosno gramatička kategorija broja ima koju dodatnu funkciju osim izražavanja količine.⁴⁹

⁴⁷ Primjer iz Marković, Ivan. 2013: VII. *Hrvatska morfonologija*. Zagreb: Disput.

⁴⁸ Crni Lug mjesto je u Gorskom kotaru, a primjer znači otprilike 'ići uokolo, posjećivati različita mjesta (prijatelje, susjede, birtije) u Crnome Lugu, ali i okolici'. U svakome slučaju množina služi hiperbolizaciji/intenzifikaciji i konotira neki oblik zabave.

⁴⁹ Te se dodatne funkcije kreću na ljestvici od idiosinkratičkih (intenzifikacija *Lugovi*, *Njemačke*), preko ovisnih o društvenim konvencijama (množina iz poštovanja), do potpuno gramatikaliziranih (*škare*). Posebno su sociolingvistički zanimljivi primjeri (ovisni o društvenom položaju (su)govornika) oni poput *Mi ban* i *mamica su pekli*, koji su izumrli, dok oni tipa *Gospodo, jeste došla?* i dalje žive na sjeveru Hrvatske (iako su mlađim govornicima sve manje prihvatljivi). Zato je *Vi* iz poštovanja potpuno gramatikaliziran (*Gospodo, jeste li došli?*), odnosno ima izrazito sintaktički karakter jer se ne mijenja broj same imenice (*gospodo*), već predikata i zamjenice. Takvom se uporabom množine govornik distancira od sugovornika, a izmještanje iz *ja* u *mi* daje mu autoritet ili nadmoćan položaj, jednako kao što prijelaz *ti* > *Vi* daje autoritet sugovorniku. Primjeri poput *Jeste izabrana, gospodo?* predstavljaju pak manevarski prostor između održavanja socijalne distance i istovremenog pokušaja ostvarenja bliskosti. „Autorsko *mi*“ u pisanim tekstovima naoko odskače od toga načela jer bi mu svrha trebala biti izricanje skromnosti ili desubjektivizacija, no istovremeno, analogijom prema upravo opisanim

Tipološki gledano, gramatički se broj u jezicima izražava na sljedeće načine (Corbett 2000: 155): posebnim riječima (čija prisutnost signalizira množinu), sintaktički (slaganjem), morfološki (*žena ~ žene*) i leksički (*čovjek ~ ljudi*).⁵⁰ Hrvatski se od nabrojanih načina služi morfološkim i leksičkim (samo za neke imenice), a može biti sporno izražava li ga i sintaktički, tj. sporno je postoje li imenice koje ga izražavaju *samo* sintaktički, kao što je to u engleskome s primjerima poput *sheep ~ sheep* (hrv. *ovca ~ ovce*). Iz morfološkoga oblika te imenice ne može se odrediti njezin broj, doznajemo ga iz slaganja (mete): *This sheep is grazing ~ These sheep are grazing* (hrv. *Ova ovca pase ~ Ove ovce pasu*), pri čemu je *sheep* kontrolor, a glagol *is/are grazing* meta slaganja. Tomu bi primjeru iz engleskoga u hrvatskome mogli odgovarati (rubni) primjeri poput *Telad je pasla* i *Telad su pasla* (usp. Pišković 2011: 234–239; Raguž 1997: § 642), no te se rečenice odnose na *isti* broj teladi, dok broj ovaca u prethodno navedenome engleskom primjeru nije isti. Iako gramatička kategorija broja u hrvatskome nalazi svoj izraz i u sintaksi, to nije samostalan način njezina izražavanja. Leksičko pak izražavanje gramatičkoga broja (supletivizmom *čovjek ~ ljudi*) treba razlikovati od leksičkoga izražavanja *količine* kvantifikatorima (*jedna žena ~ dvije žene, hrpa žena*). Kvantifikatorima se leksički ne izražava kategorija gramatičkoga broja, već količina. Nadalje, iako sve imenice u hrvatskome imaju broj (označene su nekim brojem), nemaju sve oba oblika (ili nisu jednako prihvatljivi i/ili frekventni), pa se za takve imenice kaže da su *defektivne* s obzirom na broj. Iako bismo ih odmah mogli podijeliti na skupine *singularia tantum* i *pluralia tantum*, tako se to u kroatistici često ne čini. Hrvatske gramatike imenice dijele ponajprije prema njihovome leksičkom značenju, dok su opaske o broju pojedinih skupina tek usputne, a defektivne se imenice različito shvaćaju i razvrstavaju. Budući da su defektivne imenice „često ili skoro uvijek definirane kao *nebrojive* imenice“⁵¹ (Znika 2002: 67), a kvantifikacija nebrojivih imenica glavnom je temom ovoga rada, u sljedećem poglavlju iznijet ćemo što hrvatske gramatike kažu o njihovom broju. Naime nijedna hrvatska gramatika ne dijeli imenice prema brojivosti⁵² pa ćemo o njima morati zaključivati posredno, preko opisa defektivnih imenica. Treba naglasiti da je o *nebrojivosti* imenica nemoguće govoriti a

primjerima, dodjeljuje autoritet i zato je u znanstvenim tekstovima favorizirano naspram *ja* (iako se i to mijenja, barem u književnoj teoriji, a posebno u znanstvenome diskurzu u SAD-u („američki način“).

⁵⁰ Corbett eksplicitno navodi supletivne oblike kao *leksički* način izražavanja kategorije broja, Marković (2012: 233) kao leksički način spominje *grlo (stoke) ~ stado*, dok supletivnost smatra rječogradnim postupkom: „supletivni oblici oblici su jednoga leksema“ (2012: 74). Nije posve jasno implicira li Corbett time da oblike *čovjek* i *ljudi* smatra dvama leksemima (u svakome slučaju mi ne smatramo, no podjela je Corbettova pa zadržavamo i njegovu terminologiju).

⁵¹ Usp. „Samo brojive imenice imaju oba gramema: i jedninu i množinu“ (Znika 2002: 67).

⁵² Kao što to redovito čine gramatike engleskoga, gdje je brojivost naizgled relevantnija kategorija jer utječe na izbor člana i kvantifikatora (determinatora općenito, v. ovdje bilj. 31): *a/the, (a) few/some, many/much* itd. (npr. Biber *et al.* 2000: 259).

da se u obzir ne uzmu i gramatika i semantika; štoviše, i gramatička i brojevna nebrojivost posljedica su leksičkoga značenja imenice, što ćemo pokazati u nastavku.

4. Podjele imenica

Gramatika Barić *et al.* (1995) kaže da je kategorijalno značenje imenica *predmetnost*, i zato su prototipne imenice konkretne, pojedinačne, s obama brojevima. Predmetnost kao prototipno imeničko značenje ima važne posljedice na broj i brojivost, što ćemo pokazati u sljedećim dvama poglavljima. Ta gramatika s obzirom na značenje imenice dijeli na vlastite i opće; opće se dijele na pojedinačne (koje znače „pojedinu vrstu stvari ili bića“), zbirne i gradivne. Druga je podjela „s obzirom na čovjekov dodir s onim što znače“ na stvarne (konkretne) i nestvarne (mislene ili apstraktne) (1995: § 231–3). Istovjetnu podjelu daje i Raguž (1997), no navodi i imenice *pluralia tantum*, a odudara od svih ostalih gramatičara u tome što za svaki semantički razred navodi podatak o njegovu broju, tj. brojivosti. Silić – Pranjković (2005: § 306) imenice dijele samo prema kriteriju roda (muški, ženski i srednji), kao i Maretić (1963), koji, prema sudu M. Znika,⁵³ opisuje najviše pojava povezanih s kategorijom broja: nekonvencionalnost množine apstraktnih, gradivnih i zbirnih imenica (1963: 486–7), imenice *pluralia tantum*, distributivnu uporabu (*Onda se starci uhvate za bradu*; 1963: 488) i uporabu jednine umjesto množine u primjerima *U Gabeli se hvata mnoga jegulja*, *Otkako se u Srijemu vinograd počeo saditi*, *Nestanuće u polju čele i cvijeta* (1963: 486). Gramatika Babić *et al.* (2007) dijeli imenice s obzirom na predmet na opće i vlastite, a s obzirom na sadržaj na stvarne (konkretne), gradivne i mislene (apstraktne). Stvarne se imenice dalje dijele na pojedinačne, zbirne (*djeca*) i zajednične (*narod*). Takva podjela implicira da zbirne imenice ne mogu biti apstraktne ni gradivne (usp. primjere **brašnad*, **istinje* koje navodi Pranjković, 2002: 18). Ta gramatika imenice dijeli i s obzirom na to znače li što živo ili neživo (Babić *et al.* 2007: § 456–465). U gramatici Težak – Babić (2005) razlikuju se opće, vlastite i zbirne imenice (§ 255), kao i u gramatici Brabec – Hraste – Živković (1954) te u starijim gramatikama⁵⁴ Antuna Mažuranića (1859) i Florschütza (1940). Ta je podjela dakle vrlo stara, a izdvajanje zbirnih imenica na istoj razini s vlastitima i općima

⁵³ „Ako se pogledaju i usporede opisi kategorije broja u hrvatskim gramatikama novijega doba, vidi se da je najviše pojava opisano u Maretićevoj *Gramatici*. Ipak se može reći da sustavna opisa te kategorije u njima nema. Većinom se mogu naći izdvojeni podaci uz pojedine imeničke tipove“ (Znika 2002: 53).

⁵⁴ U radu ih navodimo jer često određenu problematiku obrađuju opsežnije od suvremeni(ji)h, a ako primjeri iz njih i jesu anakroni, zaključci obično nisu.

opravdana je kad se u obzir uzme njihova gramatičko-semantička specifičnost.⁵⁵ Težak i Babić nadalje kažu da u podjelu „po opsegu pojma koji se obuhvaća jednom imenicom mogu ići *gradivne* imenice“. I oni ih zatim dijele na konkretne i apstraktne (2005: § 183).

Iako se podjele imenica razlikuju od gramatike do gramatike, sve one spominju *pojedinačne*, *tvarne* ili *gradivne*, *zbirne* i *apstraktne* imenice, a poneke i skupinu *pluralia tantum*. Pogledajmo sada koje se opaske o broju nude uz opise navedenih semantičkih razreda.

4.1. Pojedinačne imenice

Pojedinačne imenice označuju što diskretno, s jasnim granicama, često su to konkretni predmeti (*stol*, *nož*), ali mogu biti i apstraktni pojmovi (*riječ*, *misao*, *pucanj*). Raguž je jedini ovdje navedeni gramatičar koji piše (1997: § 8) da pojedinačne imenice „imaju i jedninu i množinu, tj. mogu se brojiti“, dok ostale gramatike to samo podrazumijevaju, odnosno opaske o broju daju samo kad jedna vrijednost manjka ili nije uobičajena. Nije zgoreg podsjetiti da su pojedinačne imenice prototipne imenice jer im je značenje predmet(nost).

4.2. Gradivne ili tvarne imenice

Gradivne imenice „označuju masu, vrstu, tvar (materijal), a ne predmete“, npr. *meso*, *voda*, *med*, a Raguž kaže da se „uz njih ne pojavljuje broj, dakle obično se ne broje; takve imenice obično nemaju množine“ (1997: § 8). Iz Raguževa opisa mogu se iščitati i tri uvjeta nebrojivosti: „obično nemaju množine“ odnosi se na defektivnost s obzirom na kategoriju broja, odnosno upućuje na *gramatičku nebrojivost*; „uz njih se ne pojavljuje broj, obično se ne broje“ upućuje na nemogućnost pojavljivanja uz broj kao vrstu riječi, odnosno *brojevnu* ili *numeričku nebrojivost*, dok navođenje vrsta imenica koje se ne broje prema značenju („označuju masu, vrstu, tvar (materijal), a ne predmete“) implicira treći uvjet ili vrstu nebrojivosti – *semantičku nebrojivost*. Raguž je jedini gramatičar koji eksplicitno govori o brojivosti hrvatskih imenica,⁵⁶ unatoč tomu što rabi termin „brojenje“ i što mu to nije temeljni

⁵⁵ I to da u nekim jezicima mogu biti sekundaran sustav kategorije broja (Corbett 2000: 120), odnosno sustav koji obuhvaća samo dio imenica nekoga jezika, a supostoji s primarnim sustavom koji obuhvaća sve imenice (neki jezik može primjerice imati dvojinu samo u zamjenicama).

⁵⁶ Barem kad je riječ o samoj podjeli imenica pri njihovoj obradi. *Brojivost* eksplicitno spominju i gramatike Barić *et al.* (1995) i Silić – Pranjeković (2005), no kad govore o genitivu količine.

kriterij podjele. Ostali gramatičari o brojivosti govore implicitno, ako uopće opisuju imenice s obzirom na broj prema nekom od navedenih triju kriterija.

Barić *et al.* (1995: § 260–1) kažu da se gradivne imenice „redovito upotrebljavaju u jednini. U množini se mogu upotrijebiti da označe različite vrste istog materijala ili količine materijala na različitim mjestima u različito vrijeme, npr. *Sva pšenična brašna nisu ista*“. Jednako piše i u Težak – Babić, uz opasku da to vrijedi i za glagolske imenice: *Njegova su znanja široka, ali površna* (2005: 99) te u Babić *et al.* (2007), gdje piše i da se značenje gradivnih imenica u množini mijenja: „Množina gradivnih imenica ne znači više istovrsnih predmeta ni veću količinu, nego više vrsta iste tvari ili više tvari na različitim mjestima“ (2007: § 464):

Gradivne imenice znače različite vrste materijala, npr. *drvo, snijeg, meso, brašno, pijesak, voda, srebro*. Govoreći o materijalu ne može se govoriti o pojedinim primjercima ili više njih, nego samo o manjoj ili većoj količini, o ovoj ili onoj vrsti. Naravno, materijal može u različitoj količini biti na različitim mjestima, ili na istom mjestu u različito vrijeme. Ako se kao cjelina zamisli npr. sav snijeg koji je pao u jednom padanju [...] te imenice postaju kao sve druge opće imenice pa imaju smisla oblici koji kazuju množinu; *snjegovi* onda znače *količine snijega* koje su pale u različito vrijeme, *brašna* znače *različite vrste brašna*, *pijesci* znače *količine pijeska* nagomilane na različitim mjestima i sl. (Babić *et al.* 1991: § 61, istaknula P. B.)

Drugim riječima, množina gradivnih imenica moguća je kad im je značenje *opredmećeno*, i to opredmećeno tako da znači *količinu/mjeru* ili *vrstu*, tj. množina takvih imenica i ne može značiti što drugo osim količine ili vrste referenta označena imenicom (a nije ni uvijek jednako prihvatljiva, npr. *?piletine, ?soje, ?grahovi, ?papri, ?znojevi, ?zrakovi* itd.).⁵⁷ Budući da im značenje nije prototipno imeničko, gradivne su imenice defektivne s obzirom na broj, odnosno nebrojive su. Znika (2002: 102) kaže da su one „ne samo nebrojive, jer značenjski nisu pomišljive (u gradivnom značenju) kao mnogost, nego im se ni referenti ne mogu kvantificirati brojem jer im nisu oformljeni kao cjeloviti, zaokruženi entiteti. Svaki njihov dio još uvijek označuje tvar“ (2002: 40). Zato se množina takvih imenica „izražava pomoću singulativa koji označuje ostvaren, raščlanjen dio građe. U toj ulozi dolaze zapravo imenice s kvantifikativnim značenjem koje individualiziraju te time omogućuju kvantifikaciju leksičkim, a ne gramatičkim sredstvima: *komadići kruha*“ (2002: 40). Iz ponuđenih opisa gradivnih imenica možemo zaključiti da se gradivne imenice mogu kvantificirati, tj. mogu iskazati množinsko značenje na dva načina: prvo, gramatičkom množinom, pri čemu dolazi do restrukturiranja njihova značenja (gdje množina tvarne imenice znači ili vrstu ili količinu

⁵⁷ Tako nije samo u hrvatskome, naprotiv, čini se da je to jedna od univerzalnih jezičnih pojava (v. ovdje §§ 5, 7.2).

te stvari), i drugo, leksički, kvantifikatorom ili „singulativom“ – potonji se termin češće upotrebljava i u drukčijem, užem značenju: Marković (2012: 235, bilj. 285) navodi da on označuje „oblike sa značenjem i morfološkim obilježjima singulara, a nastale derivacijom od plurala ili jednostavno od oblika koji znače zbirnost“, za što bi primjer u hrvatskome bile imenice „s individualizacijskim sufiksom *-in*“: *građanin* ~ *građani*, no *singulativ* se javlja (posebice u slavenskim gramatikama)⁵⁸ i u značenju jedinice izdvojene iz referenta zbirne ili gradivne imenice – *leksički* iskazan kao *list* naspram *lišće* (zbirno) ili *komadić kruha* naspram *kruh* (gradivno), kako to rabi i Znika. U tome drugom, širem značenju *singulativ* nam je korisniji ovdje pa ćemo ga nadalje i upotrebljavati u tome značenju.

M. Ivić (2008 [1980]: 19) kaže da se gradivne imenice „ne podaju determinaciji po broju“ jer označuju nešto „neuobličeno, difuzno“; a „pod gradivnim pojmom treba, dakle, razumeti sve ono što se percipira kao nekakva masa, a ne kao uobličen predmet: *voda*, *krv*“. Nazivi za povrće obično su gradivne imenice (*Koliko ste platili ovaj krumpir*), dok su za voće opće, pojedinačne. U nekim jezicima postoji i „gradivni“ broj uz jedninu i množinu: primjerice u leonskome dijalektu/jeziku (*lleones*)⁵⁹ u Španjolskoj dio imenica uz jedninu i množinu ima i treći, gradivni (i nebrojivi) oblik: *pílu* 'vlas' (jednina), *pélos* 'vlasi' (množina), *pélo* 'kosa' (gradivni broj). Budući da samo imenice muškoga roda na *-u* mogu dobiti i gradivni sufiks *-o*, gradivni se broj za ostale imenice može ostvariti i samo slaganjem (Corbett 2000: 124–126).⁶⁰ Iako u brojnim jezicima pojedinačne (brojive) imenice mogu biti reinterpretirane kao gradivne (npr. u hrv. *mnogo ribe*, v. ovdje bilj. 29), rijetkost je da ta promjena značenja bude iskazana posebnim oblikom, posebnom kategorijom broja (pa će u hrvatskome *riba* u gradivnome, nebrojivom značenju biti u jednini, ne u posebnom „gradivnom broju“). Gradivnost je bliska kategoriji zbirnosti i ponekad je teško jasno

⁵⁸ Npr. *Mluvnice češtiny* (Petr (ur.) 1986), *Sovremennyj russkij jazyk* (Rozenal' – Golub – Telenkova 2009: 181–182) i *Gramatyka współczesnego języka polskiego* (Grzegorzcykowska *et al.* 1984: 382–383).

⁵⁹ Govori se u regiji/pokrajini/Kneževini Asturiji na sjeverozapadu Španjolske i jugu Portugala, 20–50 000 govornika (http://en.wikipedia.org/wiki/Leonese_dialect).

⁶⁰ U sljedećem primjeru imenica je u obje rečenice ženskoga roda, no u prvoj je predikat u gradivnome broju, a u drugoj u jednini ženskoga roda, sročan sa subjektom. Posljedica je toga različito značenje: u prvoj rečenici *drvo* je gradivna imenica ('drvo' kao tvar, materijal), a u drugoj pojedinačna, odnosno znači 'komad drva':

la maera taba sek-o

DEF.SG.FEM drvo je bilo-MASS

'drvo je bilo suho'

la maera taba sek-a

DEF.SG.FEM drvo je bio-SG.FEM

'(komadić) drva bio je suh'(Corbett 2000: 124).

odvojiva od nje, pogotovo kad su referenti imenica neživi (npr. *kosa*).⁶¹ Ipak, mogli bismo izvesti uopćeno pravilo da ako imenica znači što živo, bit će zbirna, ako znači što neživo i nije tvorbeno zbirna, bit će gradivna (v. opširnije ovdje u § 4.3.1).

4.3. Zbirne imenice

Zbirne su imenice (*djeca, telad, granje*) tvrd orah jer su „jedan od tvorbenih razreda u kojem se gramatički i semantički broj ne podudaraju“ (Tafrá 2005: 147) pa se postavlja pitanje pripadaju li one fleksiji (samo u gramatiku) ili derivaciji (i u rječnik). Iako su oblikom u jednini, „one zamjenjuju u nekih imenica gramatičku množinu, označujući stvarnu množinu. U tom je slučaju riječ o tvorbi i zato bi riječi *list* i *lišće* trebali u rječniku biti odvojene natuknice“, smatra Tafrá (2005: 148). Pranjković kaže da se zbirne imenice (lat. *nomina collectiva*) razlikuju od tvarnih, apstraktnih i pojedinačnih jer je ta podjela imenica utemeljena na osnovi „prirodnih svojstava“ onoga što takve imenice označuju: „Naime, različiti suodnosi tih vrsta imenica prema kategoriji broja uvjetovani su isključivo leksičkim značenjima“ (2002: 17), što potvrđuje našu pretpostavku da značenje imenice uvjetuje njezin odnos prema kategoriji broja. Nadalje, Pranjković tvrdi i da se za „tvarne i apstraktne imenice kaže da nemaju množine ne zato što bi bile u pravom smislu riječi (pogotovo ne u gramatičkom smislu) *pluralia tantum* [valjda *singularia tantum*? P. B.], tj. ne zato što ne bi imale pluralne paradigme, nego zato što im je leksička vrijednost takva da je pluralni oblici nužno mijenjaju. Drugim riječima, semantika tvarnosti i apstraktnosti isključuje (singulativnu) množinu, pa se množinski oblici takvih imenica nužno preosmišljavaju, resemantiziraju“ (2002: 17; usp. ovdje §§ 4.2, 4.4). Dodaje i to da „[z]birne imenice kao leksičko-gramatički razred na toj razini podjele [...] ima smisla za zbirne imenice tipa *stado* [koje „nemaju izravne relacije prema jednini“ i imaju sve pluralne oblike; 2002: 17, bilj. 20], dok je „morfemski izražena zbirnost svakako u mnogo izravnijoj vezi s kategorijom broja. Štoviše, čini se da bi je bilo moguće promatrati čak i u sastavu te kategorije“ (2002: 17).⁶² Pranjković uvjetno pretpostavlja kategoriji broja dvije potkategorije, pri čemu prvu čini opozicija jednina ~ (opća) množina, a drugu jednina ~ *zbirna množina*. Pritom apstraktne i tvarne imenice mogu imati opću, ali ne i zbirnu množinu: **brašnad*, **mladošće*, **istinje* jer se „nebrojivo ne može kolektivizirati“ (Pranjković 2002: 18). „Zbirne imenice zapravo nemaju ni obilježja jednine ni

⁶¹ „Između pojma zbirnog i pojma gradivnog i ne postavlja se, u stvari, neka čvrsta semantička granica. Ima čak pojava koje su po samoj svojoj prirodi prelaznog, zbirno-gradivnog karaktera. Jedna od njih je, na primer, *slama*“ (Ivić 2008 [1980]: 19).

⁶² Usp. ovdje bilj. 55, gdje smo spominjali sekundaran sustav kategorije broja.

obilježja množine, nego su rezultat svojevrsne neutralizacije opreke po broju ili, drukčije rečeno, one su po obliku u jednini, a po značenju u množini, i to u posebnu tipu množine, koja nije pojedinačna, brojiva, nego *nebrojiva*, zbirna, kolektivna“ (Silić – Pranjković 2005: § 1234; istaknula P. B.). Zbirna množina označuje više predmeta, ali oni se predočuju (konceptualiziraju) kao jedan skup, cjelina. Razlika između brojive i zbirne množine najbolje se vidi u onih imenica koje imaju i brojivu i zbirnu množinu: *listovi ~ lišće* (2005: § 1234). „U osnovi je te neutralizacije po broju raznorodnost i za nju je karakterističan ne-rod,^[63] koji se označuje srednjim rodом. Iz svega proizlazi da bi morfem *-ad* u primjerima tipa *telad* trebalo promatrati kao gramatički morfem, koji označuje broj (zbirnu množinu) i rod (srednji)“ (Pranjković 2002: 18).⁶⁴ Pranjkovićeva ideja o zbirnoj množini kao trećoj (ili četvrtoj, ako brojimo singulativ neovisno o jednini) vrijednosti kategorije broja, ravnopravnoj jednini i (općoj) množini ne mora ostati na razini teoretiziranja – neki jezici osim opreke singular ~ plural razlikuju i jedan ~ zbir, kao *list ~ lišće* ili ono što je u hrvatskome leksički iskazano kao opreka *stablo ~ šuma, grlo (stoke) ~ stado* [ili *grlo stoke ~ stoka*] (Marković 2012: 233). Tako zbirni oblik imenice može biti i kanonski, polazišni, primjerice u spominjanome arapskom⁶⁵ (v. ovdje § 1), u jezicima sjeverne Amazone⁶⁶ i bretonskom (koji ima množinsko slaganje), a jednina (singulativ) tvori se sufiksacijom (Corbett 2000: 118). Peti (2005) pak zamjera terminu *zbirna množina* to da navodi na krivi trag jer sugerira da se radi o *množini*, dok je riječ zapravo o morfološkoj jednini, a značenje je ono koje je množinsko. Istu zamjerku upućuje i Babićevu (1998) terminu *zajednička množina* i predlaže termin *zbrojina* ili *sumal* (2005: 100) kao oznaku gramatičke kategorije broja zbirnih imenica (2005: 67), dok oblik sadržaja zbirnih imenica naziva *zbrojem*. Dakle u paru izraz ~ sadržaj uvodi pojmove *zbrojina ~ zbroj*. Za razliku od općih imenica koje imaju i jedninu i množinu (*list – listovi*), zbirne

⁶³ „Za zbirnost je, čini se, karakterističan ne-rod [...]. Srednjega je roda naime ono što nije markirano po rodu, što nije ni muškog ni ženskog roda, a ne primjerice, kako se nerijetko navodi, ono čime se označuje što *malo, mlado* i sl. jer je to problem leksičkog, a ne kategorijalnog značenja. To naravno ne znači da spomenuta leksička značenja ne utječu na 'neutralizaciju' po rodu“ (Pranjković 2002: 18, bilj. 23). Usp. i „Kadšto-se ili nemože razpoznati spol u osobah i životinjah (osobito kad-se s daleka vide), ili-ga netreba naznačiti [...]: čeljade, dēte, govedo [...]. S toga-se srednji spol dobro zove i *neznani*, a mogao-bi-se zvati i *nijedan* ili *nikakav*“ (Mažuranić 1859: § 73–74).

⁶⁴ Pranjković primjećuje i da su zbirnoj množini „izrazito 'sklone' imenice srednjeg roda kod kojih je posve vidljivo da je taj srednji rod zapravo ne-rod odnosno uskraćivanje obavijesti o rodu ili obavijest o 'miješanom' rodu [radi se zapravo o spolu], npr. *tele – telad, siročē – siročad, dijete – djeca* itd.“ (2002: 18).

⁶⁵ Kad je polazišni oblik imenice u arapskome zbirni, množina (ili „veliki broj“) uvijek znači količinu ili vrstu te imenice: *dababīn* može značiti 'razne muhe' i 'mnogo muha' (Corbett 2000: 32). Jednako tako i u hrvatskome zbirne imenice u množini imaju ta dva značenja (*granja* kao npr. 'raznovrsno granje' i 'više hrpa granja'). Da je u hrvatskome polazišni oblik imenica zbirni, množina bi uvijek značila to dvoje.

⁶⁶ Tamo se singulativ dobiva dodavanjem imeničkog klasifikatora pa imenica može izraziti množinu samo preko njega (Aikhenvald 2000: 50, bilj. 29), kao što u hrvatskome nebrojive imenice ostvaruju množinu s pomoću kvantifikativa (**brašna > vreće brašna*; v. ovdje § 7). Mogli bismo zato reći da u hrvatskome kvantifikativ služi kao leksički singulativ nebrojivim imenicama.

imenice imaju samo jednu kategoriju broja – zbrojinu (2005: 75). Istina je da im je morfološki oblik jedninski, kaže Peti, ali „jednina tih imenica tu supostoji sa zbrojinom: jednina im je vanjski, a zbrojina unutrašnji oblik gramatičke kategorije broja“ (2005: 77). Peti tvrdi i to da su zbirne imenice, kao anomalije u jeziku s obzirom na broj, bliske imenicama *pluralia tantum* i da bi ih s gledišta kategorije broja trebalo obrađivati zajedno (2005: 70, bilj. 7).

Ustanovili smo da je broj zbirnih imenica (nazivali ga mi zbirnom množinom ili zbrojinom i svrstavali kao poseban broj na gramatičkoj ili samo semantičkoj razini) nebrojiv. No zbirne imenice obuhvaćaju više podtipova, odnosno ne slažu se svi autori u tome koje su imenice zbirne. Pranjković razlikuje „morfemski izraženu zbirnost“ (*granje, telad*) od leksičke (*stado*): broj je prvih zbrojina / zbirna množina, oblikom su u jednini i imaju singulativ (*grana*). Leksički zbirne imenice imaju i jedninu i množinu te leksički singulativ (iako se singulativom obično nazivaju derivirani oblici, v. ovdje bilj. 45): *stado ~ ovca*. Samo se o leksički zbirnim imenicama prema Pranjkoviću može govoriti kao o leksičko-gramatičkom razredu na razini na kojoj govorimo o apstraktnim i tvarnim imenicama, dok tvorbeno zbirne imenice kao „morfemski izraženu zbirnost“ treba promatrati na razini kategorije broja: „Drugim riječima, morfemski izražena zbirnost bila bi u domeni morfologije [fleksije? P. B.], a ne tvorbe“ (2002: 17). Treća skupina zbirnih imenica prema Pranjkoviću obuhvaća one koje nemaju ni množinskih oblika ni relaciju prema jednini (singulativ) – naziva ih *collectiva tantum* (2002: 19): *gamad, perad*. No te imenice mi bismo svrstali u tvorbeno zbirne (uz *telad*, jer označuju živo), a kao dodatnu podskupinu zbirnih imenica izdvojili bismo imenice *nakit, namještaj, pribor, odjeća, obuća, prtljaga, šminka, oprema, krama, roba, hrana, keramika, novac* (koji je u razgovornome jeziku zapravo *plurale tantum*), koje se od leksički zbirnih imenica razlikuju po tome što nemaju množinske oblike, a od tvorbenih po tome što singulativ izražavaju s pomoću dodatne riječi (usp. *granje ~ grana*, ali *nakit ~ komad nakita, namještaja, odjeće*) ili ga uopće nemaju (?*svota novca*). Dijakronijski se možda radi o tvorbeno zbirnim imenicama⁶⁷ sa sufiksom *-a*, koji imaju i *djeca, vlastela, gospoda*; druga je mogućnost da se radi o nekadašnjem dualu (Corbett 2000: 119); treća da je još u praslavenskome indoeuropski zbirni sufiks (od kojega se razvio ženski rod) reinterpreteran kao jednina ženskoga roda (što bi objasnilo nesklad između jedninskoga oblika

⁶⁷ Za usporedbu, Rochelle Lieber (2004: 148) pokazala je da i u engleskome postoje tvorbeno zbirne imenice, tvorene sufiksima *-ery* i *-age*, a koje odgovaraju semantičkim skupinama od kojih se tvore zbirne imenice u hrvatskome, različitim zbirnim sufiksima: *peasantry (seljaštvo), jewelry (nakit), machinery (mašinerija), crockery (posuđe), cutlery (pribor za jelo, beštek), pottery (posuđe), baggage (prtljaga), poundage (kilaža), plumage (perje)*. Od franc. *-age* od kojeg u engl. dolazi *-age* u hrvatskome imamo *-aža (kilaža, tonaža)*.

i množinskoga slaganja).⁶⁸ Četvrta je mogućnost da nijedno od ponuđenih dijakronijskih objašnjenja nije točno, no čini nam se da sinkronijski skupinu ima smisla izdvajati. Drugi sufiks u toj skupini zbirnih imenica bio bi nulti: *nakititi* > *nakit-ø*. Ili, ako se prisjetimo pokušaja D. Weber da „kvantificira rod“ (v. ovdje § 1), možemo reći da je morf *-a* za ženski rod ovdje zapravo morfem za zbirnost (po čemu bi i ova skupina predstavljala *tvorbenu zbirne imenice*; s time su povezane i zbirne imenice na *-arija*, *-adija* i *-urlija* te one na *-iš*: *sitniš* i *ež*: *mladež*). Kako god, taj sufiks više nije plodan u suvremenom jeziku, a njihov singulativ ima različit korijen (usp. *lišće* – *list*, ali *nakit* – *komad nakita*) i zato bi nabrojene imenice možda trebalo izdvojiti u zasebnu skupinu (odvojenu od *tvorbenu zbirnih imenica* poput *lišće*). Svakako je neobično da se ta vrsta zbirnih imenica rijetko spominje, iako se ponekad navede koji primjer, npr. Znika (2002: 125) navodi imenicu *hrana* kao zbirnu (no moglo bi se je smatrati i gradivnom, v. ovdje bilj. 61).

4.3.1. *Narod, telad, granje i nakit*

Budući da se razlika između *tvorbenu* i leksički zbirnih imenica (imenice *collectiva tantum* osim Pranjkovića od ovdje pregledanih gramatičara spominje još Raguž, iako ih tako ne naziva) u hrvatskim gramatikama ne pravi često, opaske o njihovom broju razlikuju se s obzirom na to što pojmom zbirnih imenica pojedina gramatika podrazumijeva. Gramatike koje ne razlikuju te dvije skupine jesu Barić *et al.*, Brabec – Hraste – Živković i starije gramatike (Antun Mažuranić,⁶⁹ Adolfo Veber Tkalčević,⁷⁰ Vjekoslav Babukić⁷¹). U Barić *et al.* piše da zbirne imenice „zbog svoga značenja redovno nemaju množinu, a imaju je samo onda kad je riječ o više skupova takvih bića ili stvari, npr. množina *momčadi* označuje više skupova“ (1995: § 232). No imenica *momčad* nespretan je primjer jer je upravo ta (nekoć *tvorbenu*) zbirna imenica reinterpetirana kao pojedinačna (usp. Pranjković 2002: 93, bilj. 19;

⁶⁸ Ili čak u praindoeuropskom: Matasović predlaže tumačenje prema kojem je slaganje u rodu kasniji razvoj, a da je u ranome praindoeuropskom „opreka između općih imenica i imenica srednjega roda zapravo bila utemeljena na opreci brojivo/nebrojivo“ (2004: 211); srednji rod obuhvaćao je apstraktno i zbirno, a iz njega se prema pretpostavci razvio ženski rod (2004: 178; usp. i ovdje § 1, pokušaj Weber da kategoriju roda dovede u vezu s oprekom brojivo/nebrojivo).

⁶⁹ Antun Mažuranić (1859) dijeli imenice na vlastite, opće i *ime skupno (nomen collectivum)*, „koje u jednobroju množinu znači: *gospoda, bratja, čeljad, vojska, dervje, kamenje*“ (§ 72).

⁷⁰ A. V. Tkalčević zbirne imenice naziva „skupno ime“, a s njima „predikat stoji u *jednobroju*; n. p. *Vojska se kretje, narod se diže*“ (1859: § 7), dok „Višebrojnici skupnih imenah: *gospoda, vlastela, bratja, dčca* zahtjevaju, da glagolj kano predikat stoji u *višebroju*, u spolu se slaže s formom subjekta ; pridavnik, budi epitet budi predikat, dobiva iste dočetke; n. p. *Bratja su zdrava*.“ (1859: § 7).

⁷¹ „Skupno ime (collectivum) – Ovo već u jednobrojniku množinu znamenjuje, n. p. *puk, narod, tersje, grozdje, ternje, bervje* i mnoga druga“ (2013: 16).

Znika 2002: 93) i teško da s jedninom više dolazi u obzir množinsko slaganje (kao u slučaju imenice *telad*) potvrđeno u starijim gramatikama (npr. Starčević 1812 [2002]: 31).

Dva tipa zbirnih imenica razlikuje Raguž, no njegove su dvije skupine Pranjkovićevom terminologijom *collectiva tantum* i tvorbeno zbirne (leksički zbirne ne spominje) – kaže da treba razlikovati imenice „zbirne samo po značenju (*mladež, sitnež, stanovništvo* itd.)“ i imenice „koje su i tvorbeno zbirne, tj. nastale sufiksacijom od osnovnih imenica (npr. *cvijet – cvijeće, drvo – drveće, grana – granje, tele – telad* itd.)“ (1997: § 8). Raguž kaže da „[z]birne imenice obično nemaju množinu i ne broje se“ (1997: § 8), odnosno nebrojive su. Brojiti se mogu i zbirne imenice čiji singulativ nema opću množinu: *jedna braća, dvoja braća*, „ali se to rijetko čini“ (1997: § 9). Gramatika Babić *et al.* (2007) razlikuje zbirne imenice (*djeca*) od „zajedničnih“ (*narod*) iz dvaju razloga: „zajednične“ imenice „ne tvore se sufiksima tipičnim za zbirne imenice (*-je, -ad, -stvo, -arija*), a većina ih ima normalnu množinu: *rodovi, obitelji, narodi*“ (2007: § 463). Nadalje, Babić *et al.* kažu da zbirne imenice (misle na tvorbeno zbirne, *lišće*) „nemaju množine osim u iznimkama kad znače više istovrsnih skupova“, a zajednične (leksički zbirne, *narod*) „po svojim obilježjima mogu biti podvrste i zbirnih i pojedinačnih imenica, jer označuju skup bića ili predmeta što čine cjelinu prema nekoj srodnosti, ali se u tom skupu ne pomišlja na njezine članove kao u zbirnim imenicama (*braća* – pojedinačni član *brat*) niti se razabire od kojih se pojedinaca ili primjeraka sastoji [nemaju singulativ, P. B.]: *rod, rodbina, narod, porodica, obitelj, puk, publika, rulja, jato, roj, gaj, šuma, šikara*“ (2007: § 463, istaknula P. B.). Posljednja tri primjera sporna su i ne bi ih trebalo svrstavati u zbirne imenice ili pripadaju zbirnim imenicama sasvim rubno jer ne označuju žive entitete (o važnosti kategorije živosti v. ovdje § 5). Naime, kako shvaćamo, referenti su leksički zbirnih imenica živi (ljudi ili životinje) i ti se skupovi sastoje od mislećih ili agentivnih jedinki. Ako zbirna imenica znači što neživo, bit će tvorbeno (*granje*⁷²) ili ono što smo izdvojili kao četvrtu podskupinu zbirnih imenica (tipa *nakit, prtljaga*). Kad bismo imenice *gaj* i *šuma* smatrali zbirnima, one bi zbog neživosti svojih referenata pripadale podskupu *nakit*, ne „zajedničnima“ / leksički zbirnima kako to postavljaju Babić *et al.*, no u tome slučaju radilo bi se o primjerima na samoj granici zbirnosti – naime ako prihvatimo imenicu *šuma*, zašto onda ne bismo i *knjiga* ili bilo koju imenicu čiji se referent sastoji od istovrsnih dijelova? Taj argument iznosi i B. Kuna (2008: 39), ali kako bi osporio svrstavanje cijele skupine imenica tipa *stado* među zbirne. Kuna smatra da je „s morfološkoga stajališta nepotrebno svrstavati u

⁷² Zbirni sufiks *-j-e* rijetko se dodaje imenicama koje znače živo biće: *osoblje, roblje, zvijerje* (Babić 2002: 147) pa se prema tomu možemo pitati je li *roblje* i *osoblje* gramatički živo koliko i *kamenje*.

zbirne imenice i one riječi gdje se čitava zajednica ili skupina shvaća kao jedinica te se ne pomišlja na njezine članove: *krdo, stado, porodica, partija, šuma*. U jezičnom sustavu *narod* ima svoje mjesto kao pojedinačni skup koji se može brojiti i imati opću množinu, to je ono bitno što ga razlikuje od zbirnih imenica“ (2008: 39). No dok morfološkoga razloga nema, ima semantičkog, ali i sintaktičkog – leksički zbirne imenice u jednini dopuštaju množinsko slaganje – Katičić navodi (svoje, rubne) primjere *Skupili su se sav narod, Razišli se družina* (2002: § 196), a Google potvrđuje i npr.: *Udruženje RFPA nakon objave je naglasilo da su dan prije objave dostavili podatke; Kontaktirajte tehničku podršku i pošaljite im sljedeće informacije; Stjepan Mesić HDZ je zamolio da mu ne šalju protukandidata; Pogodno za par koji traže mir; Skupina treba oponašati da ih boli zub* (metodičke upute); *Ne udaljavajte se od obitelji jer bi vam uskoro mogla trebati njihova pomoć; Je li grad spreman za ono što ih čeka?*; no zato je neprihvatljivo npr. **Moji su obitelj na odmoru*, a sve je to u skladu s Corbettovom *ljestvicom sročnosti*, koja glasi: atribut > predikat > relativna zamjenica > lična zamjenica, a čita se ovako: semantičko slaganje sve je vjerojatnije što se više na ljestvici krećemo udesno (v. Marković 2012: 306). Iako navedeni primjeri neće biti jednako prihvatljivi svim govornicima (a ni normi) i iako nismo našli primjer koji bi ovjerio semantičku sročnost unutar iste surečenice, nama je dovoljno to da postoje, makar kao rubna mogućnost, koja je pak potpuno ostvarena u primjerice britanskome engleskome (gdje se te imenice nazivaju *corporate* ili *aggregate nouns*, v. ovdje § 5).⁷³ Takva mogućnost u hrvatskome postoji naime samo za zbirne imenice sa živim referentima – za leksički i morfološki zbirne imenice (v. dolje): da bi semantičko slaganje bilo moguće, jedinice unutar skupine označene zbirnom imenicom moraju biti agentivne. Zbog toga bi imenice *narod* i *udruženje* bile zbirne, a *šuma* i *knjiga* ne – imenice *šuma* i *knjiga* nikad ne dopuštaju u jednini množinsko slaganje (**šuma/knjiga su*) jer im referenti nisu živi/agentivni. „Ako bi prevladala značenjska obilježja u kategorizaciji [imenica], tada bi se *bilježnica* ili *knjiga* mogle ubrojiti u zbirne imenice jer predstavljaju mnoštva istovrsnih dijelova – stranica papira“ (Kuna 2008: 39). No cijelo ovo poglavlje pokazuje da su značenjska obilježja itekako važna za kategorizaciju imenica (posebno o važnosti obilježja živosti v. ovdje § 5), a *narod* se od imenica *šuma* i *bilježnica* razlikuje po živosti referenata i (rubnoj) mogućnosti množinskoga (semantičkoga) slaganja s imenicom u jednini (iako tek u sljedećoj surečenici). Pravo pitanje po nama nije treba li leksički zbirne imenice smatrati zbirnima, već treba li

⁷³ Osim toga, ne mogu ni sve leksički zbirne imenice imati množinu: *?klerovi, ?pukovi, ?publike, ?rulje, ?rodbine*; tj. kod nekih je manje obična nego kod imenica *stado, narod, odbor* i sl., što je razlog više zašto bi ih trebalo smatrati zbirnima.

imenice poput *šuma* prihvatiti u tu skupinu – one bi se tada nalazile na samoj granici zbirnosti. Na toj se granici zbirnosti i gradivnosti nalaze onda i imenice *trava*,⁷⁴ *slama*, *kosa*, *brada* (-a!), no one pak imaju tvorbeni ili leksički singulativ za razliku od imenice *šuma* (*travka*, *slamka*, *vlas kose*, *vlat trave*) i ne mogu imati množinu kao *šuma*. Još jednom, da je imenica *šuma* zbirna, ona ne bi bila leksički zbirna, već bi pripadala skupini *nakit*, kojoj pak ne pripada jer ima množinske oblike (*šume*, ali **nakiti*). Zato bismo imenice *šuma* i *gaj* (a pogotovo *knjiga* i *bilježnica*) isključili iz kategorije zbirnosti, a otvorenim ostavili pitanje pripadaju li joj *trava*, *slama*, *kosa*. Te su imenice rubno zbirne jer su rubno žive – o živosti referenta ovisi hoće li imenica biti zbirna (živo) ili gradivna (neživo).

Zaključno, zbirne imenice čine heterogenu skupinu čiji se podtipovi različito odnose prema kategoriji broja, no svima je zajedničko to da označuju mnoštvo istovrsnih jedinki koje se percipiraju kao jedno. U ovome radu razlikujemo četiri podskupine zbirnih imenica (poredak prema živosti referenata):

1. *narod* – leksički zbirne imenice: *skupina*, *udruženje*, *obitelj* itd.; morfološki imaju oba broja; u jednini (rubno) dopuštaju i semantičko množinsko slaganje (iako ne unutar iste surečenice: *par koji traže mir*); imaju leksički singulativ (*narod* ~ *pripadnik (naroda)*); referenti su im živi;

2. *telad* – gramatički zbirne imenice: *djeca*, *braća*, *gospoda*, *vlastela*, *telad*, *đubrad* itd.; nemaju oba broja jer služe kao množina svojim singulativima (-*ad* kao tvorbeni (zbirni) morf ujedno je i flektivni, množinski: *tele* (jd.) ~ *telad* (mn.)); dopuštaju i jedninsko i množinsko slaganje (*Telad je/su pasla*); imaju singulativ od istoga korijena (*telad* ~ *tele*); referenti su im živi;

3. *granje* – tvorbeno zbirne imenice: *granje*, *lišće*, *smeće*, *posuđe*; samo u jednini (**granja*); slaganje samo jedninsko (**granje su*); singulativ od istoga korijena (*granje* ~ *grana*); neživi referenti;

4. *nakit* – *collectiva tantum* (naziv smo posudili od Pranjkovića): *namještaj*, *pribor*, *odjeća*, *roba* itd.; samo jednina (**nakiti*); slaganje samo jedninsko (**nakit su*); leksički singulativ (*nakit* ~ *komad (nakita)*); neživi referenti.

⁷⁴ Čije je izvorno značenje u psl. bilo 'hrana za stoku', izvedenica od iterativnog glagola **trāwejtj* 'jesti, trošiti' (Matasović 2008: 135), usp. polj. *potrawa* 'jelo'.

4.4. Apstraktne imenice

Apstraktne, nestvarne ili mislene imenice znače „nešto neopipljivo (osobine, osjećaje, stanja, fizičke i duševne moći, radnje, prirodne i društvene pojave), npr. *brzina*, *dobrota*, *urednost*“ (Barić *et al.* 1995: § 234). U hrvatskim se gramatikama skupina apstraktnih imenica spominje samo u opreci prema konkretnima, a izvan podjela na gradivne, zbirne i pojedinačne. Upitno je koliko je takva podjela svrhovita (usp. Marković 2012: 232), no vrlo je stara – nalazi se već u prvoj gramatici hrvatskoga napisanoj na hrvatskome, *Novoj ričoslovici ilirskoj* Šime Starčevića (1812),⁷⁵ gdje se „imena“ dijele na „tlesna“ i „duhovna“ (1812: § 2). Nijedna gramatika ne donosi podatak o njihovu broju,⁷⁶ tj. o njihovoj defektivnosti i nebrojivosti. Naime, iako je većina apstraktnih imenica obična samo u jednini, od njih se lako može tvoriti množinski oblik, ali im se pritom značenje mijenja. Tako *ljubavi* znače različite osobe ili različite vrste toga osjećaja, a ne mnoštvo, dakle dolazi do restrukturiranja značenja kao i u gradivnih imenica.⁷⁷ Dodatna je otežavajuća okolnost i to što se apstraktnim imenicama smatraju i neke imenice nastale od glagola, primjerice *izvještaj*, *doživljaj*, *natječaj* (Pišković 2011: 94), koje su zapravo pojedinačne, a time i brojive. Ako njih izuzmemo iz razmatranja, apstraktne su imenice nebrojive i formalno *singularia tantum*, a mogu biti i *pluralia tantum*: „Imenice *pluralia tantum* s oznakom [+ apstraktno] moraju se u svojem temeljnom značenju smatrati nebrojivima, što je novost u njihovu opisu“, kaže Znika i kao primjer navodi imenicu *financije* (2002: 89). Tafra (2005: 25, bilj. 24) pak kaže ta imenica jest brojiva: *Marijana je vodila dvoje financije: službene i tajne*. Ipak, Tafrin je primjer ekvivalentan primjeru *dvije ljubavi* ili *dva brašna*, gdje je značenje restrukturirano u vrstu, a time opredmećeno i brojivo (dakle prije restrukturiranja značenja imenica *financije* ipak, po našem sudu, nije brojiva). Kao i gradivne imenice, apstraktne imenice mogu postati brojive ako „uz njih stoji imenica koja ih svojim kvantifikacijskim karakterom individualizira: *akti milosrđa*“ (Znika 2002: 40). Apstraktne su imenice dakle po nama defektivne i nebrojive, a kad se rabe kao brojive, dolazi kao i kod gradivnih imenica do restrukturiranja značenja u jedinicu/mjeru ili vrstu; takve su i glagolske imenice.

⁷⁵ A i u Dionizija Tračanina (1995: 95–7).

⁷⁶ Ni rječnici hrvatskoga ne donose podatke o brojivosti, gdje se nađe oznaka *pl. tantum* ili „samo mn.“ (Tafra 2005:128).

⁷⁷ Dio je apstraktnih imenica poliseman, pri čemu jedno značenje može biti brojivo, tako je primjerice s navedenom imenicom *ljubav* u značenju 'hobi; interes': *Tenis je moja prva ljubav*. ~ *Tenis i košarka moje su dvije ljubavi*. Ponekad je teško razgraničiti radi li se o restrukturiranju značenja ili o polisemiji apstraktne imenice.

4.5. Imenice *singularia i pluralia tantum*

Tek četiri od ovdje konzultiranih gramatika uključuju u svoje podjele imenice *singularia tantum* i *pluralia tantum*. Raguž i Florschütz spominju samo imenice *pluralia tantum*, i to unutar leksičko-semantičke podjele, dok gramatike Babić *et al.* i Brabec – Hraste – Živković spominju i skupinu *singularia tantum*, a obrađuju ih u dijelu o gramatičkoj kategoriji broja. Ta formalna razlika odražava različit pogled na „prirodu“ tih imenica, odnosno dvije perspektive, od kojih jednu možemo nazvati „semantičkom“, a drugu „formalnom“. U semantičkoj perspektivi Raguža i Florschütza termin *pluralia tantum* označuje strogo ograničenu skupinu imenica za dvodijelne predmete, alate i dijelove tijela. Tako Raguž navodi imenice *vrata, usta, gaće, hlače, leđa, pluća, naočale* i *kola* (1997: § 9), a Florschütz kaže da se „gdjekoje imenice govore samo u množini, a znače samo jedan predmet (*pluralia tantum*): *grudi, gusle, usta* itd. Neke se imenice govore samo u množini, a i znače više predmeta iste vrste: *Duhovi, rezanci, trganci, brojanice, boginje* (kozice) i dr.“ (1940: § 234). Dakle za Florschütza nisu sve imenice koje imaju samo množinu *pluralia tantum*, već samo one koje znače dvodijelan predmet ili dio tijela.

Tu perspektivu zastupa i Mirko Peti (2005), koji na Florschützovu tragu razlikuje više skupina imenica koje imaju samo množinu, no samo jednu od njih naziva *pluralia tantum* – to su imenice kojima se označuju „prepoznatljivi konkretni predmeti posebne namjene (*gusle, vrata, vile, škare*) ili dijelovi tijela ljudi i životinjâ (*prsa, njedra, leđa, križa, desni, žvale, slabine, usi, ralje* itd.)“ (2005: 123). Od njih dvjestotinjak, nijedna imenica *pluralia tantum* prema Petiju nema apstraktno značenje: „To je i razumljivo, jer se njima označuju samo konkretni predmeti, a ne i apstraktni pojmovi“, smatra (2005: 124), za razliku od M. Znika (2002: 89), koja tvrdi upravo suprotno, dodajući da je to novost u njihovu opisu (v. ovdje § 4.4). To neslaganje proizlazi iz njihova različita shvaćanja oznake *pluralia tantum*: dok su za M. Znika (i nas u ovome radu) *pluralia tantum* sve imenice koje nemaju flektivnu jedninu, za Raguža, Florschütza i Petija ta se oznaka „odnosi više na njihov semantički nego na njihov morfološki status u kategoriji broja“ (Peti 2005: 122). Točnije, te imenice znače predmete i dijelove tijela koji se „obično sastoje od dva do četiri konstrukcijski paralelna elementa sklop kojih čini zasebnu cjelinu“, sadržaj je tih imenica *jedno*, a ne mnogo (Peti 2005: 125).⁷⁸ Osim funkcije množine, njihov oblik ima i funkciju jednine. Iako se tradicionalno svrstavaju u opće imenice, kaže Peti, *pluralia tantum* to nisu jer je njihova množina „gramatički samo formalna

⁷⁸ No i sadržaj je imenice *zaruke* jedno, a razlika je prema imenici *kliješta* ta da *zaruke* ne označuju predmet.

množina, neutralizirana u tih imenica semantički nebrojivom cjelovitošću sadržaja koji se njima označuje“ (2005: 127, bilj. 3). U tih je imenica odnos između izraza i sadržaja narušen, kao i u zbirnih imenica (koje formalnom jedinom označuju mnoštvo; 2005: 13). Imenice pak tipa *zaruke*, *svatovi*, *krstitke*, *karmine* i sl. ne pripadaju prema Petiju imenicama *pluralia tantum* jer se njima označuju „posebni obredni događaji s elementom protežnosti u vremenu“, a rezultat njihova brojenja nije izbrojena ili neizbrojena količina, „nego utvrđivanje njihova pojedinačnog nizanja u vremenu“, odnosno njihov se sadržaj ne može matematički brojiti na isti način na koji se mogu *škare* (2005: 133). Peti kaže da *zaruke* dolaze samo uz redne brojeve: *prve*, *druge zaruke*, no ne spominje zašto se ne bi moglo reći *U lipnju idem na dvoje zaruke / u dvoje svatove*. Ni imenice tipa *fekalije*, *posije*, *obrusine* nisu prema Petiju *pluralia tantum* i nisu matematički brojive (**deset fekalija*): „Sadržaj se tih imenica može označiti samo kao neizbrojena količina: *mного posija*, *puno obrusina*“ (2005: 135). Po svojoj strukturi takve su imenice najbliže imenicama koje imaju samo jedninu (*piljevina*, *mahovina*) i zbirnim imenicama, nastavlja Peti, zbog specifična odnosa prema kategoriji broja. Iz naše su perspektive *fekalije* i *posije* gradivne imenice kao i *špageti* i *lasanje*, zato ne čudi njihova flektivna defektivnost (pokazali smo ovdje u § 4.2 da su gradivne imenice defektivne s obzirom na kategoriju broja). Sljedeća skupina obuhvaća imenice tipa *atmosferalije*, *financije*, *marginalije*, dakle apstraktne imenice koje dolaze samo u množini. Te imenice prema Petiju čine zaseban tip jer njihova množina nije neutralizirana, one doista znače isključivo mnogost (što je i Florschützov argument) pa se time razlikuju od npr. imenice *škare*, koja označuje jedan predmet. „I dok je sadržaj imenicâ označenih kao *pluralia tantum* matematički brojiv, a gramatički nebrojiv, dotle je sadržaj imenica tipa *atmosferalije*, *financije*, *marginalije* gramatički brojiv, a matematički nebrojiv“ (2005: 138). Imenice pak tipa *Vinkovci*, *Plitvice*, *Povlja* i sl. isto tako čine zaseban tip jer je njihovo značenje „pojedinačno“, one su nebrojive i matematički i gramatički (2005: 139). Iako Petijeva argumentacija podtipova u glavnini stoji, zbrka nastaje zbog njegove upotrebe terminologije. Prvo, „pojedinačno“ značenje *Vinkovaca* prema Petiju odnosi se na shvaćanje da imena imaju jedinstven („pojedinačan“) referent u stvarnosti, da ona identificiraju, ne znače.⁷⁹ U ovome radu „pojedinačnim“ imenicama nazivamo one koje znače što pojedinačno, ali i dalje su opće imenice, ne vlastite. Drugo, ono što Peti razumijeva pod terminom „(ne)brojivo(st)“, posebice „gramatički brojivo“ („matematički brojivo“ numerički je brojivo), razlikuje se od uvriježenog shvaćanja brojivosti

⁷⁹ Usp. i Znika (2002: 110): „Vlastito ime nema značenja, odnosi se izravno na referent [...], ima jednoznačnu referenciju, služi individualizaciji i identifikaciji [...]. Svako je ime po tome jedinično, izriče jediničnost, a onda i neraščlanjivost [dakle nebrojivost] jer nema značenjske strukture apelativa budući da je njegova posebna zadaća identificirati, a ne značiti“. Za drukčije poimanje v. Marković 2010a i ovdje bilj. 88.

u drugih autora (v. ovdje § 2), ali i u ovome radu. Za Petija je gramatički nebrojiva ona imenica kojoj se ne podudaraju izraz i sadržaj: ako imenica *škare* označuje jedan predmet, a oblik joj je množinski, onda je ona za Petija gramatički nebrojiva, dok imenica *atmosferalije* označuje mnoštvo i oblik joj je množinski, dakle gramatički je brojiva. S druge strane, u ovome radu gramatički nebrojivim imenicama smatramo one čiji izraz *ne može* iskazati opreku između jednine i množine, tj. imenice koje trebaju leksički kvantifikator da bi je iskazale jer im gramatički broj za to nije dovoljan. Drukčije rečeno, iz samoga oblika imenica *škare*, *atmosferalije*, *zaruke* ne možemo zaključiti znači li taj oblik jedninu ili množinu, to mu značenje pridaje dodatna riječ (leksički kvantifikator) ili kontekst (v. ovdje § 5). Iz priloženoga vidimo da je iz literature o defektivnim imenicama i njihovoj brojivosti teško zaključivati jer različiti autori tim pojmom podrazumijevaju različite vrste ili aspekte nebrojivosti, o čemu je bilo riječi u § 2.

S druge strane, gramatika Babić *et al.* (1991) i gramatika Brabec – Hraste – Živković (1954) predstavljaju drugi, „formalni“ pogled na imenice *singularia* i *pluralia tantum*, promatrane kao imenice defektivne s obzirom na kategoriju broja. U gramatici Babić *et al.* piše da se „neke imenice pojavljuju samo u jednini pa se nazivaju latinski – *singularia tantum*. To su najčešće zbirne, neke apstraktne, gradivne i najčešće vlastita imena, a mogu se iz stilskih razloga upotrijebiti u množini. Neke se imenice rabe samo u množini i nazivaju se *pluralia tantum*: *gaće, hlače, vile*“ (2007: § 482–3). Gramatika Brabec – Hraste – Živković (1954: § 73) kaže pak da se neke imenice upotrebljavaju samo u jednini, a druge samo u množini. Kao imenice *singularia tantum* navode vlastita imena i prezimena, geografska imena, zbirne imenice na *-ad* i *-je*, imenice koje znače materijal (ovdje tvarne ili gradivne), apstraktne imenice (od kojih se neke ipak upotrebljavaju u množini: *brige, misli, nevolje, jadi, strasti*) i imenicu *veče*.⁸⁰ *Pluralia tantum* jesu: neka geografska imena (*Ploče*), opće imenice muškoga roda: *nogari, svici*, ženskoga roda: *grablje, gusle*, srednjega roda: *kola, leđa* – premda znače jedan predmet. Neke su obične samo u množini, kad znače par: *cipele, čarape*, ali one imaju leksički iskazan singulativ. A „neke od takvih imenica i znače samo množinu: *protisli* ili *protisci, ulozi; žganci* (može se reći i jedan *žganac*)“, što smo vidjeli već kod Petija i Florschütza.

Od starijih gramatika i A. Mažuranić (1859) u „samo množtvena imena“ svrstava i semantičke skupine bolesti i obrednih događaja, koje prema Florschützu i Petiju ne idu u istu

⁸⁰ Oblik promatran odvojeno od imenice *večer* kao nedeklinabilna imenica?

skupinu s imenicama *pluralia tantum*: *duhovi, moždani, ulozi, grudi, osti, persi; gusle, nožice iliti škare, vile; kliešta, njedra, usta, vrata* itd. (1859: 54). A. V. Tkalčević (1859: 40) u „nepravilnike“ ubraja: 1. nesklonjive imenice, 2. manjkave (koje nemaju sve padeže; bez primjera) te one koje nemaju sva tri broja: apstraktne, stvarne imenice i vlastita imena, 3. „obilne“, koje imaju više oblika za isti padež i 4. raznospolne (*oko/oči*).

B. Tafra u tekstu „*Nepravilnici*“ u *hrvatskoj gramatici i rječniku* (2005) „nepravilnicima“ naziva imenice defektivne s obzirom na broj, one koje nemaju „urednu“ jedninu i množinu. Kao imenice koje imaju samo jedninu navodi: a) vlastite, stvarne, apstraktne i zbirne imenice, nazive (bolesti: *gripa*, povrće: *kelj*, biljke: *na Medvednici raste kesten*, kemijski nazivi: *kisik*, sportski: *kralj* u šahu [? P. B.]), imenice kad označuju generički pojam (*Jadran je bogat ribom*),⁸¹ kratice i „nereferencijalne riječi koje nemaju gramatičke oznake za broj: *slogotvorni /r/*“ (2005: 70–1). Kao imenice koje imaju samo množinski oblik navodi imena, poimeničene pridjeve (*mladi*) i skupinu imenica „koja se u gramatikama navodi kao *pluralia tantum*: *inicijali, boginje, lazanje, kola*“ (2005: 71; dakle prepoznaje semantički kriterij takve klasifikacije kao u Raguža, Petija i Florschütza) te „razne nazive, obično viši taksoni: *alkali, sisavci*“. No u „nepravilnike“ Tafra ubraja i „imenice koje iz nebrojivih prelaze u brojive zbog promjene značenja“ (nije jasno zašto su to „nepravilnici“ ako je takva uporaba primarno defektivnih imenica „pravilna“, tj. očekivana, radi se o sekundarnim značenjima imenica, ne o novim imenicama): apleativizirana vlastita imena, odnosno „imena kad ne znače individu nego skup dvaju ili više pojedinačnih nositelja istog imena“ (*za Božić su se sastali Aniči*), opredmećene stvarne imenice (*kupi tri vina*) i apstraktne imenice kad znače vrste (*brige su ga obuzele*), zatim distributivnu jedninu i množinu (*zastupnici su digli ruku; tko je protiv neka digne ruke*), „brojive imenice koje motiviraju zbirne kojima se množina izriče kao cjelina nasuprot izbrojivoj množini: *snop – snopovi – snoplje*“ i zbirne imenice koje imaju množinu: *momčad – momčadi, gorje – gorja*“ (2005: 71–72). U nepravilnike Tafra ubraja još i imenicu *doba*. Tafra se slaže s Petijem da bi odrednicu *pluralia tantum* trebale imati samo imenice koje nemaju jedninski oblik, a označuju pojedinačan predmet, dok bi u rječnicima imenice koje se upotrebljavaju samo u množini, iako mogu imati i jedninu, trebale imati odrednice za množinu (tip *kritosjemenjače*) (2005: 73). Pritom bi takve imenice trebale biti predmet samo leksikografskoga, ne i gramatičkoga opisa, kaže Tafra (2005: 73). Tako bi imenice *izbor* i *izbori* trebale biti obrađene pod dvjema rječničkim

⁸¹ To nam se čini kao nespretni primjer jer je imenica *riba* u njemu prije gradivna nego generički pojam, usp. **Gorski kotar bogat je medvjedom*, **Vrbik je bogat psom*.

natuknicama, zalaže se, jer imenica *izbori* („demokratski postupak kojim birači glasuju za predstavnike u vlasti“ (HJP)) nije množinski lik imenice *izbor* i one nemaju isti kolokacijski doseg (2005: 74).

Marković (2012) u imenice *singularia tantum* ubraja sljedeće: iz I. deklinacijske vrste imenice nejednakosložne *t*-sklonidbe srednjega roda (*dijete, tele, prase, dugme*) koje „za iskazivanje značenjskoga mnoštva upotrebljavaju izvedenice sa sufiksom *-ad* ili kakav poseban oblik, npr. *djeca* i zbirne imenice sa sufiksom *-j-* (*granje*)“ (2012: 273); iz II. vrste imenice *djeca, braća, gospoda, vlastela, dvojica* i sl. (2012: 280), iz III. vrste sve sufigirane s *-ad* osim imenice *momčad* (2012: 282).⁸² U skupinu *pluralia tantum* svrstava imenice *ljudi, starci, dvori, lanci; vrata, usta, kola* i sl. iz I. vrste, (2012: 273), *škare, hlače, igre, mekinje, orgulje, novine, ospice, lazanje, orgije, Ploče, financije, karmine* iz II. vrste (2012: 280) i *čari, moći, desni, dveri, grudi, oči, uši, Kali* iz III. vrste (2012: 282). Iako taj opis imenica *pluralia tantum* nije ograničen kao u Petija na dvije ili tri semantičke skupine jer je kriterij fleksijska defektivnost, u skupini *singularia tantum* ne spominju se gradivne i apstraktne imenice. Tomu je tako (i ne samo u tome opisu) jer za razliku od imenica *pluralia tantum* koje su morfološki ograničene u tvorbi jedninskih oblika (**vrato, *hlača*) imenice *singularia tantum* nemaju takvu formalnu prepreku za tvorbu množinskih oblika (*mesa, brašna*; usp. i Pišković 2011: 165–6, bilj. 217).⁸³ Drugim riječima, imenice *singularia tantum* „riječi su s potencijalno punom paradigmom od koje se upotrebljava samo polovina“ (Znika 2002: 80). Premda nema morfoloških zapreka za množinski oblik, on se „ne tvori i ne rabi“ jer je u strukturi imenica *singularia tantum* jediničnost i nebrojivost (2002: 80). No u perspektivi koja se oslanja isključivo na formalni kriterij ne uzima se u obzir to da ako *mesa, kave* i *ljubavi* i jesu gramatički mogući oblici, nisu svi jednako prihvatljivi (usp. **papri, kisici, katrani, korupcije*), a ti množinski oblici nemaju isto značenje kao jedninski od kojih su tvoreni: *dizel* označuje tvar/tekućinu, ali *dizeli* više ne znači tvar, već vrste te tvari/tekućine. Za usporedbu, oblik *noževi* ne znači 'vrste noževa', već 'mnoštvo noževa', a takvo je množinsko značenje nedostupno gradivnim i apstraktnim imenicama (*singularia tantum*). Dakle iako je množina imenica *singularia tantum* formalno moguća, ona ima drukčija značenja – ne znači mnoštvo

⁸² Za koju smo već rekli da je danas leksički zbirna imenica, a nekoć je bila tvorbeno zbirna (v. ovdje § 4.3.1).

⁸³ „Dok je status imenica *pluralia tantum* relativno stabilan jer se od njih *ne mogu* tvoriti jedninski oblici, imenicama *singularia tantum* često se ne daje taj status jer u njihovu slučaju morfološke zapreke za tvorbu množine nema. No u strukturi je njihova značenja 'jediničnost i nebrojivost' (Znika 2002: 80) pa je izvođenje njihovih množinskih oblika 'nedopustivo' jer je 'jednina oznaka za predmetnu 'jediničnost', singular i 'ne-broj' (Silić – Pranjeković 2005: 295)'. Tako neke od tih imenica i same služe kao množinski oblik imenicama bez flektivne množine (*braća, djeca, gospoda, vlastela*), neke tvorbeno izriču zbirnu množinu prema flektivnoj (*telad, lišće*), a treće leksički izriču zbirno značenje (*kler, obuća, voće*).“

već mjeru/jedinicu ili vrstu). Apstraktne imenice u opisima još teže ulaze u skupinu *singularia tantum* zato što se u njih ubrajaju (usp. Babić 2002) i one imenice koje znače što pojedinačno, odnosno „predmetne“ su u širem smislu (npr. *poljubac*, *vrhunac*, *doživljaj*). To je, pretpostavljamo, posljedica duboko ukorijenjene podjele imenica na apstraktne i konkretne, a koja u ovome slučaju navodi na krivi trag. Nadalje, opisi defektivnih imenica temeljeni samo na formalnome kriteriju uvijek uključuju primjere *dijete*, *djeca*, *tele*, *telad*, *oči*, *uši*, pri čemu se zanemaruje da te imenice *funkcionalno imaju oba broja* (za razliku od imenica *piletina* ili *korupcija* koje to nemaju). Imenice s neflektivnom ili supletivnom množinom time se dovode na istu razinu s imenicama koje jedninu ili množinu doista nemaju (**vrato*, **korupcije*). Uostalom, ako je *dijete* primjer defektivne imenice, zašto nije i *čovjek* (ako *ljudi* već jest)? Nama će dakle ovdje važnije biti to da *dijete* ima funkcionalnu množinu *djeca* (*tele* ima *telad* itd.) i zato *dijete* i *tele* ne bismo smatrali defektivnim odnosno nebrojivim imenicama. Ili: od toga da su imenice *dijete*, *djeca*, *tele*, *telad* morfološki defektivne nama je ovdje važnije to da mogu *značiti* oba broja (što npr. *meso* ne može, u prvome značenju) i to da za ta dva značenja postoje i dva oblika (*dijete* i *djeca*, što npr. imenica *škare* nema na raspolaganju, ima samo jedan oblik za oba značenja). U tome smislu imenice *dijete*, *djeca*, *tele*, *telad*, *oči*, *uši* smatramo nedefektivnima, a time i brojivima.

4.6. Gramatički nebrojive imenice

Koliko je Petijev pristup defektivnim imenicama za potrebe ovoga rada previše ograničen semantički, toliko je netom opisani pristup previše ograničen gramatički (fleksijski). Nas u konačnici zanima koje su imenice u hrvatskome (ne)brojive, kako su brojive i zašto baš te imenice, a čini nam se da zadovoljavajući odgovor dobivamo samo ako uzmemo u obzir i gramatiku i semantiku. Zato ovdje defektivnim imenicama smatramo one koje nemaju obje vrijednosti kategorije broja, ne upotrebljavaju ih ako ih i mogu tvoriti ili im se značenje pri promjeni broja mijenja. Za oznake *singularia tantum* i *pluralia tantum* smatrat ćemo da se odnose na oblik (formalni/gramatički kriterij podjele imenica), a ne na značenje (semantički kriterij podjele koji bi ih svrstao uz bok gradivnim, apstraktnim i pojedinačnim). No u obzir ćemo uzeti i funkciju morfoloških oblika pa imenice (tj. oblike) *dijete*, *djeca*, *tele*, *telad* itd. nećemo smatrati defektivnima s obzirom na kategoriju broja. Ovdje smo *singularia* i *pluralia tantum* smatrali oznakama za defektivne imenice s obzirom na kategoriju broja, a time i *gramatički nebrojive imenice* (svojim oblikom ni slaganjem ne mogu iskazati opreku između jednine i množine). Njihova je defektivnost rezultat njihove semantike (usp. Znika

2002: 34 i v. sljedeće poglavlje), a obuhvaćaju gradivne, apstraktne i tvorbeno zbirne imenice⁸⁴ te pojedinačne imenice za dvodijelne predmete. Defektivne su i imenice nastale derivacijom od drugih vrsta riječi (dakle nemaju prototipno imeničko značenje): brojne imenice (*dvojica*), poimeničeni pridjevi (*mladi*) i dio glagolskih imenica nekonkretnoga značenja (*pisanje*). Na kraju ovoga poglavlja termine povezane s podjelom imenica i njihovu odnosu prema kategoriji broja donosimo radi preglednosti u tablici.⁸⁵

GRAMATIKA (defektivnost s obzirom na kategoriju broja)			
nedefektivne imenice		defektivne imenice	
puna paradigma (oba broja)		<i>singularia tantum</i>	<i>pluralia tantum</i>
gramatički brojivo		gramatički nebrojivo	gramatički nebrojivo
SEMANTIKA (semantički kriterij podjele imenica)	pojedinačne (<i>čovjek, dijete, tele, pas, nož, riječ</i>)		pojedinačne (<i>škare, hlače, ljestve, vrata, usta, pluća</i>)
		gradivne (<i>meso, brašno, ulje, vino, mak, piletina, soja, piljevina, prašina, benzin, zrak, znoj, bakar</i>)	gradivne (<i>lzanje, fekalije, njoki, špageti, zobene pahuljice, rezanci</i>)
	pojedinačne „apstraktne“ (<i>pogreška, grijeh, pobjeda, postupak, novost, pucanj</i>)	apstraktne (<i>radost, tuga, povjerenje, korupcija, odanost, napredak, ljubomora, poštenje</i>)	apstraktne (<i>financije, marginalije, atmosferalije</i>)
	leksički zbirne (<i>narod, udruženje, skupina, obitelj</i>)	tvorbeno zbirne (<i>granje, lišće, smeće, posuđe, kamenje</i>) <i>collectiva tantum</i> (<i>nakit, pribor, namještaj, roba, odjeća, obuća, šminka</i>)	
	gramatički zbirne (<i>djeca, braća, gospoda, vlastela, telad</i>)	*(<i>telad</i>)	*(<i>djeca, braća, gospoda, vlastela</i>)
	termini (<i>morfologija, nogomet</i>) imena (<i>Albert Einstein</i>)	termini (<i>kritosjemenjače, sisavci</i>) imena (<i>Tučepi</i>)	
tvorbeni kriterij	konkretno glagolske (<i>izvještaj, pucanj, istraživanje, događaj</i>)	brojevne (<i>dvojica</i>), nekonkretno glagolske (<i>govorenje, plivanje</i>)	poimeničeni pridjevi (<i>mladi</i>)

⁸⁴ Dakle one koje su u hrvatskome *singularia tantum*, no u nekim jezicima (sinhalski, svahili) nebrojive imenice stoje u množini (Allan 1977: 542).

⁸⁵ Nekoliko opaski uz tablicu: prvo, iako vizualna prezentacija sugerira da su gradivne i apstraktne imenice pravilno raspoređene u skupine *singularia* i *pluralia tantum*, tomu nije tako – one su većinom *singularia tantum*. Drugo, zbog njihove semantike pojedinačne imenice *pluralia tantum* za predmete kao da se nalaze u pogrešnom društvu; o tome više u sljedećem poglavlju. Treće, gramatički zbirne imenice (*djeca, braća, telad*) u skladu s netom iznesenom argumentacijom uvrstili smo u nedefektivne imenice; iako su ti oblici formalno defektivni (pa smo ih uvrstili i u defektivne imenice), značenjski i funkcionalno oni su množina imenica *dijete, brat, tele*, a ti leksemi značenjski i funkcionalno nisu defektivni. Četvrto, imenice poput *pucanj, pogreška* itd. smatramo pojedinačnim imenicama, njihova „apstraktnost“ za kategoriju broja nije relevantna, ali to da označuju diskretne pojave jest.

Da ponovimo, defektivne imenice ili gramatički nebrojive imenice samim svojim oblikom ne mogu iskazati opreku jednina ~ množina, ali ne mogu ni značenjem. U imenica *singularia tantum* nema formalne zapreke za tvorbu množinskih oblika (iako su neki na rubu prihvatljivosti, npr. **znojevi*), no pritom im se značenje uvijek mijenja, i to u mjeru / količinsku jedinicu ili vrstu: *benzini* nisu 'mnoštvo benzina' već 'više vrsta benzina'; nedefektivnim imenicama to nije prototipno množinsko značenje. Imenice *pluralia tantum* formalno ne mogu tvoriti jedninu, ali i one u brojivoj uporabi ponovno znače količinsku jedinicu ili vrstu referenta: *dvoje lazanje* jesu 'dvije porcije lazanja', *dvoje financije* jesu 'dvije vrste financija', dakle prolaze jednake značenjske promjene kao i imenice *singularia tantum*. Za njihovu nebrojivost važnije to da su one gradivne i apstraktne (nepojedinačne) nego njihov formalni oblik (samo jednina ili samo množina). Iznimka su pojedinačne imenice *pluralia tantum*, koje mogu *značiti* i jedninu i množinu (baš zato jer su pojedinačne), no ipak ni one nemaju dva oblika da tu značenjsku opreku iskažu, zato su i one *gramatički nebrojive* – za iskazivanje opreke prema broju potreban im je dodatni leksem (*dvoje hlače*), što je već *leksičko* izražavanje opreke prema broju (o razlozima zbog kojih ta podskupina odskače v. sljedeće poglavlje).

Konačno, iako hrvatske gramatike ne dijele imenice prema brojivosti, podjela prema njihovom značenju za govor o brojivosti nije beskorisna; naprotiv, iz značenja imenice proizlazi njezin odnos prema gramatičkoj kategoriji broja, a time i njezina (ne)brojivost – zato su gradivne i apstraktne imenice uvijek defektivne s obzirom na kategoriju broja, ali mogu biti i *singularia* i *pluralia tantum*. U sljedećem poglavlju pokušat ćemo uklopiti našu podjelu imenica u *ljestvicu živosti* G. Corbetta (2000) jer je to tipološko sredstvo opisa upravo semantike imenica i njihova odnosa prema kategoriji broja u jezicima svijeta. To širenje perspektive omogućit će nam da dodatno potkrijepimo podjelu koju smo donijeli, odnosno da pokažemo da ona nije proizvoljna, već odgovara stanju u drugim jezicima, a prenamijenit ćemo je onda u *ljestvicu brojivosti* za hrvatski.

5. Ljestvica živosti i ljestvica brojivosti

Ljestvica živosti (engl. *animacy hierarchy*) rezultat je Corbettove tipološke analize kategorije broja u jezicima svijeta i trebala bi moći opisati gramatički broj svakoga jezika, pa tako i hrvatskoga. Evo te ljestvice (Corbett 2000: 56):

Iz ljestvice se „obično može pretpostaviti koje će imenice, kakvih značenja, imati opreku prema broju, a koje će ju imati manje vjerojatno“ (Marković 2012: 200). Ljestvicu treba čitati ovako (Corbettovo prvo ograničenje): ako neki jezik razlikuje jedninu i množinu za živo, onda je razlikuje i za sve kategorije nalijevo, dakle za ljudsko, srodstvo, treće, drugo i prvo lice zamjenica. U tome se jeziku onda granična točka razlikovanja broja (engl. *split*) nalazi u značenjskoj kategoriji živosti. Svaki jezik ima vlastitu graničnu točku na ljestvici živosti nakon koje prestaje razlikovanje kategorije broja. Ovdje ćemo pokušati ispitati vrijedi li Corbettova ljestvica i za imenice u hrvatskome te utvrditi u kojoj točki prestaje razlikovanje broja. Naime, ako imenica ne razlikuje broj, ona je *gramatički nebrojiva* pa su sve imenice desno od granične točke gramatički nebrojive (v. ovdje § 4.6). Budući da u hrvatskome dio imenica za neživo (npr. *nož – noževi*) razlikuje broj, točku ćemo morati smjestiti negdje unutar neživoga; a da bismo je precizno smjestili, morat ćemo proširiti i raščlaniti kategoriju neživoga na više semantičkih potkategorija. Pritom ćemo iskoristiti leksičko-semantičke razrede koje smo opisali na kraju prethodnoga poglavlja (§ 4.6). Nećemo uključiti oznake *singularia* i *pluralia tantum* jer u ovome radu one ne predstavljaju semantičke, već formalne imeničke skupine, a Corbettova se ljestvica temelji na semantičkome kriteriju. Razrada Corbettove ljestvice živosti koju ovdje predlažemo samo je pokušaj, a vidjet ćemo da ima svojih nedostataka. Kako god, pomoći će nam u definiranju brojivosti imenica u hrvatskome prema kategoriji broja. Evo te raščlanjene ljestvice.⁸⁸

⁸⁶ Rodbinski odnosi, engl. *kin*.

⁸⁷ Iako se o kategoriji živosti u kroatistici mahom govori u slučaju genitivno-akuzativnog sinkretizma jednine imenica a-deklinacije, pokazat ćemo ovdje da je ta kategorija relevantna i za broj, ne samo za taj jedan padežni oblik. I Pišković kaže da „opis živosti kao kategorije u hrvatskome jeziku uključuje više parametara: izvanjezični koncept živosti, broj, brojivost, padež, rod, lice, konkretnost, određenost, individualiziranost, imenovanje itd., što najbolje dokazuje raslojenost te kategorije i nemogućnost njezina isključiva vezanja za kategoriju roda“ (2011: 135).

⁸⁸ Poredak zbirne > gradivne takav je jer zbirne imenice mogu imati žive referente, a gradivne ne mogu (v. ovdje § 4.3.1). Gradivne dolaze prije apstraktnih jer su konkretne, „više su imenice“, a vidjet ćemo i kasnije (§§ 7.3, 7.4) da uz apstraktne imenice kao imenički kvantifikatori dolaze kvantifikatori izvorno za gradivne imenice: *mravica kruha > mravica ljubavi*. Imena se nalaze na samome kraju ljestvice jer u prototipnim svojim ulogama imenovanja, identifikacije i dozivanja označuju *jedinstvene* referente pa su time i nebrojiva (prema nekima i izvan kategorije broja, npr. Znika 2002: 110, Peti 2005: 139). Marković se (2010a) zalaže za to da se prepoznaju i ostale njihove uporabe, u kojima imena ne identificiraju nego *znače* jer se nalaze između krajnosti imenovanja s jedne strane i leksikalizirane eponimizacije (apelativizacije) s druge. Pritom izdvaja sljedeće uporabe u kojima imena imaju značenje: autonimna ili metajezična uporaba (*Ivana je ime, U goste nam dolaze Hrvat(ov)i*); metonimijska (*U Aniču te riječi nema, Obama se povlači iz Iraka*); partitivna (*Konačno Dinamo za pamćenje, Mediteran kakav je nekad bio*), metaforična (*On je za sve nas Einstein*); omnipersonalna (*John/Jane Doe, Janez 'Slovenac'*). U posljednjim trima tipovima uporabe imena mogu biti brojiva, npr. *Ne bi nam pomogla ni tri Šukera, Oni su za nas Einsteini, Janezi*. Da imena mogu postati brojiva zapravo priznaju i drugi autori (npr.

govornik / 1. lice (*ja*) > sugovornik / 2. lice (*ti*) > 3. lice (*on*) > srodstvo (*majka, brat*) > ljudsko (*čovjek*) > živo (*pas, tele*) > neživo: pojedinačno (*nož*) > zbirno (*lišće*) > gradivno (*meso*) > apstraktno (*korupcija*) > (*dvojica, mladi*) > imena (*Marta, Zagreb*)

Granična točka razlikovanja broja (|) u ljestvici za hrvatski nalazila bi se između pojedinačnog i zbirnog – zbirne, gradivne, apstraktne i vlastite imenice te imenice nastale od drugih vrsta riječi u hrvatskome nemaju opreku po broju i zato su gramatički nebrojive. No preciznije, u hrvatskome su i neke imenice za pojedinačno gramatički nebrojive – *pluralia tantum* za predmete i dijelove tijela – i zato se granica nebrojivosti nalazi unutar kategorije pojedinačnog. Corbett (2000: 78) kaže da su imenice na dnu ljestvice koje imaju samo jedan broj (odnosno ne razlikuju ga) obično u jednini, ali mogu biti i u množini, odnosno one su ili *singularia* ili *pluralia tantum*. Tako shvaćena grupa *pluralia tantum* pokriva onda i pojedinačno (*škare*), gradivno (*špagete*), apstraktno (*financije*) i vlastita imena (*Ploče*). Budući da dio defektivnih imenica znači što pojedinačno, točku bismo možda trebali pomaknuti ulijevo i smjestiti je unutar te kategorije. No imenice *pluralia tantum* za pojedinačno mogu *značiti* i jedninu i množinu (*hlače* mogu biti i jedne i dvoje itd.), tj. imaju obje kategorije broja na sadržajnoj strani, iako oblikom to ne razlikuju, za razliku od imenica koje im slijede zdesna, a koje *ne mogu značiti* i jedninu i množinu, tj. mogu samo jedno od toga dvoga. Budući da je ljestvica živosti/brojivosti temeljena na semantici, graničnu točku možda ipak treba ostaviti *iza* pojedinačnih imenica *pluralia tantum* (*hlače*), usprkos njihovoj gramatičkoj defektivnosti.

Najviše problema za ovako postavljenu ljestvicu za hrvatski predstavljaju zbirne imenice. Razlog je tomu nehomogenost te skupine koja obuhvaća i ljudske, i žive, i nežive referente. Već smo rekli da u nekim jezicima one čine zasebnu kategoriju broja te da postoje prijedlozi da se tako učini i u hrvatskome (v. ovdje § 4.3). Corbett (2000: 117, bilj. 34) kaže da se zbirne imenice obično nalaze pri dnu ljestvice živosti – obično ne postoje zbirne zamjenice. Umjesto oznake „zbirno“ na ljestvici bismo možda trebali upotrijebiti koji drugi naziv, radi veće preciznosti, jer je zbirnost zapravo oznaka posebnoga odnosa prema semantičkoj kategoriji broja s različitim realizacijama u gramatičkoj kategoriji (v. našu podjelu zbirnih imenica ovdje u § 4.3.1). Ipak, mjesto koje smo im dodijelili na ljestvici za

Znika 2002: 133), no zovu to apelativizacijom (ime prestaje biti ime), dok Marković (2010a: 181) govori o *ad hoc* eponimizaciji (kako bi naglasio da je to „stalan i živ proces kojemu su izložena sva imena“, odnosno da imena u tim slučajevima nisu potpuno prešla u apelative.

hrvatski odnosi se zapravo na zbirne imenice koje svi navedeni autori priznaju kao takve – koje znače što neživo, odnosno tvorbeno zbirne imenice (*granje, smeće*) i imenice *collectiva tantum* (*namještaj, nakit*). Leksički zbirne imenice nalaze se – prema onome što znače – u ljudskom i živom (*skup, stado*), dakle prije granice nebrojivosti jer te imenice jesu brojive i imaju oba broja, odnosno razlikuju broj. Naizgled je problematično uklopiti u ljestvicu morfološki zbirne imenice, koje označuju ljudsko (*djeca, braća, gospoda, vlastela*) i živo (*telad, prasad*), a koje bi zbog živosti svojih referenata trebale imati oba broja, ali ga nemaju. No te imenice zapravo nemaju oba broja samo iz perspektive opisa koji u obzir uzimaju samo fleksiju, pri čemu se zanemaruje da navedene imenice *funkcionalno* imaju oba broja (v. ovdje § 4.5). Za razliku od imenice *granje*, koja ima i oblik za opću množinu – *grane*, oblik *djeca* za imenicu *dijete* obavlja obje te funkcije – i množinsku i zbirnu. Marković (2012: 106) tako primjećuje da „već i u hrvatskome mnoge imenice svoju množinu (značenjsko mnoštvo) ne iskazuju fleksijskim afiksom, nego derivacijskim, primjerice imenice za malo i mlado od živoga: *telad, prasad*“. To objašnjava i zašto u standardnome jeziku imenice na *-ad* same ne mogu imati množinske oblike, odnosno zašto dodavanjem množinskoga sufiksa na zbirni oblik dobivamo „komponirani plural“ (Corbett 2000: 36–37).⁸⁹

Nadalje, *djeca* i *braća*, odnosno *dijete* i *brat/sestra* visoko su frekventne imenice i nalaze se visoko na ljestvici živosti (označuju rodbinske odnose) pa je njihova „nepravilnost“ očekivana kao i *čovjek ~ ljudi, ja ~ mi, ti ~ vi*. Corbett (2000: 76) kaže da je jedno od objašnjenja supletivizma frekventnost riječi, ali i razvoj sustava broja – ako samo neke imenice imaju broj, bit će to one s vrha ljestvice živosti; ako ih imaju i imenice smještene niže, to je rezultat kasnijega razvoja pa će te imenice imati i manje vremena da razviju nepravilne oblike. Usto, upravo zbog visoke frekventnosti te imenice zadržavaju nepravilnosti koje se u ostalim slučajevima „ispravljaju“. Drugim riječima, čak je i supletivnost ili nepravilnost tih imenica u skladu s ljestvicom živosti. Imenice *braća, djeca, gospoda* i *telad* nedvojbeno su zbirne, što osim sufiksa pokazuje i to da je njihov gramatički rod zapravo „nerod“ (v. ovdje § 4.3), odnosno rod im je neutraliziran jer označuju skup mladunčadi neizdiferencirane s obzirom na spol. Međutim one su i funkcionalna množina imenica *dijete*,

⁸⁹ Oblik *teladi* tada bi značio 'više skupova teladi', kao što *granja* znače 'hrpe granja'; spominjali smo (v. ovdje § 3) arapski u kojem množina znači količinu ili vrstu kad je polazišni oblik zbirni.

*gospodin, vlastelin, brat*⁹⁰ i *sestra*, zato im je i predikatno slaganje množinsko (*Djeca/braća su došla*), iako im je sklonidbena paradigma jedninska.

Corbett kaže da morfološka razina nije dovoljna za precizan opis kategorije broja nekoga jezika jer neki jezici broj ne izražavaju morfološki – potrebna je i sintaksa (slaganje).⁹¹ Drugim riječima, na ljestvici živosti granica nebrojivosti može se nalaziti na različitim mjestima za morfologiju i sintaksu (Corbett 2000: 68–69), pri čemu sintaksa prema Corbettu ima odlučujuću riječ, bolje predstavlja odnos pojedine imenice prema kategoriji broja. Već smo spomenuli primjer imenice *sheep* (hrv. *ovca*) u engleskome, koja morfološkim oblikom ne razlikuje jedninu i množinu, ali je razlikuje slaganjem, i predikatnim i atributnim: *This sheep has been cloned. These sheep have been cloned* (*idem*: 66; hrv. doslovno *Ova je ovca klonirana. *Ove su ovca klonirane*). Slučaj obratan od *sheep* nemoguć je (da imenica broj razlikuje morfološki, ali ne i sintaktički), što dovodi do drugog ograničenja ljestvice: „Leksičke jedinice mogu biti nepravilne u označavanju broja s obzirom na ljestvicu živosti i pravilne u slaganju, ali ne i obratno“ (*idem*: 67):⁹² tako je rečenica *This peesh has been fed* (hrv. nešto kao *Ova je voca nahranjena*) hipotetski moguća, ali *This peeshes has been fed* nije (hrv. *Ova je voce nahranjena*). Zbirne imenice posebno su zanimljive Corbettu zbog mogućnosti slaganja i s jedninom i množinom. Tako se u britanskome engleskom imenice koje odgovaraju leksički zbirnima u hrvatskome mogu slagati s oba broja, no samo ako znače živo: *The jury has/have reached the verdict* (hrv. doslovno *Porota je donijela / su donijeli presudu*). Ako imenica znači zbir čega živoga, ali ne i ljudskoga – primjerice *herd* (hrv. *krdo*) – slaganje će biti uglavnom jedninsko, no moguće je i množinsko (*The herd has/have left*; hrv. doslovno *Krdo je otišlo / *Krdo su otišli*). Ako pak imenica znači zbir neživoga, takve mogućnosti nema: **Forest have fallen* (hrv. **Šuma su pale*). Dakle čak i u slučaju zbirnih imenica, za koje se isprva čini da nisu u skladu s ljestvicom živosti, Corbett pokazuje da zapravo jesu, zbog mogućnosti obaju slaganja samo za ljudsko i živo.

Tako u hrvatskome tvorbeno zbirne imenice na *-ad*, *-adija*, *-arija* i *-urlija* sa živim referentima ostaju u skladu s ljestvicom živosti jer imaju mogućnost dvostrukog slaganja (Babić 1998: 61): *Telad je/su pasla*. Štoviše, množinsko slaganje propisuju starije gramatike, primjerice Veber Tkalčević za imenice *gospoda* i *vlastela* (1859: 15), dok Babić (1998: 63)

⁹⁰ „Ako pretpostavimo da *brat* i *braća* stoje u odnosu singular ~ plural, odnosno da je riječ o leksemu BRAT, onda [...] taj leksem može biti triju rodova i dvaju brojeva“ (Marković 2012: 307).

⁹¹ Tako je primjerice u gruzijskome, gdje ako imenica znači što živo, predikatno slaganje bit će joj množinsko, a ako znači što neživo, slaže se s predikatnom u jednini (Corbett 2000: 55).

⁹² „Lexical items may be irregular in terms of number marking with respect to the Animacy Hierarchy and regular in terms of agreement, but not vice versa.“

preporuča jedninsko jer je „nešto češće“. Ako se svi i neće složiti oko prihvatljivosti množinskih oblika, nama je ovdje zanimljiva sama činjenica da ta mogućnost postoji, i to samo za zbirne imenice za ljudsko i živo (usp. **Granje su pala/pali*). To tvrdi i Pranjković – *braća* i *djeca* maju samo množinsko slaganje, *gospoda*, *vlastela*, ostale na -*ad* te eventualno i oblici tipa *ženskadija* ili *mlačarija* mogu imati i množinska i jedninska slaganja, a ostale (*lišće*, *zvjerinje*, *građanstvo*, *mladež*) imaju samo jedninska (Pranjković 2002: 21; Babić 2008: 59–64). Toj tvrdnji usprkos i uz ogradu o prihvatljivosti, treba reći da postoje potvrde za *građanstvo*, *stanovništvo* i *mladež* u množini,⁹³ čime se i one uklapaju u ljestvicu.

Ipak, ono što Corbett nije uzeo u obzir jest to da se u rečenicama *The jury has/have reached the verdict* i *Telad je/su pasla* radi o *jednakom broju* teladi ili porotnika, jedninsko i množinsko slaganje nisu odraz promjene značenja od jedninskoga prema množinskome kao u primjeru sa *sheep*. No sama činjenica da tu mogućnost imaju samo zbirne imenice za živo govori u prilog ovako postavljenoj ljestvici živosti. To da oblici *Telad je/su* ne nose razliku u značenju nije zapravo ključno za položaj imenice *telad* (gramatički zbirnih imenica) na ljestvici živosti jer je ta imenica množinski oblik imenice *tele*, koja se onda potpuno uklapa u ljestvicu, čime smo pokazali da se sve skupine zbirnih imenica, doduše s različitim stupnjevima prihvatljivosti i različitom čestotnošću njihovih množinskih oblika, uklapaju u ljestvicu.

Da zaključimo, imenice u hrvatskome u presudnoj su većini slučajeva u skladu s ljestvicom živosti i možemo uopćiti da imenice smještene na lijevoj strani ljestvice – za rodbinske odnose, ljudsko, živo i neživo pojedinačno – razlikuju broj, dok ga imenice smještene na desnoj strani ne razlikuju: to su imenice za neživo nepojedinačno, odnosno zbirno (rekli smo, one s neživim referentima), gradivno, apstraktno te imenice nastale derivacijom od drugih vrsta riječi i vlastita imena. Tomu je tako jer je njihovo značenje na ljestvici sve udaljenije od prototipnoga značenja – predmetnosti (predmeta). Nadalje, imenice nastale od drugih vrsta riječi (glagolske, brojevne i poimeničeni pridjevi) nalaze se pri kraju ljestvice jer ni nisu „prave imenice“, one su imenice utoliko ukoliko su „naziv“ za radnju, kvalitetu i opredmećenje broja pa i ne mogu imati prototipno imeničko značenje. Vlastita imena u prototipnim su uporabama nebrojiva jer imaju jedinstvene referente pa se nalaze na

⁹³*HSLs u Osijeku dobru suradnju ima s mladežima HDZ-a, HSS-a i LS-a* (HNK); *naknade građanstvima i kućanstvima* (<http://www.slobodnadalmacija.hr/Hrvatska/tabid/66/articleType/ArticleView/articleId/117990/Default.aspx>); *kako bi se potakle veze među stanovništvima* (<http://www.jutarnji.hr/template/article/article-print.jsp?id=505306>); Anić (2000: s. v.) daje množinsku paradigmu imenica *stanovništvo* i *građanstvo*.

samome dnu ljestvice (v. ovdje bilj. 79). Kompleksnu skupinu zbirnih imenica uklopili smo koliko je to bilo moguće, iznimke možda možemo opravdati time da se ionako radi o zasebnoj (semantičkoj) kategoriji broja. Iznimkom na ljestvici živosti time ostaju imenice tipa *škare* koje označuju predmet (i granicu na ljestvici), a ipak gramatički ne razlikuju broj; njima ćemo se vratiti u nastavku i pokušati ih opravdati uvođenjem nekih novih argumenata, no pogledajmo najprije što se događa kad se od imenica koje stoje desno od granice razlikovanja broja tvori množina (što jest formalno moguće) – njihovo se značenje mijenja tako da se približava prototipnom – pojedinačnom (predmetnom).⁹⁴ Pri takvoj se upotrebi imenica *brašno*, primjerice, u rečenici *Kupila sam dva brašna* premješta na ljestvici ulijevo, do kategorije pojedinačnoga, jer tada i znači što pojedinačno – dva pakiranja brašna ili dvije vrste brašna – i tada ona više nije gradivna, već pojedinačna, zato u tom slučaju i ima obje vrijednosti kategorije broja. Moglo bi se reći da se u takvu slučaju više i ne radi o istoj imenici, odnosno ne brojimo *brašno* već imenice *pakiranje (komad)* i *vrsta*, pri čemu se ne premješta imenica *brašno* na ljestvici živosti preko granice razlikovanja broja, već umjesto nje opreku po broju nose *pakiranje* ili *vrsta*. Opis može biti i drukčiji: možemo reći da je brojivo drugo, metonimijsko značenje imenice *brašno* (koje već znači 'pakiranje brašna') – takav je opis uvjerljiviji čim uzmemo kao primjer neku gradivnu imenicu koja se često pojavljuje u množini, primjerice *kava*, koja već u jednini metonimijski može značiti 'šalica kave'. No nisu svi primjeri metonimije toliko česti i relativno samostalni kao *kava* u značenju metonimijskom 'šalica kave'; smatramo da je jednostavnije i korisnije ustanoviti pravilo o *ad hoc* metonimiji (pa onda može i npr. *Kupio je dvije piletine*), koje je onda primjenjivo na sva opredmećenja značenja u danom kontekstu. To pak treba razlikovati od osamostaljenih opredmećenih značenja polisemnih imenica kao što su npr. *zlato* u značenju 'medalja' ili *piće*, koje je od zbirne imenice postalo pojedinačnom. Za koji se god opis odlučili, bitno je istaknuti da je pomak imenice na ljestvici omogućen pomakom u njezinu značenju; ili: opredmećenje značenja omogućuje gramatičku brojivost prvotno nebrojivih imenica. Tako je i s apstraktnim i zbirnim imenicama, odnosno sa svim imenicama iza granice na ljestvici jer sve one opredmećenjem značenja mogu postati gramatički brojive, „prijeći granicu“, koja je stoga na tablici i označena isprekidanom crtom kako bismo ukazali na njezinu propusnost.

I Tafra (2005: 21) govori o stupnjevitosti prihvatljivosti množinskih oblika nebrojivih imenica: „Imenice *singularia tantum* potencijalno imaju množinu jer govornik iz bilo kojih

⁹⁴ I Znika kaže da „pri promjeni imeničkog značenja može doći i do promjene u kategoriji brojivosti: prvotno nebrojiva imenica može, promjenom značenja, ostvariti značenjske uvjete za prijelaz među brojive imenice: može postati brojivom“ (2002: 47).

razloga može napraviti množinu. U tom se slučaju jedna množina može smatrati jezično opravdanijom od druge, odnosno ostvarivom u odnosu na moguću“ (2005: 21). Tako je množina imenica koje se semantički razvijaju tako da u novome značenju postaju brojive „regularna“: *dva srebra* (medalje), *dvije ljubavi* (osobe); prijelazni slučajevi nastaju kad tko iz pragmatičkih razloga ili stilskih razloga tvori množinu: *dva pučanstva*, a na kraju su imenice koje množinu ne tvore nikada, „pa je pitanje treba li uopće govoriti o mogućnosti tvorbe njihovih množinskih oblika“ (2005: 21). One obuhvaćaju nekoliko imeničnih podrazreda – tvarne, apstraktne, zbirne, neke konkretne: *jugo, zrak, ozon, med, helij, udobnost, lišće, bilje, momče, sjever* (2005: 21) i njihova se kvantifikacija „izriče na drukčiji način“ (2005: 21) – leksički: *dvije vrste meda*. A „da bi se utvrdila nesimetričnost gramatičkih oznaka kategorije brojivosti koja se odražava na kategoriju broja“, kaže Tafra, „potrebno je prvo raščlaniti razvoj polisemične strukture svake takve imenice“ (2005: 130), odnosno utvrditi o čemu se točno radi u primjerima poput *dvije kave*. Nadalje, „gramatika treba razvrstati imenice u podrazrede *singularia* i *pluralia tantum*“, a zatim „rječnik osim tih podataka treba i uza svako značenje višeznačnice dati podatke o promjeni brojivosti“, smatra Tafra (2005: 130).

Pomaci u značenju koji omogućuju brojivost nebrojivim imenicama u literaturi se nazivaju *rekategorizacijama*, s pomoću njih „neograničena tvar može postati ograničena brojiva imenica“ (Corbett 2000: 81), a „kategorijalni se prijelazi iz brojivoga u nebrojivo događaju pri semantičkoj derivaciji od apstraktnoga prema konkretnomu značenju, od primarnoga prema sekundarnomu značenju, pri metonimijskom i metaforičkom razvoju značenja, ali i prijenosu naziva s hiperonima na hiponim i rjeđe obratno“ (Gortan-Premk 1997: 83 prema Tafra 2005: 130). No koji god da je od tih procesa na djelu, ciljno je značenje uvijek 'jedinica/mjera' ili 'vrsta' referenta imenice. Tomu nije tako samo u hrvatskome već i u brojnim drugim jezicima (Corbett 2000: 84–5) – imenice desno od granice na ljestvici živosti nemaju množinu, ali im je ona dostupna pri promjeni značenja u „jedinicu / porciju / pojavni oblik“ ili vrstu (Corbett 2000: 85, bilj. 28). Zanimljiv je primjer hebrejskoga koji je tu razliku i gramatikalizirao pa za malen razred imenica niske brojivosti⁹⁵ koje označuju hranu postoje alternativni množinski oblici: prvi – opća množina – upotrebljava se za značenje vrste, a drugi – sintaktički vrlo ograničena množina – za značenje jedinice, „porcije“: *sukarím* 'vrste šećera' ~ *sukárim* 'vrećice šećera' (Corbett 2000: 85, bilj. 28). Nadalje, što je položaj imenice na ljestvici živosti viši, kaže Corbett, to je manje vjerojatna vrstna interpretacija njezine množine

⁹⁵ Corbett kaže da od brojivih i nebrojivih imenica kao binarnoj opreci više smisla ima govoriti o *preferencijama* imenica prema brojivosti. Pritom se poziva na shvaćanje brojivosti K. Allana (v. ovdje § 2).

(2000: 86): oblik *psi* razumjet ćemo kao množinu od *pas*, kao 'mnoštvo pasa', a ne 'vrste pasa'. Vrijedi i obratno: što se imenica niže nalazi na ljestvici živosti, to su uvjerljivija rekategorizacijska značenja. Stoga se vjerojatnost različitih interpretacija značenja jednine i množine razlikuje u odnosu na položaj glave imeničke skupine na ljestvici živosti. Na samome vrhu ljestvice asocijativne su interpretacije vjerojatnije (pa *mi* ne znači 'mnoštvo ja/mene', već znači 'ja i drugi'), na sredini su uobičajena prototipna značenja jednine i množine (*nož* znači 'jedan nož', *noževi* znači 'više noževa'), a kako se približavamo dnu ljestvice, rekategorizacije postaju sve prirodnije (*vino* ne znači 'jedno vino', već tvar, a *vina* ne znači 'više vina' već 'vrste vina' ili 'boce vina') (Corbett 2000: 86). No rekategorizacije su moguće i u suprotnome smjeru, kad je brojiva imenica uporabljena kao nebrojiva: Corbett (2000: 85) navodi primjere *There was dog all over the road* (*pas* kao gradivna, ne pojedinačna imenica: hrv. *Psa je bilo po cijeloj cesti*, usp. *Bilo me po cijelom gradu*) i *There isn't enough table for everyone to sit at*, no ovjerenost prijevoda na hrvatski upitna je: ?*Nema dovoljno stola kako bi svi mogli sjesti*, ali zato će poslužiti primjer *sok od jabuke*, gdje je brojiva imenica *jabuka* uporabljena u nebrojivome (gradivnom) značenju. Takav je i već navedeni Maretićev primjer *nestanuće u polju čele i cvijeta*, u suvremenijoj verziji možda nešto poput *Polje je prekrio maslačak*; no i ovdje imamo zapreke prema ljestvici živosti pa će neovjeren biti primjer s imenicom sa živim referentom: **Polje je prekrio miš* (*pčela* je očito „manje živa“ od *miša*).

Da utvrdimo, imenice smještene lijevo od granice razlikovanja broja imaju punu paradigmu i gramatički su brojive, a imenice desno od granice defektivne su imenice, *singularia* ili *pluralia tantum*, i te su imenice gramatički nebrojive. Granica razlikovanja broja tako je ujedno i granica gramatičke (ne)brojivosti za imenice u hrvatskome. Imenice desno od granice gramatički su nebrojive jer samim svojim oblikom (i slaganjem) ne mogu izraziti opreku po broju. Da bi je izrazile, nije im dovoljna njihova gramatika, već trebaju dodatnu riječ, ekspliciranu ili impliciranu: *jedne/dvoje hlače*, *dvije (šalice) kave* (uz razliku da imenica *hlače* može značiti i množinu, dok *kava* ne može; no trenutačno nam je važnije da ni imenica *hlače* svojim oblikom ni slaganjem ne može sama iskazati opreku po broju). Te imenice ne podliježu gramatičkoj, već leksičkoj i brojevnoj kvantifikaciji. Uočavamo odmah da za brojevnju kvantifikaciju neke imenice trebaju samo jednu (brojevnju) riječ, dok neke trebaju dvije – uz brojevnju riječ trebaju i riječ posrednika. Ona može biti eksplicitna (*dva slučaja mita*) ili implicirana (*dvije (šalice) kave*). Te su imenice brojevno (numerički) nebrojive – to su ponovno imenice za neživo – gradivne (**dva papra*), zbirne (**dvoje granje*) i apstraktne

(*dvije korupcije). No sada granicu nebrojivosti možemo postaviti točno iza kategorije pojedinačnog jer su i imenice koje imaju samo množinu, a znače što pojedinačno, numerički brojive: *dvoje škare*. U Corbettovu ljestvicu živosti, koju smo ovdje prenamijenili u *ljestvicu brojivosti* za hrvatski,⁹⁶ sada se bez dodatnih ograda uklapaju i *škare*, ali i imenice *djeca* i *telad* i ako ih smatramo defektivnima jer su one numerički brojive (*dvoje djece*), što se uostalom od njih i očekuje s obzirom na to da su im referenti ljudski i živi.

govornik / 1. lice (*ja*) > sugovornik / 2. lice (*ti*) > 3. lice (*on*) > srodstvo (*majka, brat*) > ljudsko (*čovjek*) > živo (*pas, tele*) > neživo: pojedinačno (*nož*) | > zbirno (*lišće*) > gradivno (*meso*) > apstraktno (*korupcija*) > (*dvojica, mladi*) > imena (*Marta, Zagreb*)

Ljestvica brojivosti zapravo je ljestvica numeričke brojivosti, dok je ljestvica živosti ljestvica gramatičke brojivosti. Razlikuju se jedino u položaju granične točke: na ljestvici živosti (gramatičke brojivosti) ona se nalazi unutar kategorije pojedinačnoga, dok se na ljestvici (numeričke) brojivosti nalazi iza nje. Imenice lijevo od granične točke numerički su brojive, dok su one desno od nje numerički nebrojive. Stvarne potrebe za razlikovanjem tih dviju ljestvica zapravo nema (ovdje su samo da razgraničimo te dvije vrste brojivosti), a nema je pogotovo ako govorimo o brojivosti *imeničkih skupina* umjesto brojivosti samih imenica, kao što to čini Corbett u postuliranju trećeg ograničenja svoje ljestvice: „Kako se na ljestvici krećemo udesno, vjerojatnost razlikovanja broja padat će monotono (tj. bez prekidajućeg porasta)“ (2000: 70).⁹⁷ Drugim riječima, opreka po broju u imeničkoj skupini može biti izražena morfološki i brojevnim riječima, a što je više lijevo imenica smještena na ljestvici živosti, to je vjerojatnije da će ga izražavati morfološki (2000: 75), npr. *pas* ~ *psi*, ali *meso* ~ *komadi mesa*. Različite pokazatelje razlikovanja broja Corbett je iznio u sljedećoj tablici (2000: 172), koju smo preveli i prilagodili za hrvatski (plus označuje razlikovanje broja, minus nerazlikovanje; na semantičkoj razini plus znači da imenica može *značiti* i jedninu i

⁹⁶ Prvi je ljestvicu živosti osmislio Comrie (1989: 185–187), a proširio je Bechert (1982: 23 prema Pišković 2011: 131), istaknuvši da unutar opisane hijerarhije postoje određene pothijerarhije (= podljestvice), što smo i proveli ovdje neovisno o Bechertu: muške su osobe superiorne ne-mušcima (usp. kategoriju *muškoosobnosti* u poljskome, v. Vidović Bolt 2011: 101, Kodrić – Vidović Bolt 2013: 315), odrasle ne-odraslima (jedno objašnjenje za broj imenica na *-ad!*), živa bića neživim objektima, a neživo se dalje može dijeliti na brojivo, nebrojivo, apstraktno, konkretno itd. „Naime u hrvatskome se jeziku imenice za skup živih bića (*narod, puk, čopor*) tretiraju kao što neživo [u odnosu na padež da, no ne u odnosu na kategoriju broja], pa je očito da su u hijerarhiji živosti individualizirani i brojivi živi entiteti (a čak i neki neživi) na višem stupnju od nebrojivih i skupnih živih entiteta“ (Comrie 1989: 189 prema Pišković 2011: 132).

⁹⁷ „As we move rightwards along the Animacy Hierarchy, the likelihood of number being distinguished will decrease monotonically (that is, with no intervening increase).“

množinu; Corbettove su imenice *dog* (hrv. *pas*), *sheep* (hrv. *ovca*), *scissors* (hrv. *škare*) i *friendship* (hrv. *prijateljstvo*):

	pas	telad	škare	prijateljstvo ⁹⁸
semantika	+	+	+	–
sintaksa	+	+/- ⁹⁹	–	–
morfologija	+	+/-	–	–

To da imenica *pas* razlikuje broj na svim trima razinama, a *prijateljstvo* ni na jednoj potpuno je očekivano, kaže Corbett (2000: 172), s obzirom na (ne)jediničnost njihova značenja i položaj na ljestvici.¹⁰⁰ No zato imenica *škare* ne bi trebala biti defektivna, ali jest zbog semantički motiviranoga posebnog odnosa prema kategoriji broja (misli se na to da se dijelovi tijela i dvodijelni predmeti/alati u jezicima često orječuju defektivnim imenicama *pluralia tantum*, usp. ovdje § 4.5).

Kako smo već naveli, u hrvatskome imenice *pluralia tantum* za pojedinačno te morfološki zbirne imenice (*djeca*, *braća*, *telad*), ako odlučimo da nam funkcionalna nedektivnost nije dovoljna, ne mogu izraziti opreku po broju morfološki, ali mogu uz pomoć brojevnice riječi: *dvoje škare*, *dvoje braće*, *dvoje teladi*,¹⁰¹ kao i one koje im na ljestvici slijede (*dvije (šalice) kave*), ali te samo uz dodatnu posredničku riječ. „Problematične“ imenice tipa *škare* (i *telad*, ako tako odlučimo) gramatički su nebrojive, ali su brojive numerički, za razliku od imenica smještenih lijevo na ljestvici, koje su brojive i gramatički i numerički, te od imenica smještenih desno, koje su nebrojive i gramatički i numerički. Ponavljamo to zato da bismo rekli sljedeće: taj granični status imenice *djeca*, *telad* i *škare* „zaslužile“ su zbog posebnoga odnosa prema kategoriji broja, koji je rezultat njihove posebne semantike: i jedna i druga skupina imenica označuju mnoštvo, ali ono koje funkcionira kao *jedno* – razlika je u tome da se u zbirnih imenica briše granica među članovima skupa, članovi se ne promatraju kao diskretne jedinice, dok imenice *pluralia tantum* za pojedinačno tu

⁹⁸ U hrv. je običan primjer *Sklopio je mnoga prijateljstva* pa bi za hrvatski trebalo možda odabrati neku prikladniju imenicu. Kako god, radi se o primarnim značenjima navedenih imenica.

⁹⁹ Plus ako smatramo da su *tele* i *telad* jedninski i množinski oblik iste imenice (kao *ja ~ mi*), minus ako to ne smatramo.

¹⁰⁰ Usp. Tafra (2005: 129), koja kritizira Znikin naziv „defektne imenice“ jer „nije uopće riječ o defektu“, nepotpuna paradigma nebrojivih imenica „regularna je u jeziku jednako kao i potpuna“, pa se zato odlučuje za (ne posebno sretniji?) naziv „nepravilnici“ (v. ovdje § 4.5).

¹⁰¹ No ne i sve zbirne za živo: **dvoje dječurlije*, **dvoje vlastele*, **dvoje gospode*.

granicu ne brišu (zato što je u stvarnosti i nema: dvije nogavice hlača zajedno čine *jedne hlače* i zato što *hlače* mogu biti jedne, ali i više njih; u svakome slučaju, promatraju se kao diskretne jedinice). Zato imenice *pluralia tantum*, koje jesu numerički brojive, brojimo specijaliziranim brojevnim riječima – ne „pravim“ brojevima (kojima brojimo imenice koje su i gramatički brojive), nego brojevnim pridjevima: **dvije hlače* > *dvoje hlače*, **dva vrata* > *dvoja vrata* ili zbirnim brojevima:¹⁰² **dvije djece* > *dvoje djece*. Za usporedbu, u engleskome, gdje takvih „modificiranih“ brojevnih riječi tipičnih za slavenske (i baltijske, Matasović 2008: 246) jezike nema, imenice tipa *hlače* numerički su nebrojive jednako kao i gradivne i apstraktne: **two pants* > *two pairs of pants* (hrv. *dvoje hlače* i *dva para hlača*). Odnosno, da bi *hlače* u engleskome bile brojive, trebaju posredničku riječ kao i npr. gradivne imenice u hrvatskome: *dvije šalice kave*. Tako se potencijalno numerički nebrojivim imenicama tipa *hlače* u hrvatskome i drugim slavenskim jezicima „doskočilo“ posebnim brojevnim riječima. Drukčije kazano, imenice *škare* i *djeca*, koje su nebrojive gramatički, nisu numerički brojive riječima kojima se broje druge numerički brojive imenice. Ili: njihov specifičan značenjski odnos prema broju odražava se i u specijalnim brojevima kojima se te imenice broje.

Kao i kod gramatičke brojivosti numerički nebrojive imenice mogu postati numerički brojive rekategorizacijom značenja; odnosno kad kažemo da je neka imenica nebrojiva, to ne znači da je ona uvijek i u svim slučajevima nebrojiva, nego samo da je u prvom, prototipnom značenju nebrojiva. Granice su na ljestvici propusne i dopuštaju premještanje, ali uz cijenu promjene značenja i „ovlaštenog prijevoznika“, uz dodatnu riječ čiji je zadatak nebrojivu imenicu osposobiti za brojenje – *opredmećenjem značenja*,¹⁰³ i to takvim da ciljno značenje bude količinska jedinica ili vrsta referenta označena danom imenicom.

Na kraju treba reći da je ponuđena ljestvica brojivosti samo prijedlog koji ima svojih nedostataka. Jedan je od većih taj da smo zbirnost sveli na semantičku kategoriju ekvivalentnu *živom*, *ljudskom* i sl., a zapravo obuhvaća i ljudsko, i živo, i neživo – zato treba naglasiti da se oznaka „zbirno“ u ljestvici odnosi samo na tvorbeno zbirne imenice za neživo. Tvorbeno zbirne imenice uglavnom i označuju neživo, no toj generalizaciji proturječe primjeri poput *svećenstvo*, *mladež*; to ćemo pitanje morati ostaviti neriješenim jer se nadamo da ne dovodi u pitanje čitav izloženi sustav. Osim što smo uvođenjem ljestvice živosti/brojivosti pokazali da je kategorija živosti relevantna za gramatiku ne samo jednoga

¹⁰² Razlika prema (Tafra 2005: 13–14).

¹⁰³ „Nebrojive imenice mogu se ipak razumjeti i kao brojive kad označuju pojavni oblik, vrstu, pojedinačni konkretni primjerak čega, kad je dakle riječ o konkretizaciji značenja prvobitno nebrojivih imenica“ (Znika 2002: 47).

padeža jedne sklonidbene paradigme već i za kategoriju broja cjelokupnoga imeničkog inventara hrvatskoga jezika, trebala bi nam poslužiti kao alat pri određivanju imenice kao brojive ili nebrojive. Temelj je ljestvice semantika: hoće li imenica biti brojiva ili ne ovisi o njezinu značenju u danom kontekstu, a ne o njezinu obliku, kako se to ponekad tvrdi. Iz toga da imenica nema množinu ne možemo zaključiti da je nebrojiva, zaključiti možemo samo suprotno: imenica nema množinu jer je nebrojiva, a nebrojiva je jer joj značenje nije prototipno imeničko – predmetno ili pojedinačno. Dakle ako imenica znači što gradivno, apstraktno ili zbir neživoga, bit će gramatički defektivna s obzirom na broj – gramatički nebrojiva, a onda i numerički nebrojiva. Kad smo ovo utvrdili, raspravu možemo zaključiti time da se u temelju i gramatičke i numeričke brojivosti nalaze isti semantički principi te da prijelaz iz nebrojivoga u brojivo omogućuju isti procesi, bez obzira na to je li se imenica *singulare tantum* pojavila u množini (*mesa*) ili uz broj (*dva mesa*). U obama slučajevima dogodila se jednaka promjena značenja, a ona može biti i leksikalizirana/eksplicirana: *komadi mesa* i *dva komada mesa*. Takvim ćemo se leksemima baviti u sedmome poglavlju.

Ljestvica je mogla izgledati i drukčije, mogli smo izostaviti početne kategorije koje su (Corbettu) relevantne za kategoriju broja u niz drugih jezika, a ostaviti samo one relevantne za hrvatski: *pojedinačno* (koje onda obuhvaća zamjenice, srodstvo, ljudsko, živo, neživo pojedinačno) > *zbirno* > *gradivno* > *apstraktno* > *vlastita imena*, a mogli smo ljestvicu svesti i samo na opreku *pojedinačno* > *nepojedinačno*,¹⁰⁴ no pritom bismo izgubili uvid u kategorije imeničkih značenja i važnost kategorije živosti. Kako god, osnovom cijelog pristupa ostaje semantika imenica koja uvjetuje gramatiku: (ne)defektivnost i (ne)brojivost, odnosno gramatičku i numeričku (ne)brojivost. Ovako postavljen pogled na (ne)brojivost otprilike odgovara shvaćanjima drugih autora, odnosno rezultat je kombiniranja različitih pristupa koje smo izložili u drugome poglavlju. Cilj ovoga poglavlja bio je odgovoriti na pitanje koje su imenice nebrojive i zašto – kao rješenje ponudili smo značenje, dakle ništa nova, ali to se rješenje ipak ponekad teško iščitava iz različitih opisa (ne)brojivosti. K tome nam je posebno bilo stalo razgraničiti, a zatim dovesti u vezu gramatičku i numeričku brojivosti kao dva lica iste pojave temeljene na semantici imenica, što se sustavno i eksplicitno u literaturi rijetko navodi. U nastavku se bavimo drugim polom kvantifikacije – leksičkom kvantifikacijom, a unutar nje i brojevima (§ 6) te kvantifikativima kao riječima koje omogućuju brojivost nebrojivomu (§ 7).

¹⁰⁴ Ili se držati školske definicije imenica kao riječi koje označuju „bića, stvari i pojave“ (redosljed nije slučajaj!), pri čemu su imenice za bića i stvari pojedinačne/diskretne, a „pojave“ bi obuhvaćale gradivno, apstraktno i zbirno.

6. Leksička kvantifikacija: leksički kvantifikatori

U prvome dijelu rada zanimala nas je gramatička strana brojivosti, uglavnom njezin morfološki aspekt, a u ovome poglavlju širimo pogled na sintagmatiku, odnosno na leksičku brojivost. Semantička načela koja smo utvrdili za gramatičku brojivost vrijedit će, kako smo rekli, i za leksičku odnosno numeričku brojivost: kad se nebrojiva imenica pojavi uz leksički kvantifikator koji dolazi samo uz brojive imenice, to znači da je došlo do restrukturiranja (opredmećenja) značenja imenice, jednako kao kad se imenica *singulare tantum* upotrijebi u množinskome obliku. Šarić kaže da je uporaba *Tu je jedno meso, Nijedno brašno nije kupljeno, Nekoliko je brašna kupljeno* prihvatljiva „kad kvantifikatori ne označuju broj elemenata skupa, već vrstu onoga što imenica označuje“ ili ako se kvantifikatorom „iz nekoga skupa izdvaja određen broj njegovih elemenata“ (2002: 217), dakle ponovno u slučaju opredmećenja značenja nebrojive imenice u vrstu ili količinsku jedinicu.

Kvantifikatori su, kako smo rekli na početku rada, sredstva leksičke kvantifikacije, leksemi koji izriču količinu, a prema Kuni (2008: 42–3) i Šarić (2002: 218) ona može biti *određena* i *neodređena*. Određena se leksička kvantifikacija ostvaruje brojevima jer su oni najprecizniji način kvantifikacije, dok se neodređena ostvaruje imenicama, priložima, neodređenim zamjenicama i brojem *jedan*. Te dvije vrste leksičke kvantifikacije razlikuje i Znika, ali ih naziva *numeričkom (brojevnom)* i *nenumeričkom* te inzistira na tome da je „brojivost preduvjet numeričke kvantifikacije, ona joj prethodi, a nije njezina posljedica. Brojivost, jer je prvotna, neovisna je o numeričkoj kvantifikaciji, a numerička kvantifikacija ovisna je o brojivosti. Brojive imenice mogu se numerički kvantificirati. Nebrojive imenice ne mogu se numerički kvantificirati“ (2002: 98). Usto Znika razlikuje i *izravnu* i *neizravnu* kvantifikaciju – brojive se imenice mogu kvantificirati izravno numerički (*pet knjiga*) i izravno nenumerički (*hrpa knjiga*) te neizravno numerički (*tri kutije knjiga*), dok se nebrojive imenice izravno mogu kvantificirati samo nenumerički (*malo straha*) i neizravno numerički (*tri šake brašna*), dakle ne mogu jedino izravno numerički (**dva kisika*), po čemu se razlikuju od brojivih imenica (2002: 98–9). Navedenome treba dodati dvoje: prvo, numerička se kvantifikacija ne ostvaruje samo brojevima, već i ostalim brojevnim riječima (brojevnim imenicama, pridjevima, priložima), što nam je važno jer upravo one omogućuju izravnu numeričku kvantifikaciju nekih gramatički nebrojivih imenica (*pluralia tantum* za predmete, zbirne tipa *djeca, telad*), što u nekim drugim jezicima (npr. engleskome) nije moguće. Drugo, ne dolaze ni svi količinski prilozima uz nebrojive imenice, primjerice *nekoliko* dolazi samo uz

brojive. Razmotrit ćemo sad svaku skupinu leksičkih kvantifikatora, no imeničke ostavljamo za sljedeće poglavlje.

6.1. Prilozi

O brojivosti se u kroatistici i hrvatskim gramatikama najčešće i govori upravo pri obradi priloga količine – gramatike tu spominju *malo, premalo, mnogo, premnogo, manje, više, poviše, suviše, puno, veoma, odveć, preveć, vrlo, još, dvaput, tripud* itd., *dosta, koliko, toliko, nekoliko, nimalo* (Raguž 1997: §§§ 276, 439, 636; Barić *et al.* 1995: § 1861–2); Katičić navodi i *ovoliko, onoliko, sila*,¹⁰⁵ *slabo, iole, što, nešto, dugo (vremena), par i pola* (2002: § 988), a u primjerima i *ništa, išta*.¹⁰⁶ Iz razmatranja ćemo najprije isključiti *vrlo, veoma; dvaput, tripud* itd. jer nije riječ o kvantifikaciji imenica (**vrlo/veoma mesa, *dvaput mesa*) – *vrlo* i *veoma* intenzifikatori su koji dolaze samo uz pozitiv i komparativ pridjeva i priloga (*vrlo/veoma dobar/bolji*; tu funkciju ima i *mного*, ali u hrv. samo uz komparativ: *mного bolji*) i neke glagole (*vrlo/veoma se žurim*, ali **vrlo/veoma radim*), ali ne i imenice. Ostali nabrojani prilozi dolaze (i) uz imenice, i to i uz brojive i uz nebrojive. Distribuciju ograničenu s obzirom na brojivost imaju *nekoliko, par* i *nijedan*, koji dolaze samo s brojivim: **nekoliko mesa, *par graha, *nijedan papar* (moguće je kad se značenje opredmeti u vrstu ili količinsku jedinicu papra, kao uostalom i u svim ostalim slučajevima takvih uporaba); usp. i Raguž (1997: § 693): „*Nekoliko* se upotrebljava obično samo za brojljivo, a rijetko za nebrojljivo (za to služi *malo* i drugi prilozi). U negaciji se upotrebljava *nimalo* za nebrojljivo, a rijetko za brojljivo (za to služi pridjev *nijedan*, prilog *nikoliko* i sl.)“. *Nekoliko, par* i *nijedan* ne mogu se pojaviti ni uz glagole ni pridjeve (**nekoliko/par/nijedan radim; *nekoliko/par/nijedan bolji*), dok ostali nabrojani prilozi mogu: *mного/previše radim*; iako neki nisu obični ili potpuno ovjereni: **što radim; ?silu radim*. Uz pridjeve neki prilozi dolaze samo uz komparativ: *još/mного/malo bolji*, a neki samo uz pozitiv: *više/manje/previše/premalo sretan*.

Iako se nabrojani količinski prilozi tradicionalno u kroatistici nazivaju priložima, oni ne izriču okolnost glagolske radnje (ako i dolaze uz glagol, iskazuju količinu radnje: *mного radim*, a ne njezinu okolnost, no takvi su primjerice i prilozi načina), već određuju imenicu te dolaze uz nju na mjestu tipičnom za atribut (pridjev). Ipak, leksički kvantifikatori u

¹⁰⁵ Od navedenih priloga jedino je *sila/silu* imeničkoga podrijetla, a imeničkim kvantifikatorima baviti ćemo se u § 7.4.

¹⁰⁶ Tu je i *napretek*, koji uvijek dolazi iza imenice: **napretek ljudi*.

hrvatskome (uglavnom) nisu pridjevi, ne sklanjaju se i nemaju mociju (usp. *mnogi* naspram *mnogo*), a usprkos tomu što dolaze na mjestu tipičnom za pridjevski sročni atribut, između kvantifikatora i imenice nema odnosa sročnosti, već kvantifikator kao glava takve sintagme upravlja oblikom imenice (traži genitiv jednine ili množine, ovisno o brojivosti)¹⁰⁷ i uvjetuje predikatno slaganje (jedninsko). Količinski se prilozi razlikuju od ostalih priloga i po tome što ne mogu stajati samostalno (bez dopune, **Mnogo je došlo* > *Mnogo ih je došlo*) te po tome što se mogu pojaviti uz imenicu (*mnogo ljudi* naspram **brzo/ljetos ljudi*) i pridjev (*mnogo bolji* naspram **brzo/ljetos bolji*). Količinskim priložima s ostalim priložima zajedničko je zapravo samo to da nisu sklonjivi i da se mogu pojaviti uz glagol (iako ne označuju okolnost radnje).¹⁰⁸

Ipak, Silić–Pranjeković kažu da su „prilozi od svih vrsta riječi najraznovrsniji te da mogu dolaziti u najvećemu broju različitih službi“ (2005: § 1001) te da „prilozi, posebice količinski, mogu dolaziti i kao glavne sastavnice spojeva riječi *u kojima se ponašaju kao imenice koje označuju količinu* (usp. *litra vina*), npr. *malo soli, mnogo vike, previše gluposti*“ (2005: § 1004, istaknula P. B.). Ponašaju se dakle kao pridjevi i kao imenice za količinu, ali ne i kao prilozi pa najmanje što možemo zaključiti jest da količinski prilozi nisu prototipni prilozi – imaju više zajedničkog s ostalim kvantifikatorima nego s ostalim priložima.

6.2. Pridjevi i zamjenice

Kvantifikacija je jedan od sekundarnih šest (od ukupno trinaest) semantičkih tipova koji se u jezicima tipično orječuju pridjevima, kaže Marković (2010b: 33), a deveti semantički tip koji se u hrvatskome orječuje pridjevima. Primjere navodi uz indeks čestotnosti (odnosno navodi samo primjere koji su se našli među prvih 1 200 pridjeva): *sav*₁, *sam*₄, *svaki*₅, *jedini*₃₇, *mnogi*₃₈, *pojedini*₄₀, *brojan*₁₉₄, *nijedan*₂₂₇, *ukupan*₂₃₉, *cjelokupan*₂₉₉, *tolik*₃₂₀, *dvostruk*₃₃₅, *dovoljan*₃₇₅, *kolik*₃₉₀ (2010b: 90). Tomu možemo pribrojiti i *cio*, *neki*, koje spominje ranije (2010b: 33). Kaže da iako pridjeve koji znače kvantifikaciju „intuitivno vjerojatno ne bismo

¹⁰⁷ Iako Barić *et al.* (§ 1861–2) i Katičić (2002: §987) govore o atributu, Silić – Pranjeković (2005: § 1278) govore o *nesročnim odredbenim spojevima* s kvantifikatorima u kojima je atribut imenica, a glava kvantifikator. Štoviše, u tim se sintagmama radi o *jakoj rekaciji* (2005: § 1123) jer se zavisni tagmem ne može prepričati, kao u primjerice *šetati parkom* > *šetati po parku*.

¹⁰⁸ Primjerice u poljskome riječi *ile, tyle, parę, kilka, wiele* (hrv. *koliko, toliko, par, nekoliko, puno*) sklonjive su i svrstavaju se u neodređene brojeve, a nekad su se svrstavale i u brojeve zamjenice (Vidović Bolt 2011: 138). U ruskome u nominativu funkcioniraju kao i hrvatski količinski prilozi (u ostalim su padežima sročni), a tamo ih se također različito razvrstava u vrste riječi: npr. u zamjenice, podskupina zamjenice-prilozi (Poljanec 1989: 147). U engleskome pak to nikako nisu *adverbs* (hrv. prilozi), već kvantifikatori, podskupina determinatora (npr. Biber *et al.* 2000), a u njemačkome pridjevi: *viele Jahre, viel Fleisch*.

smatrali prototipnima (npr. *sav, sam, svaki, mnogi*)¹⁰⁹, izrazito su frekventni, što „ima veze i s njihovom zamjениčkom prirodom“ (2010b: 88), ali i s time da im je značenje vrlo široko. Upravo je njihova „zamjениčka priroda“ razlogom zbog kojeg ćemo pridjeve koji su istovremeno i kvantifikatori u gramatikama možda najlakše naći u popisima zamjениčkih pridjeva, među zamjenicama: primjerice Barić *et al.* (1995: § 549) kao zamjениčke pridjeve navode *sav, kolik, svakolik, ovolik, tolik, onolik, sâm*; Raguž (1997: 68–9) zamjениčke pridjeve dijeli na upitne (*kolik*), odgovorne pokazne (*ovolik, tolik, onolik*) i odgovorne neodređene (*sav, svekolik, nekolik, nikolik, kolik-tolik*), odnosne (*kolik (god)*) i hipotetičke neodređene (*ikolik, kolikigod, kolik, bilo kolik / kolik bilo, ma kolik*), a navodi i *što* koje ima količinsko značenje u primjeru *Što djece, što staraca – ukupno ih je oko stotinu* (koje smo već naveli ovdje u § 6.1 kao prilog jer je takvo *što* nesklonjivo). No dobar dio riječi navedenih u ovome potpoglavlju i ne odgovara na pitanje *Koliko?* i ne znači prvenstveno količinu (npr. *neki ljudi* znači prije da 'postoje ljudi koji' nego njihovu količinu), a od količinskih priloga odstupaju i u gramatičkim obilježjima: te su riječi sklonjive, sročni su atributi imenici uz koju dolaze i ne traže od predikata srednji rod jednine. Pranjković ističe da je sročan *kvantitativni* atribut zapravo netipična pojava: „Štoviše, kad kvantifikatori dobivaju odlike pridjeva, tj. kad su u funkciji sročnoga atributa (što je za njih u najmanju ruku netipično), kao da gube ponešto od svojih kvantifikatorskih svojstava, a poprimaju, bar donekle, svojstva kvalifikatora, pa tako npr. *mnogi studenti* ne znači samo, ili ne znači uopće, 'studenti u velikom broju', 'velik broj studenata', nego pridjev *mnogi* tu poprima (i) značenje svojstveno neodređenoj zamjenici *neki*“ (2013: 133).¹⁰⁹ Ako pogledamo navedeni popis količinskih pridjeva, vidimo da nisu svi od njih kvantifikatori, odnosno u procjeni ćemo se ponovno morati osloniti na značenje: u rečenici *Pogledaj kolik je to grad* ne radi se o kvantifikatoru, *kolik* je zapravo kvalifikator ('velik grad'), ali u *Koliki su gradovi propali* ipak se radi o kvantifikatoru, što pokazuje i mogućnost preoblike u *Koliko je gradova propalo*. Od navedenih pridjeva kvantifikatorima se mogu smatrati *sav, svaki, jedini, mnogi, brojni*, a od zamjenica *svi, neki, koji (Daj mi koju jagodu)*, i svi oni dolaze uz brojive imenice, a uz nebrojive opredmećenjem značenja: *Svaka je soja bezokusna*. Jedino *sav* dolazi uz nebrojivo i samo uz množinu brojivoga, ne i jedninu (**sav pas*: usp. ovdje bilj. 29).

¹⁰⁹ Usp. i kako Veber Tkalčević (1859 [2005]: 31) objašnjava razliku: „Pridavnički paritivi: *mnogo, obilno, koliko, toliko, nekoliko, ovoliko* mogu se i sklanjati i u isti padež postaviti sa svojim samostavnikom, al onda se uzimaju sve stvari, koje se pridavnikom naznačuju, a kod genitiva se partitivnoga uzima samo nekoliko od one množine; n.p. *Mnogo učenikah zagrebačkih nezna dobro latinski*; ovdě se iz svih učenikah uzimaju samo oni, koji neznaju; a kad velim: *Mnogi učenici neznaju dobro latinski*; tu nemislim na druge učenike, koji znadu, već uzimam samo sve one, koji neznaju, pak o svih tih velim da neznaju. U ostalom razlika je ova tanka“.

Količinski dakle leksemi u hrvatskome raspršeni su po različitim vrstama riječi i teško je precizno definirati kojima (pridjevi koji su zamjenice, količinski prilozi koji nisu prilozi), a kad ih želimo privesti pod jednu oznaku (kvantifikatori), po hrvatskim gramatikama nalistat ćemo se prije nego ih s raznih strana prikupimo. Suprotno je stanje pak sa sljedećom skupinom leksičkih kvantifikatora – brojevima – u koje se u gramatikama uvrštavaju sve brojevine riječi, bez obzira na vrstu.

6.3. Brojevi i brojevine riječi

Za razliku od količinskih priloga, zamjenica, pridjeva i imenica koji iskazuju „približnu, nedovoljno točno utvrdivu količinu čega“ (Znika 2002: 97), zbog čega su pogodni za označivanje količine nebrojivoga, brojevi iskazuju „točnu, upravo prebrojivu i prebrojenu količinu, *brojnost*, ili pak točan redosljed pojma iskazana imenicom, ili pak jednostavno služe za brojenje (primjerice u brojalicama)“ (Marković 2012: 463). Brojevi su „vrsta riječi koja označuje izbrojenu količinu bića, stvari i apstraktnih pojmova [odnosno brojivoga]“ i kazuje „određenu brojivu količinu ili osobinu, a tvore cjelinu što se privezuje u brojevni niz“ (Babić *et al.* 2007: § 553). Osim uz količinske priloge, dakle, brojivost se u gramatikama spominje još i uz brojeve. Glavni brojevi neobilježeni su i služba im je dvojaka: „Ili se njima u diskursu, *kontekstualno* kvalificira prebrojiva količina onoga što je imenicom iskazano (npr. hrv. *vidim dva stabla*) – ili se njima jednostavno izvandiskursno, *apsolutno* prebrojava ili broji (*konkretno*, primjerice predmeti, ili pak *apstraktno*, primjerice u brojalicama, igrama pogađanja)“ (Marković 2012: 466). Brojevi kazuju „koliko ima *jedinica* onoga što znači imenica uz koju stoje“ (Babić *et al.* 2007: § 554; istaknula P. B.) – stoga uz brojeve mogu doći samo brojive imenice, dok uz numerički nebrojive imenice brojevi ne mogu doći izravno, ali mogu neizravno (*dvije kocke leda*) ili izravno uz prestrukturiranje značenja kao i kod gramatički nebrojivih imenica (*dva leda*). Tomu je tako jer načelo kardinalnosti počiva na postojanju jedinica koje se broji, kako smo rekli (v. ovdje § 1), a samo brojive imenice označuju diskretne (jedinične, pojedinačne) pojave.

Brojevi, a pogotovo brojevine riječi u cjelini, vrlo su nehomogena skupina i dalo bi ih se razvrstati u različite tradicionalne vrste riječi: „S kategorijalno-morfološkoga gledišta to je složena vrsta promjenjivih i nepromjenjivih riječi koje u jednom smislu pripadaju imenicama

i pridjevima, a u drugom su bliske prilozima“ (Babić *et al.* 2007: § 554).¹¹⁰ Upravo zbog toga neki im osporavaju status zasebne vrste riječi, usp. Raguž (1997: § 128): „Brojevi kao zasebna vrsta riječi zapravo ne postoje, a njihovo izdvajanje kao vrste riječi samo je plod gramatičarske tradicije“ (usp. i Pranjković 2013: 34), što je još očitije ako u obzir uzmemo sve brojevnice riječi. Najveća je razlika između brojeva brojeve *dva*, *tri* i *četiri* s jedne strane i brojeva većih od četiri s druge: dok su prvi sklonjivi (iako se u razgovornome jeziku često ne sklanjaju), drugi su nesklonjivi; prvi su atributi imenici, drugi su glave imeničke skupine; brojevi 2, 3 i 4 imaju množinsko predikatno slaganje, a veći od 4 jedninsko. Takvo stanje zapravo nije neobično – 43. Greenbergova univerzalija kaže da „ako pri uporabi singulara i plurala s brojevima postoji pravilna varijacija, uporaba singulara favorizirana je s većim brojevima, u mjernim konstrukcijama, u neodređenim konstrukcijama te uz imenice za neživo ili nelično“ (prema Marković 2012: 483). Broj *jedan* drukčiji je od svih ostalih brojeva, što je pak u skladu s 47. Greenbergovom univerzalijom: „Ako jezik ima i partitivne i pridjevske QN-konstrukcije, najmanji broj koji rabi partitiv bit će veći od najvećega broja u pridjevskim konstrukcijama“ (prema Marković 2012: 483). Dakle „načelno postoji sklonost tomu da u partitivu – drugim riječima, genitivu – budu imenice uz veće brojeve. I u hrvatskome je tako – broj 1 vlada se kao pridjev, brojevi 2, 3, 4 imaju osobitu sročnost, a brojevi od 5 naviše otvaraju mjesto genitivu plurala“ (Marković 2012: 485).¹¹¹

Opis sintagmi poput *dva hrvatska grada* zadaje glavobolju mnogim opisivačima – dok jedni tvrde da je *dva* u toj sintagmi glava, drugi tvrde da je atribut, a posebno se teško usuglašavaju oko toga u kojem je broju i padežu ostatak (*hrvatska grada*). Obično se govori o dvojini koja je „oblikom jednaka genitivu jednine“ (Barić *et al.* 1995: § 580, Kuna 2008: 44, Raguž 1997: § 644) ili samo o genitivu jednine (Znika 2002: 101), a Katičić (2002: § 974) spominje i paukal, „poseban jedan oblik, koji je za muški i srednji rod jednak genitivu jednine, a za ženski nominativu, akuzativu i vokativu množine“. Prvi opis vrijedi samo dijakronijski jer suvremeni hrvatski nema (žive i funkcionalne) dvojine; da drugi ne stoji pokazuje to da genitiv jednine pridjeva *hrvatski* glasi *hrvatskoga*, a ne *hrvatska*; treći je pak

¹¹⁰ Gramatika Babić *et al.* (1991: § 556) u brojeve ubraja i priloge količine, koje naziva neodređenim brojevima: „U brojeve se ubrajaju i neodređeni brojevi. Oni određuju količinu približno, na osnovi subjektivne procjene“.

¹¹¹ I Corbett se pita (2000: 211) što očekivati u jezicima od kvantificiranih sintagmi s brojevima iznad 1: „Jedan je očiti odgovor da će imenica biti u množini i da NP kontrolira množinsko slaganje“, kao u primjeru iz engleskoga: *The first five applicants deserve to succeed*. „Drugi bi odgovor bio da, budući da je broj entiteta jasan iz broja, daljnje označivanje broja nije potrebno i zadani [jedninski] oblici bit će upotrijebljeni“. Tako je primjerice u mađarskome. „Treća je mogućnost da i jednina i množina budu upotrijebljene. Takva je situacija u slavenskim jezicima“ – i u hrvatskome, gdje uz brojeve 2–4 predikat stoji u množini, a uz brojeve veće od 4 u jednini.

upitan jer hrvatski nema paukal kao sustavnu kategoriju uz jedninu i množinu, odnosno nema paukalnu paradigmu – oblik *hrvatska grada* ograničen je isključivo na konstrukcije s brojevima 2, 3 i 4, dok izvan toga konteksta sam po sebi nema paukalno značenje (štoviše, nema značenja uopće, tj. negramatičan je; Corbett 2000: 23). Zato bi oblike poput *hrvatska grada* najjednostavnije možda bilo opisati kao „okamenjene oblike“, kako to predlaže Pranjković (2013: 131).

S brojevima većim od *četiri* problem je pak to je li *pet* u *pet ljudi* ista vrsta riječi kao *mного* u *mного ljudi*, odnosno jesu li brojevi od *pet* nadalje zapravo količinski prilozi. Gramatika Barić *et al.* (1995: § 584) kaže da se brojevi veći od *pet* „vladaju kao prilozi, a imenica uz njih stoji u gen. mn.“, Marković kaže da su „nepromjenljivi, a sintaktički se vladaju slično količinskim priložima, odnosno dobivaju imeničku dopunu u Gpl.“ (2012: 485) i „jednako kao prilozi glava su sintagme koja se predikatno slaže sa srednjim rodом singulara“ (2012: 486). Katičić kaže da se brojevi veći od *četiri* „i sami mogu smatrati količinskim priložima“ (2002: § 988), dok Tafra smatra da brojevi ipak nisu jednaki priložima jer je „osnovna razlika između njih u tome da su □brojevi komprezentni s imenicama, a prilozi s glagolima□“, prilozi imaju „mnogo veći kolokacijski opseg od brojeva, mogu dolaziti i uz imenice, pridjeve, zamjenice, a i priloge, u raznim funkcijama (intenzifikatori, kvalifikatori, kvantifikatori itd.), a samo se u jednoj poklapaju s brojevima. Brojevi nikad nisu dopuna glagolu (**raditi pet*) i zbog toga se ne mogu smatrati priložima“ (1995: 79). Usto, glavni brojevi od *pet* naviše ipak ne mogu biti pravim priložima jer „nikad ne dolaze bez dopune (dakle nisu samostalni)“ (Marković 2012: 28) te „za razliku od tipičnih ili ‘pravih’ priloga i adverbiziranih imenica (poput *čudo*, *brdo*, *hrpu*, *more*, *tuce*) ne mogu biti dopunjeni nebrojivim imenicama“, no sva ta ograničenja vrijede pak i za *nekoliko* i *par*, koje se smatra količinskim priložima, a koji isto kao brojevi dolaze samo uz brojive imenice. Tim je količinskim priložima (*nekoliko*, *par*) s brojevima zajedničko i to da mogu biti modificirani, za razliku od ostalih količinskih priloga: *tih pet/nekoliko/par ljudi*, ali **tih mnogo/još/dosta ljudi*. Štoviše, brojevi su sličniji količinskim priložima no što su količinski prilozi slični ostalim priložima, zato bi možda bilo opravdano promatrati ih zajedno unutar istoga leksičko-gramatičkog razreda riječi – kao kvantifikatore, što predlaže Tafra (1995: 75–76), a spominje i Pranjković: „ima mišljenja da bi kvantifikatore trebalo, zbog spomenutih osobitosti, smatrati posebnom vrstom riječi“ (2013: 202, bilj. 246). Kvantifikatori bi tad obuhvaćali količinske priloge (*malo*, *mного*, *nekoliko*, *nešto*, *dosta* itd.), neodređene zamjenice (*neki*, *nijedan* i dr.) te imenice kad ne označuju predmet nego količinu: *vagon (žita)*, *vreća (kukuruz)*, *čaša*

(vina). „Zajedničko obilježje svih kvantifikatora jest njihova ograničenost raspodjele na imeničke sintagme. To je i razumljivo s obzirom na to da se samo predmeti koji su označeni imenicama mogu kvantificirati“ (1995: 75–76), kaže Tafra, a „očito postoje neka ograničenja u raspodjeli jer nije moguća supstitucija svih kvantifikatora u tim sintagmama. Naime, brojevi *uvijek* označavaju *izbrojenu* količinu [...] i njihova raspodjela u imeničkim sintagmama u izravnoj je vezi s kategorijom brojivosti u imenica. U imeničkim sintagmama s kvantifikatorima kvantifikatori određuju oblik imenice. Oni otvaraju mjesto partitivnom genitivu, s time da brojevi (zasad izuzimam iz razmatranja brojeve manje od pet) *uvijek* otvaraju mjesto genitivu množine, dok ostali kvantifikatori otvaraju mjesto i jednom i drugom genitivu, ovisno o tome stoje li uz brojive ili nebrojive imenice“ (1995: 76–77) – no ta konstatacija ne vrijedi za primjere *neki* i *nijedan* koje je Tafra također uvrstila u kvantifikatore.

Osim razlike između brojeva od jedan do četiri s jedne strane i brojeva većih od četiri s druge te razilaženja u njihovom opisu, velika zbrka vlada i u opisima ostalih brojevnih riječi. Primjerice riječi *dvoje*, *četvero* Marković (2012: 488) i Silić – Pranjković (2005: § 512) nazivaju „brojevnim imenicama za ‘raznospolno, neživo i nebrojivo’“, dok Tafra (2005: 16) inzistira na tome da se radi o zbirnim brojevima; Peti pak *sedmora vrata* naziva zbirnim brojevima, a Tafra brojevnim pridjevima (2005: 16). Tafra je možda najopširnije pisala (2005: 39–55) o problematici brojevnih riječi u hrvatskome, a u njezinu opisu sve brojevne riječi imaju funkciju kvantifikatora, i to *određenih* (*pet knjiga*), što ih razlikuje od ostalih riječi tvorenih od istoga korijena (*treći*, *trica*, *trojka*), ali i od *neodređenih* (*mnogo knjiga*) (2005: 39–40). Tako Tafra razlikuje glavne brojeve (*tri*), zbirne brojeve (*troje*), brojevne pridjeve (*troji*) i brojevne imenice (*trojica*) (2005: 41). Posljednje dvije skupine trebalo bi, smatra (2005: 45), u gramatikama obrađivati u poglavljima o pridjevima i imenicama, kamo pripadaju po svojim morfološkim obilježjima. Glavni brojevi dolaze uz brojive imenice, zbirni brojevi „najčešće uz zbirne imenice koje su inače nebrojive“, brojevni pridjevi uz imenice *pluralia tantum* (samo u množini i sklonjivi su), a brojevne imenice dolaze uz imenice za muške osobe. U brojevne riječi Tafra ne ubraja pridjeve (*trostruk*), priloge (*triput*) i prijedložne izraze (*po sto*), kao što se, kako kaže, to ponekad čini u hrvatskim jezičnim priručnicima (2005: 42). Osim u opisima, nered vlada i u uporabi, tj. govornici ih često ne razlikuju i „pogrešno upotrebljavaju“ (usp. Tafra je među studentima kroatistike i jezikoslovcima provela anketu poznavanja brojevnih riječi koje znače 'dva' (2005: 28–32), a „dobiveno je više neočekivanih odgovora, koji su pokazali da čak jezično obrazovani hrvatski

govornici imaju prilično problema kad trebaju reći da se neki skup sastoji od dva člana“). Ta morfološka razvedenost brojevnih riječi, kojom se brojevi prilagođavaju kako bi se mogli pojaviti uz različite vrste (defektivnih) imenica, iako zadaje glavobolje u opisu, istovremeno omogućuje izravnu numeričku kvantifikaciju imenicama koje se uz broj ne bi mogle pojaviti zbog morfoloških zapreka (**dvije škare* > *dvoje škare*), što u nekim drugim jezicima nije moguće (v. ovdje § 5).

6.4. Kvantifikatori kao funkcionalni razred riječi

Zbog svega dosad rečenoga možda bi trebalo govoriti o zasebnome funkcionalnom razredu kvantifikatora, leksema okupljenih oko sadržaja količine, koji u hrvatskome mogu biti određeni (brojevne riječi) i neodređeni (količinski prilozi, pridjevi, zamjenice, imenice). Kvantifikatore je (kao i brojivost) uveo O. Jespersen (1924: 85), a u lingvistici se uz markere uloge, klasifikatore i članove svrstavaju u imeničke dodatke, „razred riječi koje dolaze uz imenicu i zajedno s njome čine imeničku sintagmu posredujući kakvu dodatnu obavijest o referentu“ (Marković 2010b: 24). No u hrvatskome, kaže Marković, funkcije kvantifikatora ispunjavaju druge vrste riječi („prilozi, brojevi i zamjenice umjesto kvantifikatora, npr. *mного, nekoliko, pet, svi, neki*“ (2010b: 24)), dakle postojali bi kao *funkcionalni* razred riječi – morfološki vrlo heterogen, ali okupljen oko značenja količine, a uvođenje takva razreda ima smisla barem za potrebe ovoga rada, gdje kad govorimo o leksičkim kvantifikatorima, govorimo o upravo pobrojanim skupinama riječi.

Leksičkim su kvantifikatorima zajednički dakle značenje i funkcija (svi se pojavljuju uz imenice), dok se razlikuju morfosintaktički: prvo, razlikuju se u sklonjivosti: sklonjivi su količinski pridjevi i zamjenice, brojevni pridjevi i imenice (*dvoja vrata, dvojica muškaraca*) te (u standardu) brojevi 1–4, a nesklonjivi su količinski prilozi, brojevi veći od 4, zbirni brojevi (*dvoje djece*) i imenički kvantifikatori (popriložene imenice: *hrpu ljudi*). Drugo, sklonjivi kvantifikatori sročni su s imenicom kojoj služe kao atribut, a sročnost s predikatom uvjetuje imenica. Nesklonjivi kvantifikatori glave su skupine i upravljaju oblikom imenice (genitiv množine za brojivo i genitiv jednine za nebrojivo), a s obzirom na to da su nekanonski kontrolori (v. ovdje bilj. 22), predikatu uvjetuju sročnost sa srednjim rodnom jednine.¹¹² Treće, od svih kvantifikatora najopćenitije značenje imaju količinski prilozi i

¹¹² U brojevnih riječi javlja se u mogućnost i množinskoga slaganja: npr. Katičić (2002: § 974) navodi *Devet stabala je stajalo kraj ceste* i *Devet stabala su stajala kraj ceste*; *Dvojica su došli*, a to je ponovno su u skladu s ljestvicom sročnosti (v. ovdje § 4.3.1).

imenički kvantifikatori, zbog čega oni imaju i najširu distribuciju pa se mogu pojaviti i uz glagole, pridjeve i priloge (*mnogo/hrpu radim, mnogo/hrpu bolje*; o ovjerenosti/prihvatljivosti imeničkih kvantifikatora u tim službama v. ovdje § 7.4), ostali kvantifikatori to ne mogu.¹¹³ Svi kvantifikatori dolaze uz imenice; a što se tiče brojivosti, Tafra kaže da „brojevi dolaze samo uz brojive imenice, dok ostali kvantifikatori mogu doći i uz brojive i nebrojive imenice“ (2002: 175), no s obzirom na sve dosad rečeno tu ćemo konstataciju malo proširiti: ograničeni na brojive imenice jesu brojevi, brojevne imenice, količinski pridjevi (*mnogi ljudi*), količinske zamjenice *svi, neki, koji* i količinski „prilozi“ *nekoliko* i *par*. Ograničen samo na nebrojive imenice i brojive imenice u množini jest brojevni pridjev *sav*. Količinski prilozi i imenički kvantifikatori, zato što im je značenje najopćenitije, dolaze i s brojivim i s nebrojivim imenicama. Zbirni brojevi i brojevni pridjevi dolaze s gramatički nebrojivim imenicama (zбирnim i *pluralia tantum*), kojima i omogućuju numeričku brojivost. Prototipni bi kvantifikatori u hrvatskome bili količinski prilozi.

Pri kraju ovoga poglavlja treba reći još nešto što dosad nismo posebno isticali: „padež kvantifikacije“, padež koji kvantifikator traži od imenice jest *dijelni* ili *partitivni genitiv*: npr. Silić – Pranjković kažu da on „dolazi uz riječi koje označuju količinu (obično imenice i priloge), mjeru kakve stvari (označuje se imenicama) ili uz brojeve, npr. *malo vremena, mnoštvo prolaznika, čaša vode, litra mlijeka, dvoje djece, sedam pitanja*“ (2005: § 746; usp. i Barić *et al.* 1995: § 1837, Katičić 2002: § 942). Međutim Znika (2002: 101–102) pravi razliku između dijelnoga i *količinskoga* genitiva: prema njoj u dijelnome genitivu stoje nebrojive imenice, a u količinskome genitivu kvantificirane brojive imenice. Padež povezan s kvantifikacijom jest i akuzativ mjere, za koji Silić – Pranjković (2005: § 890) kažu da „označuje količinu čega, odgovara na pitanje koliko je čega. Često je to mjera vremena, kao u primjerima *kasniti tjedan dana, šutjeti neko vrijeme*“.

Konačno, leksička kvantifikacija o kojoj smo govorili u ovome poglavlju zapravo je *sintagmatska*, a u hrvatskome se iskazuje još i frazeološki i poredbenim (višečlanim) konstrukcijama. Njih opisuje Petrović (2008),¹¹⁴ koja kaže da se približna količina može izražavati s pomoću poredbenoga izraza *veličine* u trodijelnoj poredbenoj strukturi: *led*

¹¹³ Drugim riječima, broj *pet* ne može doći uz glagol prvenstveno zbog značenjske zapreke (značenje mu je neprecizno), ne gramatičke; to se vidi u onih brojeva čije se značenje toliko poopćilo da označuju neodređeno veliku količinu poput *mnogo* pa onda kolokvijalno dolaze s glagolima i pridjevima: *Sto te volim, Ona je milijun bolja od tebe* (o prihvatljivost primjera može se raspravljati, a nama je ovdje opet dovoljno to da postoje; v. ovdje § 7.4).

¹¹⁴ U tome radu Petrović dosad opisane sintagme promatra kao kolokacije, što je perspektiva u koju nismo ovdje ulazili.

(polazišna komponenta) *veličine oraha* (ciljna komponenta) ili višedijelnoj poredbenoj strukturi: *kvržica od veličine zrna graška do veličine nokta na palcu*. Poredbene frazeme koji izriču količinsko značenje dijeli na one koji se odnose na čovjeka: *ima koga kao kusatih pasa, kao rusa, kao u priči* i na one koji se odnose na predmete: *ima čega kao korova, pljeve, ludih gljiva, kao u priči* (2008: 59). Iako smo u ovome poglavlju doveli u pitanje ima li primjere kvantifikatora u hrvatskome smisla svrstavati tamo kamo ih se svrstava, važnije nam je zapravo uočiti njihovu veliku razvedenost i prilagodljivost (pogotovo brojevnih riječi), odnosno to da leksemi sa značenjem količine pronalaze put do različitih morfosintaktičkih konteksta i izvrsno im se prilagođavaju. Tu nam je relevantan Pranjkovićev (2013: 39) uvid:

U jezikoslovlju je, bar koliko je meni poznato, rijetko bilo riječi o tome što se događa s pojedinim gramatičkim kategorijama kad postanu obilježja različitih vrsta riječi odnosno o tome zadržavaju li pojedine kategorije istu narav ili se ta narav mijenja ovisno o pripadnosti vrsti riječi. Kad se ta dvojba analizira, čini se da se može utvrditi kako je na djelu svojevrsni paradoks. U temelju je tog paradoksa činjenica da semantički opseg i stvarna narav pojedinih gramatičkih kategorija ne ovise o vrsti riječi na koju se kategorija odnosi, tj. da se ta narav u biti ne mijenja, ali da su ipak gramatičke reperkusije vezane za odnos između gramatičkih kategorija i pripadnosti vrsti riječi vrlo velike i dalekosežne.

U sljedećem i posljednjem poglavlju ostaje nam opisati samo još imenice koje znače količinu – no važnije od popriloženih imeničkih kvantifikatora, koje smo u ovome poglavlju ovlaš spominjali, bit će nam imenice koje omogućuju nebrojivim imenicama brojivost.

7. Imenice za količinu

7.1. Kvantifikativi – brojenje nebrojivoga

U razradi nebrojivosti i ljestvice živosti (i u prethodnome poglavlju) utvrdili smo da numerički nebrojive imenice u hrvatskome ne mogu stajati u izravnoj vezi s brojem, već im je potrebna posredna riječ koja će to omogućiti. Te su riječi u hrvatskim gramatikama i radovima „najslabija karika“ u opisima kvantifikacije, a kako su ključne za *iskazivanje količine nebrojivoga*, na kraju ovoga rada pokušat ćemo ih što sustavnije popisati i opisati (v. ovdje § 7.3). Za riječi posrednike u numeričkoj kvantifikaciji nebrojivoga Znika upotrebljava naziv *kvantifikativ*, a od nje ga i preuzimamo:

U nebrojivih imenica *približno je utvrđivanje količine* pomoću kvantifikativa ili priloga količine jedina mogućnost izravne kvantifikacije: *šaka brašna, gomila pijeska, mnogo vode*. I u tome je razlika između brojivih i nebrojivih imenica. Brojive imenice ostvaruju numeričku kvantifikaciju izravno: *pet stolova, deset jabuka*. Nebrojive imenice ostvaruju numeričku kvantifikaciju samo neizravno, preko kvantifikativa: *dvije litre mlijeka, tri šalice kave*. U komunikaciji se vrlo često izostavlja kvantifikativ kao semantički pretkaziv iz situacije ili konteksta i stoga vrlo zalihostan: *dva mlijeka, tri kave*. Približna

se količina može utvrditi i u brojivih i u nebrojivih imenica pomoću kvantifikativa ili priloga količine: *kutija cigareta, malo jabuka; šaka brašna, malo pijeska*. (Znika 2002: 130)

Kvantifikativ je riječ koja nebrojivu imenicu osposobljuje za brojivost, no pritom sama imenica ne postaje brojivom, nego zadržava svoj nebrojiv status, a kvantifikativ je taj koji se broji, kaže Znika (2002: 59).¹¹⁵ Kad smo govorili o restrukturiranju značenja nebrojivih imenica *singularia tantum* kad se pojavljuju u množini, npr. *dvije kave* (v. ovdje § 4.5), spominjali smo dvojbu o tome radi li se o prešućenom kvantifikativu ili o *ad hoc* metonimizaciji imenice (pri čemu imenica postaje brojivom, a kvantifikativa nema). Sada ponavljamo zaključak – u takvim ćemo slučajevima morati odlučiti za svaki primjer posebno. Ovdje nam je važno (ponoviti) jedino to da je u podlozi obaju slučajeva, gramatičke i numeričke brojivosti, isti semantički temelj: ili je imenica *kava* prošla restrukturiranje značenja pa u izrazu *dvije kave* već znači 'količina kave koja stane u šalicu' ili je taj proces ekspliciran kvantifikativom *šalica: dvije (šalice) kave*.

Kvantifikativ imenicu za brojivost osposobljava *opredmećenjem* njezina značenja, njegova je uloga iz nebrojive tvari izdvojiti jedan njezin dio, ograničen pa i onda brojiv, i s pomoću njega posredno omogućiti iskazivanje količine cijele tvari. Zbog te partitivne ili partikularizacijske uloge kvantifikativa engleski ih gramatičari i nazivaju partitivima, *partitivnim riječima* (npr. Greenbaum – Quirk 2007: § 5.2, ali i A. V. Tkalčević 1859: 34–5), dok se u njemačkoj tradiciji upotrebljava termin *numerativ*.¹¹⁶ Milka Ivić, koja je o kvantifikativima u kontekstu južnoslavenskih jezika najviše pisala, naziva ih *partikularizatorima*. Govoreći o srpskome (ali primjenjivo na hrvatski), kaže: „Pod indirektnim povezivanjem [broja i nebrojive imenice] podrazumeva se uvođenje imenice u brojnu konstrukciju posredstvom posebnog jezičkog sredstva koje nju osposobljava za obaveštavanje o pojedinačnom (izbrojivom). Izrazi koji informišu o izmerenosti i/ili uobličivosti imenovanog ujedno, upravo tim podatkom o meri odnosno obliku, impliciraju pojedinačnost (up. *voda* sa *KAP vode / ČAŠA vode / MLAŽ vode* [...]). Ako na postupak izdvajanja pojedinačnog primenimo termin *partikularizacija*, onda jezičkom sredstvu koje služi partikulizovanju imeničkog značenja pripada naziv *partikularizator*“ (2008 [1980]: 24).¹¹⁷ Partikularizatoru je zadaća „iz neizdereferenciranoga mnoštva označenoga gradivnim

¹¹⁵ Uvrštavanjem kvantifikativa „uz gradivne imenice u njihovu nebrojivu značenju ne mijenja se značenjski status tih gradivnih imenica pa ni njihov status s obzirom na brojivost“ (Znika 2002: 59).

¹¹⁶ „Numerativ je riječ koja omogućuje da se i uz nebrojivu imenicu uvrsti glavni broj u funkciji točne odredbe količine. Takva je npr. riječ sanduk u izrazu: *drei Kästchen Gold / tri sanduka zlata*. Usp. M. Krifka, *Nominalreferenz*, str. 4. Sadržaju Krifkina termina numerativ bolje odgovara termin kvantifikativ.“ (Znika 2002: 75, bilj. 302)

¹¹⁷ Šarić partikularizatorima naziva *jedan i neki* (2002: 220).

(nebrojivim) imenicama izdvojiti jedan dio, koji se onda, jer je izdvojen i na neki način formiran kao jedinični entitet, može brojiti“ (Znika 2002: 58). Ivić partikularizatore dijeli na nekoliko vrsta, ovisno o načinu na koji izdvajaju dio iz mnoštva/cjeline: indirektni (*dvije čašice lozovače, tri šalice kave*), direktni (*komad stakla*), konstitutivnog elementa (*član Savjeta*) i generički (*vrsta kolača, tip automobila*). Partikularizator indirektnog tipa „neobličenoj materiji i neodređenom mnoštvu pribavlja svojstvo pojedinačnosti“ *posrednim* putem tako da ga „dozira ili uobličuje“ (2008: 26). Drugim riječima, taj tip partikularizatora Ivić naziva *posrednim* jer entitet označen nebrojivom (gradivnom) imenicom čini pojedinačnim tako da mu istovremeno određuje mjeru (količinsku jedinicu: *vagon jabuka*) ili oblik (*plast sijena*). S druge strane, direktni partikularizator izdvaja dio iz cjeline ne određujući ga na takav način; zapravo, ne određujući ga ni na kakav način – on kazuje tek to da se radi o konkretnom dijelu neke cjeline: takav je primjerice *komad*. On ne specificira o kolikom se dijelu (mjeri) radi (kao npr. *vagon* ili *košara*) ni kakav je njegov oblik (kao *zrno* ili *plast*); *komad* ne govori ništa o svojstvima entiteta na koji se odnosi i zato on ostvaruje partikularizaciju na *izravan* način. Taj podtip Ivić naziva još i *fragmentizatorima*, a fragmentirati se mogu samo stvari, ne i predmeti: *dio* dugmeta nije dugme, nego „ono što je od dugmeta preostalo“, dok *komadić* stakla *jest* staklo, „ali opredmećeno, što znači izdvojeno kao poseban entitet, tj, partikularizovano“ (2008: 27). Fragmentizacija je način partikularizacije – i to *izravan* – koji se primjenjuje samo na gradivne imenice: „Jednom rečju, različitost prirode ‘predmeta’ i ‘materije’ potvrđuje se na svoj način i pri fragmentarizovanju: fragmentarizacija jeste partikularizacija kad se radi o ‘materiji’; a nije to kad se radi o ‘predmetu’“ (2008: 27), zato *komad stola* i *komad mesa* nisu ista vrsta komada: „Otuda i neidentičnost službi upravnih reči u konstrukcijama tipa (1) *DEO dugmeta, PARČE kifle* i sl., odnosno (2) *PARČE stakla, KOMAD mesa* i sl.: dok u slučaju (1) one funkcionišu isključivo kao fragmentizatori, u slučaju (2) je njihova uloga prvenstveno partikularizatorskog karaktera“ (2008: 27), što Ivić povezuje i s time da će gradivne imenice, ali i brojive, uz fragmentizator biti u dijelnome genitivu (*komad jajeta*), a brojive uz partikularizator u genitivu množine (*Kupila sam dva komada jaja*). Nadalje, direktni fragmentizatori mogu imati deminutive i augmentative (*komadić kifle, komadina mesa* naspram **komadić namještaja*) jer fragmentizacijom dobivamo entitete varijabilnih dimenzija, dok partikularizacija koja nije fragmentizacija (*komad namještaja*) „isključuje takve dimenzione varijacije“ (2008: 27). „Drugim rečima, fragmentarizacija i partikularizacija nisu identične semantičke pojave, čemu je opisano gramatičko ponašanje reči *komad* relevantna jezička potvrda“ (2008: 27). Naime, fragmentizator *komad* u primjeru *komad mesa* partikularizator je direktnog tipa jer označuje doslovan dio neke stvari, dok

indirektni partikularizatori označuju dio stvari uobličen u ono što taj partikularizator označuje (*vagon, zrno* itd.). No osim što mogu biti partikularizatori direktnog tipa (ne određuju o kakvu se dijelu radi: *komad mesa, kus kruha, dio torte*), fragmentizatori mogu biti i indirektnog tipa (određuju o kakvu se dijelu radi: npr. *kocka šećera, šnita kruha, kriška torte*). Ivić je ilustraciju toga otežala izborom riječi *komad*, koja u hrvatskome osim što može biti fragmentizator (*komad kruha* kao *dio kruha*), može biti i partikularizator koji nema veze s fragmentizacijom, koji označuje upravo cjelinu, ne dio – *komad kruha* kao „primjerak“ kruha, „pojavna jedinica“ kruha (usp. ovdje § 7.5).

Ta druga funkcija riječi *komad* u hrvatskome – 'primjerak, jedinica' čega god – omogućila joj je da postane najopćenitijim hrvatskim partikularizatorom: *Kupili smo tri komada namještaja / šest komada jaja*. Marković kaže da je ta riječ najopćenitiji klasifikator za neživo u hrvatskome u značenju primjerka, ne dijela cjeline, „toliko općenita da u formularima pod kraticom *kom.* redovito stoji kao oznaka za sve – samo treba upisati brojku (koliko *kom.* čega god bilo)“ (2012: 236, bilj. 286). No koliko mu god distribucija bila gotovo neograničena, *komad* nikada nije indirektni partikularizator jer ne govori ništa o svojstvima onoga što označuje, a upravo ga to onda čini pogodnim za označivanje velikoga broja imenica – pa može doći i uz brojive imenice, „prosto radi naglašavanja pojedinačnog [...]: *Uze mi tolike pare za pet komada jaja*“ (2008: 32). „Plaćanje na komad“ prošireno je i u drugim jezicima – Ivić navodi češki *být placen od kusu*, slovenski *jajca so bila po sedamdeset par kos*, poljsko *placić od sztuki* i njemački *nach dem Stück bezahlen* (2008: 32, bilj. 21). No osim što je najopćenitiji klasifikator za neživo *komad* je partikularizator i za živo: *!!!imam pet komada djece, komad (> grlo) stoke, dva komada divljači*.

Sljedeća su podvrsta partikularizatora prema Ivić *partikularizatori konstitutivnog elementa*, koji označuju jedan od sastavnih dijelova onoga što se imenuje imenicama tipa *žiri, parlament, zbor, ansambl* – takav bi partikularizator bio primjerice *član*. Budući da su *žiri* itd. imenice koje smo u ovome radu nazvali leksički zbirnim imenicama, ta podvrsta partikularizatora predstavlja njihove (leksičke) singulative (v. ovdje § 4.3.1). No od nekih leksički zbirnih imenica takvi se singulativi ne upotrebljavaju: **član jata* (2008: 35, bilj. 25). U partikularizatore konstitutivnog elementa ulaze i riječi poput *pripadnik* (vojne postrojbe), *primjerak* (čega) itd. (2008: 33). Posljednji su tip partikularizatora *generički partikularizatori*, koji uključuju riječi poput *vrsta* i *tip*, no u primjerima *vidjeli smo dvije vrste životinja, ponudili su dvije vrste kolača* ne zna se koliko je to kolača zapravo, kaže Ivić (2008: 36). Tomu je tako jer ti kvantifikativi zapravo određuju kvalitetu, ne kvantitetu (pa bismo ih mogli

nazvati i vrstnima). No od toga da količina nije precizno izražena važnije je to da su i ti partikularizatori indirektni – rekli smo da se opredmećenjem značenja nebrojive imenice ono sužava na mjeru ili vrstu (v. ovdje § 5), a upravo su indirektni partikularizatori (*vagon* i *vrsta*), kako ih naziva Ivić, eksplikacije toga procesa. Drugim riječima, nije slučajno da su partikularizatori indirektnog tipa upravo oni za mjeru / pojavni oblik i vrstu, kao što je Ivić ispravno detektirala.

O semantici količinskih imenica osim M. Ivić pisao je i B. Kuna (2008), koji kaže da je „dijelnost [povezana s kvantifikacijom] koncept koji se gramatički ostvaruje različitim jezičnim ustrojstvima, a unutar kojeg se mogu uspostaviti tri prototipične značenjske jezgre oko kojih se okupljaju određene skupine izvanjezičnih entiteta, a to su *količina (mjera)*, *dio* i *cjelina*“ (2008: 43). U vezi s *količinom/mjerom* Kuna govori o količinskim imenicama (N_Q), u određivanju čijeg se leksičkoga značenja „dâ uočiti kako one uvijek primarno ili sekundarno sadržavaju značenjsko obilježje ‘mjere’ koja pripada službenoj nomenklaturi ili konvencionalno prihvaćenom značenju količine: *kilogram*, *kilometar*, *vagon*, *čaša*, *boca*, *žlica*, *litra*, *gajba*“ (2008: 43). Takve „mjerne konstrukcije“ često mogu biti i metaforičke, odnosno „mehanizmom metaforizacije partitivnog odnosa izriču se nekoličinski odnosi: *Dodi na čašicu razgovora. / U glavi su mu se rojili kilometri misli.*“ (2008: 44). Za kvantifikaciju prema mjeri osim imenica služe i količinski prilozi (*puno*, *mnogo*, *malo* itd.) i neodređena zamjenica *nešto*, koji se nazivaju i proporcionalnim kvantifikatorima (Šarić 2002 prema Kuna 2008: 44), a oni osim nebrojivih dolaze i uz brojive imenice: *Na tanjuru je ostalo malo/nešto mesa/krumpira.*

Nadalje, pri izricanju prototipičnoga značenja *dijela* „kvantificirajući izraz označuje dio apstraktne ili konkretne cjeline, bez isticanja njezina kvantitativnog vida. To mogu biti imenice s općim značenjem dijela, koje predstavljaju nediskretne, necjelovite, nezaokružene referente. Primjeri su za to: *dio*, *većina*, *manjina*, *parcela*, *zrno*, *područje*, *predio*, *polovica*, *komad(ić)*, *kap(ljica)*, *zalogaj*“ (2008: 44) – dakle ta Kunina skupina obuhvaća fragmentizatore M. Ivić, i direktne (*dio*, *većina*) i indirektno (*zrno*, *kap*, *zalogaj*). Međutim ne stoji tvrdnja da navedene riječi predstavljaju „nediskretne, necjelovite, nezaokružene referente“, već je upravo suprotno – predstavljaju diskretne, cjelovite i zaokružene referente ili diskretne i zaokružene dijelove referenata, inače ne bi mogle služiti kao kvantifikativi koji iz nebrojivih imenica izdvajaju dio i tim opredmećenjem omogućuju brojivost. To da *komad* ili *zrno* predstavljaju dio veće cjeline ne dokida njihovu (pojavnu) cjelovitost, koja im onda omogućuje brojivost (i vlastitu i nebrojive imenice koja im slijedi). U tu skupinu Kuna ubraja

i dvočlane izraze: *veći dio*, *manji dio* te razlomke – brojevne imenice: *polovina*, *četvrtina*. Kuna tvrdi i da „između N_Q i onih koje izriču dio postoje leksičke razlike, odnosno količinske i dijelne imenice pripadaju dvama različitim skupovima te one koje se pojavljuju u jednom, ne nalaze se u drugom skupu“ (2008: 44). Po nama je razlika u tome da prva skupina predstavlja precizne i konvencionalne mjere (iako varijabilne u slučaju npr. *čaše* i *boce*), a druga skupina relativne (u slučaju razlomaka: *polovina* ili *komad* mogu biti različite veličine). Umjesto dijelnih imenica / „djelomičnih kvantifikatora“ mogu stajati i prilozima koji služe za iskazivanje količine ili mjere, uz uvjet da kvantificirana imenica bude u genitivu jednine: *Odreži mi malo kruške*, *Pojeo je dosta lubenice*, *Puno šume vatrogasci su uspjeli obraniti od požara*, *Nešto naroda ipak je ostalo na trgu* (2008: 44–45).

U trećoj skupini, gdje dijelni genitiv znači cjelinu, „glava sintagme iskazuje također količinu, određeni niz, ali obvezatno zamisliv pomoću njezina pojavnog oblika. Zavisna genitivna sastavnica predstavlja cjelinu koju treba shvatiti u obliku kakav izriče glavna sastavnica: *jato ptica*, *roj pčela*, *krdo goveda*, *zbor građana*, *plast sijena*, *naramak trave*, *svežanj novčanica*, *gomila ljudi*, *hrpa kukuruza*, *čopor vukova*“ (2008: 45). Prepoznajemo leksički zbirne imenice,¹¹⁸ no interpretacija navedenih sintagmi može biti dvojaka, kaže Kuna, odnosno moguća je i interpretacija da se radi o objasnidbenom (eksplikativnom) genitivu, a ne dijelnome (primjer: *Ja tjeram krdo riječi*), za „koji su također karakteristični metaforični obrati“ (2008: 45). No dvojbu možemo razriješiti, kaže, preoblikom po načelu „ $AB_{OG} \rightarrow B$ je kao A “: *krdo riječi* možemo preoblikovati u *riječi su kao krdo*, ali *Prolaze dva jata ptica* ne možemo preoblikovati u *ptice su kao jato*, iz čega se vidi da se u primjeru *jato ptica* u danoj rečenici ipak radi o dijelnome genitivu (primjer je naš, Kuna ne ilustrira razliku). Interpretacija *ptice su kao jato* nemoguća je s dijelnim genitivom, kaže Kuna, jer je on „jedinствена nominalna sastavnica unutar koje je bespredmetno uspostavljati bilo kakav predikatni odnos“ (2008: 45). S time se ipak ne bismo složili i predlažemo drukčiju preobliku; čini nam se naime da su sintagme s partitivnim genitivom „pokrácene“ egzistencijalne rečenice pa bi prikladnija preoblika bila *pticâ je jato* ili *pticâ ima jato*, usp. *more ljudi* \rightarrow *Ljudi je more*; *hrpa sijena* \rightarrow *Sijena ima hrpu* itd. Egzistencijalne rečenice mogli bismo promatrati kao rečeničnu kvantifikaciju (u radu smo o kvantifikaciji na razini rečenice govorili samo s obzirom na sročnost u gramatičkoj kategoriji broja): one naime služe iskazivanju toga da nešto postoji, no njihova struktura istovremeno uvjetuje i izricanje toga u kojoj količini postoji (bila ona i potpuno neodređena: *Ima mnogo ljudi* i *Ima ljudi*), a zatim i

¹¹⁸ Ali nisu sve leksički zbirne imenice ujedno i kvantifikativi: **narod ljudi*.

(opcionalno) – gdje: *Bilo ih je mnogo (na utakmici)*. Tumačenju egzistencijalnih rečenica kao proširenih sintagmi s kvantifikatorom u prilog govori i sâm Kuna (2008: 43) kad kaže da „dijelna sintagma ne podrazumijeva glagolsku strukturu kao svoje ishodište jer je ona jedinstveni imenski element“, a glagolska struktura tih rečenica doista je rudimentarna – kao predikat u prezentu u obzir dolazi obezličen glagol *imati*, a u ostalim vremenima *biti*.¹¹⁹ Da se vratimo na Kunin primjer (zapravo Vesne Parun), *Ja tjeram krdo riječi* možemo interpretirati kao dijelni genitiv – *riječi ima krdo* – ili kao objasnidbeni genitiv – *riječi su kao krdo*. O kakvu se genitivu radi, a prema tome i je li glavna sastavnica sintagme kvantifikativ ili nije, morat ćemo odlučiti za svaki primjer zasebno.

Time završavamo s pregledom podjela kvantifikativa u vezi s hrvatskim (u prikazu M. Ivić zaključci su primjenjivi na hrvatski), za ostale ćemo morati posegnuti za engleskima, što će nas ponovno podsjetiti na jezičnu specifičnost obrađivane tematike, ali i zajedničke temelje. Sve će nam ovdje iznesene razrade poslužiti u posljednjem potpoglavlju, gdje ćemo pokušati dati vlastitu podjelu imenica za količinu u hrvatskome. Podjele kvantifikativa u engleskim gramatikama nisu rijetkost, a nalazimo ih u kontekstu opisa brojivih i nebrojivih imenica. Gramatika Greenbaum – Quirk (2007: § 5.2) za partitivne konstrukcije kaže da mogu biti u vezi s kvantitetom i kvalitetom, a služe tomu da „nametnu broj nebrojivim imenicama“. Takve konstrukcije dijele na one koje dolaze: 1. uz nebrojive imenice: *a piece of cake* (hrv. *komad torte*), *an item of clothing* (hrv. *komad odjeće*), 2. uz brojive imenice u množini: *a flock of sheep* (hrv. *stado ovaca*), *a series of concerts* (hrv. *niz koncerata*) i 3. uz brojive imenice u jednini: *a piece of a leather belt* (hrv. *komad kožnata remena*), *a page of a book* (hrv. *stranica knjige*), *two acts of a play* (hrv. *dva čina drame*). Kvalitativni pak partitivi (engl. *quality partition*; u M. Ivić *generički*) iscrpljuju se uglavnom u riječima *kind* (hrv. *vrsta*) i *sort* (hrv. *vrsta*), *type* (hrv. *tip*), *variety* (hrv. *inačica*) i (*coffee or tobacco*) *blend* (hrv. opet *vrsta kave, duhana*). Autori ističu da ti izrazi mogu biti vrlo općeniti (kao *a piece* (hrv. *komad*), *an item* (hrv. *komad*) i neformalni *bit* (od staroengleskoga *bita* 'griz/zalogaj, mrvica' (Murray *et al.* 1933: s. v.)); u hrv. tomu bi najbliže bila *mrv(ic)a* ili reg. *bokun* od tal. *boccone*, također 'griz, mrvica'), dok su neki vrlo specifični: *a blade of grass* (hrv. *vlat trave*), *some specks of dust* (hrv. *zrnca prašine*, nije ekvivalentno), odnosno razlikuju se u distribuciji, što odgovara navedenoj podjeli na direktne i indirektne partikularizatore, pri čemu prvi (*komad*) imaju vrlo slobodnu, a drugi (*vlat*) ograničenu distribuciju. Primjeri kao što su

¹¹⁹ Opširnije o problematici egzistencijalnih rečenica, dijelnome genitivu u njima (*sic!*), povezanosti negacije i nominativa s brojiivošću te o tome kad one prvenstveno nose obavijest o postojanju čega, a kad o količini, v. Kordić 2002.

two slices of meat/bread/cake – hrv. *dvije kriške/šnite kruha/torte*, ali **dvije šnite mesa* – pokazuju da su partitivi koji nebrojive imenice čine brojivima jezično specifični. Konačno, kvantitativni partitivi mogu biti i precizne mjere: *a yard of cloth, two kilos of potatoes* (hrv. *jard* (0,9144 m)) *tkanine, dva kilograma krumpira*). Autori zamjećuju da s pomoću tih konstrukcija engleske imenice koje u drugim jezicima imaju punu paradigmu „simuliraju množinu“: *some information ~ some pieces of information* (hrv. *informacija ~ informacije*); *his anger ~ his bursts of anger* (hrv. *njegov bijes ~ njegove provale bijesa*). Prijevodni ekvivalent *information* u hrvatskome doista ima množinu, ali *bijes* primjerice nema (i u hrv. je *provale bijesa*).

Eastwood (1997: § 144.3) konstrukcije „brojiva imenica + *of*¹²⁰ + nebrojiva imenica“ dijeli na spremnike (engl. *containers*): *a cup of coffee* (hrv. *šalica kave*), mjere (engl. *measurements*): *two spoonfulls of sugar* (hrv. *dvije žlice šećera*) i „riječi tipa *komad*“ (engl. *piece*) – fragmentizatore M. Ivić, ali indirektnog tipa: *a drop of water/ink/oil* (hrv. *kap vode/tinte/ulja*). Spremnici i mjere mogu doći i s brojivim imenicama u množini, a neki dolaze isključivo s njima: *a crowd of people, a series of programmes, a bunch of flowers*; isto je i u hrvatskome: *gomila ljudi, niz/serija programa, buket/kita/struk cvijeća*. Izrazi za vrstu (*sort, type, make*) dolaze i s brojivim i nebrojivim imenicama.

U gramatici Biber *et al.* (2007; isto u Biber *et al.* 2000: § 4.3.4–4.3.7) pri razradi imenica izdvajaju se „*package nouns*“ (§ 4.3), brojive imenice čija je funkcija povezivanje raznovrsnih entiteta, a često ih slijede „*of*-skupine“ (§ 4.3). Dije se na četiri podrazreda: zbirne (engl. *collective*), imenice za jedinice (engl. *unit*), kvantifikacijske (engl. *quantifying*) i imenice za vrstu (engl. *species nouns*), no ponekad ih je teško jasno razgraničiti – primjerice imenica *bunch* (hrv. *struk/stručak*) zbirna je – *a bunch of flowers* (hrv. *stručak cvijeća*) – ali je razgovorno postala popularnom kvantifikacijskom imenicom: *a bunch of people* (hrv. doslovno *stručak ljudi*; najbliže je engleskome *bunch* u hrvatskome *hrpa*: *hrpa ljudi*).

Zbirne imenice (engl. *collective nouns*) odnose se na skupine ljudi, životinja ili stvari: *army* (hrv. *vojska*), *audience* (hrv. *publika*), *flock* (hrv. *stado/krdo*), kao i vlastita imena organizacija: *the UN* (hrv. *UN*), *Congress* (hrv. *Kongres*), dakle ono što smo nazvali leksički zbirnim imenicama u hrvatskome. Iz te skupine autori posebno izdvajaju „*of*-collectives“, imenice koje dolaze ispred fraze „*of* + imenica u množini“, pri čemu je imenica u množini naziv za skup ljudi, životinja ili predmeta: *group* (hrv. *skupina*), *crowd* (hrv. *gomila*), *flock*

¹²⁰ Ulogu prijedloga *of* u hrvatskome ima partitivni genitiv / genitiv količine; usp. ovdje § 7.5.

(hrv. *stado*). U toj podskupini imenice *bunch* (hrv. *stručak* > *hrpa*), *group* (hrv. *skupina*) i *set* (hrv. *set*, *komplet*) imaju najopćenitije značenje i stoga najširi raspon kolokacija, no one ograničenijega kolokacijskog dosega mogu ga proširiti radi ekspresivnosti: *a flock of children* (može i u hrv. kao *stado* > *krdo djece*). U tome slučaju neke od njih imaju negativne konotacije, posebice *bunch* (hrv. *stručak* > *hrpa*), *gang* (hrv. *banda*) i *pack* (hrv. *čopor*); usp. *a group of young men* (hrv. *skupina mladića*) i *a swarm of panicked people* (hrv. *roj uspaničenih ljudi*).

Imenice za jedinice (engl. *unit nouns*) izdvajaju jedinice ili komade iz tvari, to su brojive imenice koje obično dolaze ispred nebrojivih, a svaka se pojavljuje u kolokacijama s različitim riječima (isto je i u hrvatskome): *a bit of cake* (hrv. *komadić torte*), *a chunk of chocolate* (hrv. *komad čokolade*), *a grain of corn* (hrv. *zrno kukuruza*), *an item of clothing* (hrv. *komad odjeće*), *a lump of clay* (hrv. *grumen gline*). I tu se napominje da su neke vrlo specifične, tj. dolaze samo s pojedinačnim imenicama: *loaf of bread* (hrv. *štruca kruha*) i *rasher of bacon* (hrv. reg. *krpa špeka*, ali za čitav komad), dok neke (*bit* i *piece*; hrv. *mrvice* i *komad*) dolaze s vrlo mnogo riječi. Nadalje, jedna nebrojiva imenica može doći s mnoštvom imenica za jedinice, npr. ispred imenice *paper* (hrv. *papir*) može doći *ball of* (hrv. *loptica*), *bit of* (hrv. *komadić*), *fragment of* (hrv. *fragment*), *heap of* (hrv. *hrpa*), *length of* (hrv. dosl. *dužina papira*, u rečenicama tipa *Cut a length of paper* u hrvatskome bi to bio *komad: Odrežite komad papira*), *mound of* (hrv. *brdo*), *piece of* (hrv. *komad*), *pile of* (hrv. *hrpa*), *roll of* (hrv. *rola*), *scrap of* (hrv. *opet komadić*), *wad of* (hrv. dosl. *loptica papira*) itd.

Kvantifikacijske imenice odnose se na količinu nebrojive imenice (u jedini) ili brojive imenice u množini, a dijele se na sedam podskupina:

1. Imenice za vrstu spremnika (engl. *nouns for a type of container*): *basket of eggs, flowers, bread, fruit* (hrv. *košara jaja, cvijeća, kruha, voća*); *box of books, candy, matches, soap* itd. (hrv. *kutija knjiga, slatkiša, šibica, sapuna*). Prijevod *kutija slatkiša* zvuči neovjereno ne zbog unutarjezičnih razloga (jer bi takvo što bilo negramatično ili leksički nespojivo u hrvatskome), već zbog izvanjezičnih – u nas se slatkiši ne pakiraju u kutije. No razlozi mogu biti i unutarjezični: u hrvatskome imamo *kutiju cigareta*, ne *paket* kao u engleskome (*a pack/*box of cigarettes*), iako se radi o identičnim pakiranjima.

2. Imenice za oblik (engl. *nouns for shape*): *heap of ashes, blankets, bones; pile of bills, bodies, bricks* (hrv. *hrpa pepela, pokrivača, kostiju; hrpa računa, tijela, cigli* – u

hrvatskome nema leksičke razlike između *heap* i *pile*, iako bi se *heap* eventualno moglo prevesti i kao *hrpetina*, a razlika je možda i u tome da *pile* ima kakve-takve slojeve, *heap* nema). Te dvije imenice i u engleskome mogu biti upotrijebljene metaforički za izražavanje velike količine: *heaps of things to do* (hrv. *hrpa/hrpetina stvari za napraviti*).

3. Mjerne imenice (engl. *measure nouns*): npr. *pint, gallon, liter/litre of beer, blood, gas, milk* (hrv. *pinta, galon, litra piva, krvi, goriva, mlijeka*); neke se od njih upotrebljavaju u značenju 'velika' odnosno 'mala količina': *He didn't seem to have an ounce of grown-up character* (hrv. *Činilo se da nema ni (*unce > ?grama >) trunke zrelosti*); *He released tons of songs* (hrv. *Objavio je tone > tonu pjesama*).

4. Brojevne imenice u množini (engl. *plural numeral nouns*): *hundred* (hrv. *stotina*), *thousand* (hrv. *tisuća*), *million* (hrv. *milijun*), *dozen* (hrv. *tuce*) itd. To su imenice za precizne količine, no u množini označuju neograničeno velik broj: *You've seen it hundreds of times*. Isto je i u hrv.: *Vidjela si to stotine puta*, no u hrv. je običnija jednina: *a hundred of times – stotinu puta*.

5. Imenice za velike količine (engl. *nouns for large quantities*) – u hrvatskome to su imenički kvantifikatori: *a load of fuel, garbage, junk, money, stuff* (*hrpa/hrpu goriva, otpada, smeća, novca, stvari*); *loads of friends, money, things, work* (*hrpetina/hrpetinu prijatelja, novca, stvari, posla*); *a mass of blood, detail, material, stuff* (*masa/masu krvi, detalja, materijala, stvari*); *masses of homework, money, people* (**mase > masa/masu zadaće, novca, ljudi*). Kao i u hrvatskome, imenice *load(s)* (*hrpu, hrpetinu*) i *mass(es)* (*masu*, ali **mase*) služe intenzifikaciji i označuju neodređene velike količine. *Hrpa* je češća na sjeveru, *masa* na jugu Hrvatske.

6. Imenice koje završavaju na *-ful* („*nouns ending in -ful*“), koji treba razlikovati od *-ful* u pridjeva (npr. *careful*), a može se dodati bilo kojoj riječi koja označuje vrstu spremnika: *bowlful* (*zdjela puna čega*), *earful* (*?puno uho/uši čega*), *fistful* (*šaka*), *handful* (*šaka, šačica*), *mouthful* (*puna usta čega*), *pocketful* (*pun džep čega*), *spoonful* (*žlica*), *teaspoonful* (*žličica*) itd.¹²¹ Za te imenice gramatika kaže da su „vrlo slične mjernim imenicama, ali se mogu upotrebljavati i maštovitije“, od čega je najčešća takva *handful*, kao i u hrvatskome *šaka, šačica* – npr. *a handful of people* (*šačica ljudi*). Iz prijevoda navedenih imenica vidimo da se u hrvatskome one ne pojavljuju samostalno, već dolaze u sintagmi „*spremnik + pun + čega* /

¹²¹ *Reverse dictionary* daje popis od 78 imenica (od ukupno 400 riječi sa sufiksom *-ful*, ostatak su pridjevi).

pun + spremnik + čega“, osim najčešćih koje mogu doći samostalno (*žlica, žličica*) i neovjerene su uz *pun* (odnosno **žlica puna soli* nije isto što i *žlica soli*, ali *puna žlica soli* jest). Da je *pun* u hrvatskome gramatikaliziran kao *-ful* u engleskome (što se odražava i pravopisno: *full* > *-ful*), imali bismo i u hrvatskome izraze poput *džeppun smeća, zdjelapuna voća*. K tomu, izrazi *mouthful of water* i *usta puna vode* ne znače isto; točniji bi prijevod za *mouthful* bio 'količina vode koja stane u usta' jer rečenica *I drank a mouthful of water* ne znači 'Popio sam usta puna vode', već 'Popio sam količinu vode koja stane u usta'. Stoga imenice na *-ful* toga tipa u hrvatskome nemaju zapravo prijevodne ekvivalente, kao ni sljedeće (u kojima je došlo do promjene značenja u engleskome): *After an eyeful of his art collection, she decided to leave.* (hrv. *Nakon što je bacila pogled na / šiknula njegovu zbirku umjetnina, odlučila je otići*; *eyeful* je i 'zadovoljavajući pogled na što' pa time i 'privlačna osoba', 'dovoljno se nagledati čega'); *a bellyful of criticism* ('neželjena ili nepodnošljiva količina čega, previše' – hrv. „toliko kritike da mi je muka“), *an earful* (najbliže je tomu u hrvatskome izraz *pune uši*, ali znači i 'trač' i 'prodika' > „porcija“). Dakle od svih navedenih engleskih imenica na *-ful* pravi su ekvivalenti u hrvatskome jedino *fistful* i *handful* kao *šaka* i *šaćica*.

7. imenice *pair* (hrv. *par*) i *couple* (hrv. *par* > *nekoliko*), koje dolaze u različitim kolokacijama: *pair of arms, eyes, glasses, gloves, hands, pants, pliers, scissors, shoes, socks* (hrv. *par ruku / ruke, par očiju / oči, ?par naočala / naočale, par rukavica / rukavice, ruke, par hlača / hlače, ?par kliješta > kliješta, ?par škara > škare, par cipela / cipele, par čarapa / čarape*); *couple of days, babies, balloons, boys, examples, hours* (hrv. *par/nekoliko dana, djece, balona, dječaka, primjera, sati*). I u hrvatskome se te dvije imenice razlikuju: iako *pair* znači *par*, u prethodno navedenim primjerima u hrvatskome se upotrebljavaju brojevi pridjevi (kao rezultat razvedenije morfologije u hrvatskome nego u engleskome): tako u hrvatskome *a pair of glasses* prevodimo samo s *naočale*; a eventualno i kao (*jedan*) *par naočala*, ali rjeđe i radi naglašavanja pojedinačnosti – sintagme s *par* uobičajenije su s imenicama koje nisu *pluralia tantum*, ali označuju parne predmete: *par čarapa, par cipela* ili pak radi razrješavanja dvosmislenosti za količine veće od jedan: *dvoje oči > dva para očiju, dvoje ruke > dva para ruku*, i u tim slučajevima *par* nije zamjenjivo s *nekoliko*. Hrvatskome dakle *par* u *par naočala* „ne treba“ jer ima imenice *pluralia tantum*, ne treba mu ni *dva para naočala* jer ima *dvoje naočale* (v. § 5). *Couple* (također izvorno znači 'dvoje, par') je pak zamjenjiv s *nekoliko* i znači otprilike 'dva do šest', gdje se radi o prijelazu iz „duala“ u „pauka“, kao što se dogodilo s hrvatskom dvojinom u dijakroniji, dok engleski *pair* ne može

značiti *nekoliko*: **a pair of days*. Dakle *a pair of pants* i *a couple of pants* nisu isto, kao što u hrvatskome *par hlača* i *nekoliko hlača* znači 'jedne hlače' i 'više (pari) hlača'.

Konačno, četvrta skupina *package nouns* u toj gramatici obuhvaća imenice za vrstu (*species nouns*), no one „označuju prije tip nego kvantitetu“: *sort of, kinds of, types of, make of machine, class of sedimentary rock, species of bacteria* (hrv. *vrsta, vrste, tipovi, marka stroja, klasa nataložene stijene, vrsta bakterija*). Uz imenice za vrstu dolaze i brojive i nebrojive imenice, a brojive mogu doći i u jednini i u množini: *type of cars* i *type of car*, u hrvatskome su običnije s jedninom: *tip žene* i *?tip žena*.

Kao što vidimo iz prikaza odabranih engleskih gramatika, one redovito uključuju vrlo detaljne razrade kvantifikativa, koje u hrvatskim gramatikama potpuno izostaju (razrade izostaju, pojedinačne se imenice spominju). No zato engleske gramatike rijetko navode skupinu količinskih imenica koja se u hrvatskome relativno često spominje uz količinske priloge – popriložene imenice za količinu ili *imeničke kvantifikatore* (v. ovdje § 7.4). Tomu je tako jer u engleskome nema razlike (morfološke ni sintaktičke) između *hrpa ljudi* i *hrpu ljudi* (za oboje bi prijevod bio *a bunch of people*). No dio imenica za količinu u hrvatskome izgubio je značenje predmetnosti i počeo označavati samo količinu (*hrpa*: 'oblik hrpe' → 'mnogo'), a time je izgubio i sklonidbu, odnosno popriložio se i počeo funkcionirati kao prilog *mnogo*.¹²² Takve imenice mogu onda stajati i uz glagol i komparativ pridjeva (barem u mlađih govornika), za razliku od kvantifikativa: npr. kolokvijalno *hrpu radim, hrpu sam bolje, sto radim* ili dijalektalno *čuda radim* naspram **komad/vreću radim*. Takvih popriloženih količinskih imenica u hrvatskome mnogo je manje od kvantifikativa, a ovdje ćemo ih zvati imeničkim kvantifikatorima.

Kvantifikativi količinu iskazuju posredno (što je Ivić naglašavala kod partikularizatora), odnosno uz podatak o količini oni ujedno nose i podatak o obliku, mjeri, organizaciji i sl. onoga što označuju. Za razliku od njih „pravi“ imenički kvantifikatori zapravo su prilozima poput *mnogo* i ne nose nikakvu dodatnu informaciju, pa tako npr. *hrpu ljudi* ne označuje skup koji bi imao oblik hrpe, već samo znači 'mnogo ljudi'. Imenički kvantifikatori nemaju partikularizacijsku ulogu osposobljavanja nebrojive imenice za numeričku brojivost, već dolaze i s brojivim i nebrojivim imenicama kao *mnogo*. Usto, oni

¹²² Marković (2012: 82) za *brdo, čudo, hrpu* ('mnogo') kaže da je adverbizacija (popriloženje). Usp. „Prilozima još u ie. prajeziku bili imenski oblici, redovito okamenjeni u nekom padežu“, pa tako prilog *gore* potječe od L jd. imenice *gōra*, koji je glasio *gorē*; „dakle doslovno je značenje bilo 'na gori'“ (Matasović 2008: 247). Imenički kvantifikatori okamenjeni su akuzativi količine/mjere.

nisu posredni članovi u količinskim sintagmama, a te sintagme nisu tročlane (*sedam žlica meda*), nego dvočlane (*hrpu meda*). Ipak, većina popriloženih količinskih imenica zadržava i svoju kvantifikativnu uporabu (i sklonjivost, a time i sročnost s predikatom: *Govorim o moru ljudi / o dvije hrpe kamenja; Gomile ljudi izišle su na ulicu*) uz „priložnu“/kvantifikatorsku (nesklonjivu, u okamenjenom akuzativu mjere: *Govorim o more ljudi*;¹²³ *Došlo je hrpu ljudi*). Razlika je usporediva s odnosom *mnogo ~ mnogi*: *Bilo je mnogo ljudi ~ Bili su mnogi ljudi*; dakle semantička te gramatička i funkcionalna, no zajedničko im je to da iza kvantifikativa i imeničkih kvantifikatora dolazi genitiv – jednine za nebrojivo, množine za brojivo.

Pogledajmo što kažu hrvatske gramatike, koje tu tematiku obrađuju vrlo šturo: u gramatici Silić – Pranjković u dijelu o partitivnom genitivu spominje se da on „dolazi uz riječi koje označuju količinu (obično *imenice* i priloge), mjeru kakve tvari (označuje se *imenicama*) ili uz brojeve, npr. *malo vremena, mnoštvo prolaznika, čaša vode, litra mlijeka, dvoje djece, sedam pitanja*“ (2005: § 746, istaknula P. B.). Na drugome se mjestu (2005: § 1004, istaknula P. B.) kaže da „prilozi, posebice količinski, mogu dolaziti i kao glavne sastavnice spojeva riječi u kojima se ponašaju kao *imenice koje označuju količinu* (usp. *litra vina*), npr. *malo soli, mnogo vike, previše gluposti*“. U gramatici Barić *et al.* pri obradi priloga količine kvantifikativi se spominju kad se kaže da „imenica ili zamjenica koja znači ono čiju količinu određuje prilog stoji u genitivu (*kao i uz imenice koje služe kao broj ili mjera*, kao što su *stotina, tisuća, milijun i vreća, šaka, kutija i dr.*)“ (1995: § 757, istaknula P. B.). Raguž (1997: § 695–6) kao količinske imenice navodi *mnoštvo, grupa, skupina, jato, masa, niz, dio, gomila, hrpa, sila, većina* i *stado* (što je najopširniji popis u novijim hrvatskim gramatikama), a za njih kaže da broj predikata ovisi o broju te imenice: *Gomila smeća stoji u dvorištu ~ Gomile smeća stoje na ulici*; zamjećuje i kolebanje u gramatičkome broju: *Na ulicama je bila masa studenata, koji su nosili transparente*. Katičić u svoj popis količinskih priloga uključuje i popriloženu imenicu *sila* (2002: § 988), no nema spomena o drugim kvantifikativima ili kvantifikatorima.

Tkalčević pak donosi popis „partitivnih riječi“ najopširniji od svih hrvatskih gramatika, koji uključuje gotovo sve skupine koje ćemo ponuditi u vlastitoj podjeli: „Partitivne reči jesu: a) svi samostavnici, koji znače množinu, kano: *mnoštvo, šaka, kup, stado, četa, sila, broj, čreda, jato, sbor, komad, križka, kus, mèrva, većina* itd.; n.p. *Izmedju Zagreba i Karlovca stoji većina prostoga plemstva gradomedje zagrebske. U Kranjskoj se*

¹²³ Google potvrđuje i npr. *Tako je s more stvari, Ne slažem se s more toga, prijateljevati s more ljudi, Ništa se ne zna o more ljudi*.

kroz zimu načini sila bačavah, rešetah, sitah. Putem sastajasma množinu Kranjcah. Nokti mu iz tabana izčupa velik komad mesa. b) Pridavnici srednjega spola, koji se nesklanjaju, kad stoje mjesto samostavnika i kada znače *kolikoću*, kano: *mного, malo, više, manje, obilno, koliko, toliko, nekoliko, ovo, ono*, itd.“ (1859 [2005]: 34–5). Napominje još (1859 [2005]: § 6, „Pazka“ 16) da „sa svimi ovimi rečmi, osim glavnih brojnika [uključujući brojeve imenice i pridjeve], može se predikat u svačemu slagati budi s formom, budi sa značenjem subjekta; n.p. *Najviše naših spisateljah govore; Sila jih je plakala*“, dopušta dakle i semantičko slaganje (v. ovdje § 4.3.1, ljestvica sročnosti).

Osim M. Znika popriloženim količinskim imenicama u kroatistici se bavila i B. Tafra, koja također upotrebljava termin *imenički kvantifikatori*. Prema njoj to su popriložene imenice, nastale konverzijom: *sila, čudo* (2005: 107). Pri određivanju je li konverzijom nastala nova vrsta riječi glavni je kriterij kategorijalno značenje pojedinih vrsta riječi: kako *more* više ne označuje pojavu, „predmet“, već količinu, to više nije imenica, nego kvantifikator (kategorijalno značenje kvantifikatora bila bi količina). Stoga su to dvije rječničke natuknice, kaže Tafra, jer „nova gramatička odrednica vrste ujedno je i mjerilo za uspostavu nove natuknice. Ona je znak da je riječ o novoj leksičkoj jedinici koja se razlikuje i gramatički i semantički od svoga homografskoga parnjaka“ (2005: 113). U kvantifikatore Tafra ubraja i brojeve koji su konverzijom postali imenice, pri čemu je najbolji primjer *milijun*, a da je došlo do poimeničenja vidimo po tome što *milijun* u toj uporabi može imati umanjenicu (*milijunčić*). „Osnovno obilježje glavnih brojeva jest odsutnost gramatičke kategorije broja“ (1995: 82) pa stoga izraz *milijuni puceta* pokazuje da *milijun* u tome slučaju nije glavni broj. „Nije samo u pitanju odnos jednina ~ množina. Najočitiya je semantička razlika „jer *milijun* u tom izrazu znači 'veliku količinu, mnoštvo', odnosno ne označuje odbrojenu količinu jedinica“ kaže Tafra (1995: 83). Semantičku razliku između 'odbrojene količine, 10⁶' i 'mnoštva' Tafra označuje kao *milijun*¹ i *milijun*², pri čemu je prvi glavni broj, a drugi nije.¹²⁴ „U brojevnom izrazu *pet tisuća dinara* kao broj ponaša se samo *pet*, a *tisuća* ima opredmećeno značenje. Tu ona ne znači broj, nego jedinicu koja se broji, pa se ponaša kao i

¹²⁴ Usp. i Tafra (2005: 15):

obilježja	milijun, br.	milijun, im.
kategorija broja	–	+
kategorija padeža	±	+
umanjenica	–	milijunčić
redni broj	milijunti	milijunski
s atributom	–	mali milijun
značenje	10 ⁶	'velika količina, mnoštvo'
njemački	million	Million

druge brojive imenice“ (1995: 84), pri čemu Tafra prepoznaje partikularizatorsko značenje riječi *tisuća* prema M. Ivić. *Milijun*² ima sva gramatička obilježja imenice, od njega se mogu tvoriti i deminutiv i augmentativ i pridjev, a uz njega može doći i atribut (*mali milijunu*) te može stajati u glagolskim sintagmama (*ukrasti milijun*), što ne vrijedi za *milijun*¹ kao glavni broj. „Potrebno je praviti razliku između značenja izbrojene količine i neodređene količine, pa u rječnicima i gramatikama ne miješati *milijune dugova s milijun dinara*“ (1995: 85). Tafra ovako prikazuje jezičnu dinamiku u slučaju *milijun*¹ i *milijun*² (1995: 86):

dijakronija	morfologija imenice (promjenljivost)	→	brojevi (nepromjenljivost)
sinkronija	semantika brojevi (određena količina)	→	imenice (neodređena količina)

Zato Tafra predlaže da se *milijun* u leksikografskoj obradi u dvije natuknice. *Tisuću* je okamenjeni akuzativ, ali to je jedini oblik te riječi koja je nepromjenjiva i stoga je to glavni broj (1995: 87). No zapravo se poimeničeni broj dalje popriložuje (*milijun ljudi* kao *more ljudi*), što Tafra propušta naznačiti u svojoj tablici, ali podrazumijeva kad kao dodatan dokaz svojoj postavci navodi da, iako brojevi nemaju sinonima, kvantifikatori ih imaju pa u rečenici *Došlo je milijun ljudi* riječ *milijun* možemo zamijeniti s *more, brdo, hrpa, sto* itd. U razgovornome jeziku mlađih govornika kao poimeničeni (→ popriloženi) *milijun* ponašaju se i *sto* i *tisuću*, a popriloženje je otišlo toliko daleko da se mogu pojaviti i uz pridjeve i glagole (iako obilježeno): *Sto/tisuću/milijun te volim, Sto sam umoran* i sl.

Slučaj popriloženih imenica i poimeničenih brojeva ponovno upućuje na zaključak u § 6 ovdje – kvantifikatori ili riječi koje znače količinu vrlo su prilagodljivi sintaktičkome kontekstu, odnosno morfološke granice dovoljno su propusne da bi omogućile promjenu vrste riječi kad je to potrebno. Kad tomu pribrojimo što smo naveli o gramatičkome broju i kategoriji zbirnosti na početku rada (v. ovdje §§ 3, 4), dobivamo vrlo razgranat sustav kvantifikacije u hrvatskome koji značenje količine ostvaruje na više jezičnih razina: morfološko-sintaktičkoj, povezanoj s gramatičkom brojivošću s jedne strane i leksičko-sintagmatskoj, povezanoj s numeričkom brojivošću s druge. U nastavku ćemo se osvrnuti na još jednu jezičnu realizaciju kvantifikacije koju hrvatski nije gramatikalizirao, ali jest leksikalizirao, pri čemu se nameće analogija s kvantifikativima/partikularizatorima.

7.2. Brojevni klasifikatori

Budući da „partikularizatori indirektnog tipa“ osposobljavaju nebrojivu imenicu za numeričku brojivost istovremeno joj određujući svojstva, posebno oblik (*zrno*), mjeru (*šaka*) i sl., nameće se usporedba s morfosintaktičkim razredom *klasifikatora*, specijaliziranim za tu funkciju, koji nalazimo u jezicima jugoistočne i istočne Azije te Mezoamerike (Aikhenvald 2000: 101). Donosimo je ovdje da bismo ponovno osvijestili činjenicu da su semantičke osnove u jezicima vrlo slične ili univerzalne, a razlikuju se u realizacijama, ali i jer su klasifikatori su sami po sebi zanimljiva pojava, a usporedba s njima omogućit će nam širi uvid u obilježja kvantifikativa.¹²⁵

Klasifikatori su gramatički oblici koji dolaze u imenskim sintagmama uz imenicu, a funkcija im je podijeliti imenice u semantičke razrede – ukazati na percipirane značajke objekata koje klasificiraju, „odnosno klasificirati imenicu prema njezinoj semantici – većina klasifikatorskih jezika ima klasifikatore za živo, ljudsko i životinjsko, a mnoštvo njih za neživo, gradivno, zbirno itd.“ (Gil 2013; v. ovdje §§ 4, 5 o semantici kategorije broja i ljestvicu živosti). A. Aikhenvald u svojoj monografiji *Classifiers* (2000) termin *klasifikator* upotrebljava kao krovni pojam za „širok raspon sredstava imeničke kategorizacije (*noun categorization devices*)“ (2000: 1), a zamišlja ih kao kontinuum između rodova ili imeničkih razreda s jedne strane i klasifikatora s druge (2000: 8). Klasifikatori mogu biti imenički, brojevni, posvojni, odnosni, glagolski, lokativni i deiktički, no ne radi se o jasno razlučenim tipovima, već o žarišnim točkama (2000: 8). Dixon je (1982 prema Aikhenvald 2000: 6) prvi ukazao na to da su klasifikatori česta pojava u izolativnim jezicima, dok su rodovi, odnosno imenske klase, povezani s fuzijskim i aglutinativnim jezicima, no tomu postoje brojne iznimke (Aikhenvald 2000: 10) i vjerojatnije je da se radi o arealnom obilježju (2000: 101). Zato radi ilustracije možda možemo reći da su klasifikatori u klasifikatorskim jezicima ono što je gramatički rod u primjerice hrvatskome, no osnovna je razlika između njih ta da rodovi čine malene zatvorene skupove, zatvorene gramatičke sustave (hrvatski npr. ima samo tri fiksna roda) i obilježavanje roda nikad nije posve povezano samo s imenicom (rod imenice doznajemo iz njezina slaganja), dok su klasifikatori mnogobrojni slobodni oblici za koje ne postoje oznake izvan imeničke klase (nema primjerice slaganja s predikatom), odnosno za razliku od rodova, klasifikatori su uvijek neovisni o ostalim članovima imenske skupine i

¹²⁵ „To da jezici klasificiraju objekte na sličan način ne čudi ako uzmemo u obzir da je ljudska percepcija uopće slična i da pokreće kognitivnu kategorizaciju svijeta koja se odražava u jezičnim kategorijama i razredima“, kaže Allan (1977: 308).

rečenice (Dixon 1986: 106 prema Pišković 2011: 16–17). Nadalje, neke su riječi na granici između imenica i klasifikatora, a uz neke imenice klasifikatori uopće ne dolaze, primjerice uz vlastita imena ili nebrojive imenice (usp. hrv. srednji rod kao „nebrojiv rod“). Pojednostavnjeno rečeno, klasifikacija prema rodu najformalniji je, „najgramatičniji“ način semantičke imeničke kategorizacije (Pišković 2011: 20), dok se klasifikatori oslanjaju na leksik i semantiku. To se potvrđuje i time da djeca usvajaju klasifikatore kao što usvajaju leksik(on), za razliku od usvajanja rodova (Aikhenvald 2000: 424). Klasifikatori su lingvistima zanimljivi jer pružaju jedinstven uvid u to kako ljudi jezikom kategoriziraju svijet (2000: 5); oni su „jezični korelati percepcije“ (Allan 1977: 308) koji služe organizaciji ljudskoga znanja u razrede prema načelima ljudske percepcije (Aikhenvald 2000: 319), a odražavaju univerzalne kognitivne mehanizme i univerzalna semantička obilježja, kao što su ljudskost i živost (2000: 435). „Univerzalna semantička obilježja kodirana u sredstvima imeničke kategorizacije odraz su perceptivnih i kognitivnih mehanizama zajedničkih svim ljudima. [...] Od svih imenskih i glagolskih kategorija, klasifikatore je najlakše povezati s izvanjezičnim pojavama – ili s fizičkom okolinom ili s kulturom“ (2000: 340). A povezati se mogu i s početkom našega rada, gdje smo rekli da je brojenje moguće zato što brojne jedinice primjenjujemo bez obzira na svojstva objekata koje brojimo (što mravi ne mogu) – klasifikatori se suprotstavljaju tomu određujući objekt prebrojavanja prema nekom perceptivno važnom obilježju (npr. živosti ili obliku).

Nama će ovdje najzanimljiviji i najkorisniji za usporedbu s kvantifikativima biti brojevni (numerički) klasifikatori – „posebni morfemi koji se pojavljuju uz broj ili kvantifikator, a kategoriziraju referent imenice prema živosti, obliku i ostalim inherentnim obilježjima (Aikhenvald 2000: 2). To su obavezni gramatemi koji služe kao zamjena za množinu (Matasović 2005: 77),¹²⁶ a omogućuju brojenje imenica – usporedba s kvantifikativima nameće se jer im je funkcija jednaka, s pomoću njih nebrojive imenice simuliraju množinu, a rekli smo da su ključni za osposobljavanje nebrojivoga za brojnost.¹²⁷ Naime, u istočnoazijskim jezicima poput japanskog, kineskog, korejskog, vijetnamskog i

¹²⁶ To je pojednostavnjeno gledište, postoje jezici u kojima klasifikatori supostoje s kategorijama broja i roda (Aikhenvald 2000: 249), primjerice – hrvatski (v. dalje).

¹²⁷ Klasifikatori mogu biti ostvareni kao leksičke jedinice, afiksi na brojevima i količinskim izrazima ili mogu, vrlo rijetko, činiti jedan konstituent s imenicom. Njihov je inventar vrlo velik širok (Aikhenvald 2000: 426), ne pojavljuju se ni na jednom konstituentu izvan imeničke skupine i zato nemaju slaganje izvan NP-a; nadalje, njihov je izbor prvenstveno određen semantikom, mogu biti gramatikalizirani do različitog stupnja i čak činiti otvoreni leksički razred. U jezicima njihova uporaba dosta varira od govornika do govornika, ovisno o njihovu društvenom statusu i jezičnoj kompetenciji; a klasifikatori mnogo više nalikuju leksičkim jedinicama nego ograničenome skupu imenskih razreda (2000: 98).

tajskog obilježavanje množine na imenici ili množinsko slaganje nisu obvezatni (Aikhenvald 2000: 100), odnosno imenice ne razlikuju broj, nego umjesto toga imaju „posebne funkcionalne riječi koje dolaze uz brojene imenice“, a te su riječi „nešto poput hrvatske imenice *glavica* (+ luka, + zelja, + salate), koja se specijalizirala za iskazivanje jednoga komada loptasta povrća imenovana nebrojivom imenicom (pa kad brojimo, brojimo *tri glavice zelja*, a ne *tri zelja*)“ (Marković 2012: 236).¹²⁸ Tako u jeziku *minangkabau*¹²⁹ imenice za ljudsko dobivaju klasifikator *urang*, imenice za neljudsko *ikue*, a duguljasti objekti *batang* (Gil 2013):

<i>sa-urang</i>	<i>padusi</i>	
jedna-CLF	žena	
'jedna žena'		
<i>duo</i>	<i>ikue</i>	<i>anjiang</i>
dva	CLF	pas
'dva psa'		
<i>tigo</i>	<i>batang</i>	<i>pituluik</i>
tri	CLF	olovka
'tri olovke'		

David Gil u *The World Atlas of Language Structures Online* ono što smo u ovome radu nazvali kvantifikativima zapravo i naziva „mjernim klasifikatorima“: „Imenice visoke brojivosti^[130] općenito se pojavljuju u izravnoj svezi s brojevima, npr. *jedna žena*, *dva psa*, *tri olovke*. Za razliku od njih, imenice niske brojivosti tipično se ne pojavljuju u izravnoj svezi s brojevima, nego umjesto toga dodatna jedinica mora biti prisutna, npr. *jedna čaša vode*, *dva kilograma pijeska*. Te dodatne jedinice ponekad se nazivaju *mjernim klasifikatorima* jer pružaju imenicama niske brojivosti mogućnost da budu brojene jedinicom mjere“ (Gil 2013). No dok u hrvatskome (i engleskome) takve riječi dolaze prvenstveno s nebrojivim imenicama, odnosno rekli bismo da „postoje radi njih“ (iako dolaze i s brojivima), u prethodno spomenutim jezicima sve imenice¹³¹ moraju biti klasificirane klasifikatorom da bi ih se moglo brojiti. U tim jezicima kao da su sve imenice „inherentno nebrojive“ (Matasović 2005: 77).¹³²

¹²⁸ Usp. i Matasović (2005: 77): u hrvatskome „svaki govornik zna da nebrojive imenice (one koje označuju neku masu koja se ne sastoji od brojivih dijelova) dobivaju jedinicu mjere kada stoje uz brojeve; tako u načelu ne kažemo *tri pijeska* ili *tri pšenice* već *tri vreće pijeska* ili *tri vagona pšenice*.“ Klasifikatori se upotrebljavaju „baš kao što u hrvatskome imenici *mlijeko* dodajemo jedinicu mjere kada je ona u rečenici određena brojem“.

¹²⁹ Jezik *minangkabau* (austronezijski, malajsko-polinezijski, malajski) ima oko 6 milijuna govornika, a govori se u Indoneziji i na Sumatri (*Ethnologue*).

¹³⁰ Što smo spominjali u vezi s Allanom (v. ovdje § 2) – brojivost ne kao binarna opreka već kao „preferencija“ imenice, činjenica da se neke imenice češće pojavljuju u brojivim kontekstima.

¹³¹ Točnije, sve *brojive* imenice, kao što i u hrvatskome broj razlikuju brojive imenice, apstraktne imenice često ostaju neklasificirane (Aikhenvald 2000: 334).

¹³² „Najčešće su jezici s klasifikatorima oni u kojima se imenska skupina sastoji samo od ‘čiste’ imenice, koja se može shvatiti bilo kao tvarna ili nebrojiva, kao jednina ili kao množina. Naprimjer u mandarinskome imenska skupina *píngguō* 'jabuka' može značiti 'jabuka' (gradivno), 'jabuka' (jednina) i 'jabuke' (množina). Uvriježeno je

To možemo povezati s ljestvicom živosti (v. ovdje § 5), na kojoj imenice desno od granične točke ne razlikuju broj i zahtijevaju kvantifikative da bi se mogle brojiti – u klasifikatorskim jezicima, gdje imenice ne razlikuju gramatički broj, ta se točka nalazi na samome početku ljestvice, zato umjesto kategorije broja i upotrebljavaju klasifikatore kao što hrvatski nakon granice brojivosti upotrebljava leksičke klasifikatore / kvantifikative. Da su u hrvatskome sve imenice tako „inherentno nebrojive“, uz svaku bismo pri numeričkoj kvantifikaciji morali uvrstiti generički klasifikator – uzet ćemo radi ilustracije *komad*, koji se najviše približio tome statusu – pa bismo imali *dva komada žene, dva komada djece [sic!], dva komada psa, dva komada noža, dva komada mesa*. Jezici s brojevnim klasifikatorima obično i imaju koji takav vrlo općenit klasifikator koji dolazi uz većinu imenica (npr. *ge u mandarinskome*; Aikhenvald 2000: 98), no ostali su specijalizirani.

Ipak, Gil (2013) razlikuje mjerne klasifikatore (engl. *mensural*), „negramatikalizirane riječi koje služe kao numerički klasifikatori“, a koje imaju vjerojatno svi jezici, od vrstnih (engl. *sortal*), gramatikaliziranih i uglavnom obaveznih. Prema njemu bi hrvatski kvantifikativi *zrno, šaka* itd. bili mjerni numerički klasifikatori, no takav zaključak ne dopušta Aikhenvald, koja ustraje na razlikovanju kvantifikatora od klasifikatora.¹³³ Iako i ona razlikuje vrstne i mjerne klasifikatore, vrstni su prema njoj oni koji odgovaraju kategoriji roda¹³⁴ (ali i broja, odnos nije jednostran već složen),¹³⁵ a mjerni odgovaraju kvantifikativima. Naime, vrstni klasifikatori individualiziraju referent imenice prema vrsti tog entiteta s obzirom na njegova inherentna obilježja kao što su spol, ljudskost, živost itd., kao što to čine rodovi, dok mjerni klasificiraju i individualiziraju referent imenice prema količini, upotrebljavaju se za stvaranje količinskih jedinica od brojivih i tvarnih imenica s obzirom na količinu ili mjeru i s obzirom na fizička obilježja: oblik, raspored elemenata itd., kao i kvantifikativi u neklasifikatorskim jezicima. I dok je izbor vrstnoga klasifikatora manje-više ograničen, izbor mjernoga mnogo je slobodniji jer ovisi o privremenoj količini i stanju entiteta (Aikhenvald 2000: 115–116). Iako priznaje da je u brojnim jezicima brojevine klasifikatore teško razlikovati od količinskih izraza (2000: 101), Aikhenvald smatra da ih ne treba smatrati pravim klasifikatorima jer se radi o *leksemima*, ne o *gramatemima*, te da kriterije razlikovanja treba uspostaviti za svaki jezik zasebno. Navodi sljedeće semantičke i

mišljenje da je u takvim jezicima klasifikator potreban da bi se imenica individualizirala i dobile jedinice koje olakšavaju kvantifikaciju (Gil 2013). Takvu shvaćaju suprotstavlja se npr. Beckwith (2007: 20).

¹³³ Njezin naziv kvantifikator obuhvaća naše kvantifikative (*hrpa*) i kvantifikatore (*hrpu*); engleski, rekli smo, ne pravi razliku pa je ne pravi ni Aikhenvald ovdje.

¹³⁴ Klasifikatori su nastali gramatikalizacijom od imenica (2000: 352), a dalje se mogu razviti u rodove (2000: 372).

¹³⁵ „Imeničke klase imaju najsloženiju interakciju i međuovisnost s gramatičkom kategorijom broja“ (2000: 243).

gramatičke razlike između klasifikatora i količinskih izraza (naših kvantifikativa) (2000: 117–118), no svaki argument zapravo pobija njezinu tvrdnju i potvrđuje suprotno: hrvatski su kvantifikativi semantički ekvivalentni mjernim brojevnim klasifikatorima, iako gramatički nisu.¹³⁶

Prvo, kaže Aikhenvald, klasifikatori se služe jedinicama koje brojive imenice predstavljaju već same po sebi, dok „kvantifikatori“ (kvantifikativi: *zrno*) tek uspostavljaju jedinicu koja će biti brojena. To je povezano s razlikom između vrstnih i mjernih klasifikatora: rekli smo da u hrvatskome prvu funkciju obavljaju gramatičke kategorije broja, roda i padeža (klasifikacija prema živosti, ljudskosti, spolu), drugu kvantifikativi. Kao što u hrvatskome brojive imenice imaju broj („same po sebi predstavljaju brojenu jedinicu“ – *čovjek* već svojim nultim sufiksom znači 'jedan čovjek'), u klasifikatorskim jezicima one dobivaju vrstni klasifikator. Nadalje, i u klasifikatorskim jezicima nebrojive imenice postaju brojive s pomoću klasifikatora koji uspostavlja jedinicu koja će biti brojena, tu razlike nema. Ta je razlika između klasifikatora i kvantifikatora povezana s brojivošću imenica, dakle argument je jednak četvrtom argumentu (v. dalje).

Drugo, „pravi“ klasifikatori kategoriziraju imenice prema njihovoj veličini, obliku i živosti i nemaju značenje količine. No hrvatski kvantifikativi jednako tako kategoriziraju imenice prema njihovoj veličini, obliku itd. (*zrno, zalogaj*), a značenje količine zapravo je sekundarno (u *dvije glavice kelja* količinsko značenje daje broj *dvije*, ne *glavica*) ili je u najmanju ruku nerazdruživo povezano s klasifikatorskim značenjem (ako *glavica* i znači neku količinu, ona je određena kao relativno malena, okrugla i to je količina loptastog povrća, ne bilo koja količina).

Treće, navodi Aikhenvald, kvantifikatori su manje ograničeni s obzirom na tip imenice uz koju se mogu pojaviti: kao primjer navodi riječ za 'pola' u spominjanom jeziku *minangkabau*, što je ondje količinska riječ, ne klasifikator, jer se može pojaviti s gotovo svakom brojivom imenicom. Navedeno opet dobro opisuje razliku između hrvatskih kvantifikatora (*more*) i kvantifikativa (*glavica*): dok *more* može doći uz gotovo sve brojive i nebrojive imenice (*more ljudi, more žena, more djece, more pasa, more automobila* itd.), kvantifikativ (klasifikator) *glavica* ima vrlo ograničenu distribuciju.

¹³⁶ Numeracija argumenata/razlika naša je, radi lakšega praćenja.

Četvrto, razlika između klasifikatora i kvantifikatora obično je povezana s podjelom imenica na brojive i nebrojive, kaže Aikhenvald. No jednako je tako i u hrvatskome: kvantifikativi, koji su specijalizirani kao i klasifikatori, ne mogu doći uz bilo koju brojivu imenicu da bi označili njezinu količinu: **glavica ljudi*. Razlika se dobro vidi i u hrvatskih kvantifikativa koji su postali kvantifikatori: npr. *hrpa* uz brojivu i nebrojivu imenicu ima različite uloge: uz nebrojivu imenicu – *hrpa smeća* – ona je kvantifikativ (klasifikator) jer opisuje oblik ili „konfiguraciju“ smeća, dok je uz brojivu imenicu – *hrpa ljudi* – kvantifikator jer govori o količini ljudi; usp. i **Imam dva mora problema*; **Daj mi dvije mrvice ljubavi*.

Peto, uporaba klasifikatora nekad ne mora biti obvezatna – u jeziku *minangkabau* klasifikatori se često izostavljaju u svakodnevnoj uporabi. A izostavljaju se i u hrvatskome kvantifikativi: *Dajte dvije kave*; *Kupi dva brašna*; *Imamo dva mlijeka u hladnjaku* itd.

Semantika dakle nije faktor koji razlikuje hrvatske kvantifikative od brojevnih klasifikatora, presudna je gramatika: *glavica*, *zrno*, *hrpa* u hrvatskome nisu gramatemi, to su leksemi. No osim semantike, iste su im i funkcije, a kvantifikativi su za kvantifikaciju nebrojivoga u hrvatskome jednako obvezatni kao brojevni klasifikatori u klasifikatorskim jezicima. Usto ni kvantifikativi u hrvatskome nemaju utjecaja na sintaksu izvan imeničke skupine (na slaganje s predikatom). Zbog svih tih razloga kvantifikative ćemo smatrati opravdanim u svojoj razradi zvati klasifikatorima.¹³⁷ Konačno, Aikhenvald kaže da u mnogim slučajevima postoji kontinuum između „pravih“ klasifikatora i kvantifikatora (2000: 8), tj. ostavlja otvorenom raspravu o tome mogu li riječi kao što su *zrno* i *glavica* biti smatrane klasifikatorima (2000: 120):

Poteškoće u razgraničavanju kvantifikatora i klasifikatora možda postoje zbog činjenice da bi ih bolje bilo promatrati kao ekstremne točke kontinuuma. Becker (1975: 114) sugerira da kvantiteta i kvaliteta nisu zapravo odvojeni semantički razredi, već □polariteti u semantičkom kontinuumu□. Slično kao mjerni klasifikatori, kvantifikatori [kvantifikativi] se pojavljuju s brojevima i njihov izbor također može korelirati s obilježjima brojenih jedinica (Downing 1996: 13). Kao posljedica toga u jezicima koji imaju obje kategorije ponekad ih je teško razlučiti (kao što je slučaj s korejskim), a kriteriji razlikovanja uvijek su jezično specifični. Isto tako, može postojati i dokumentirani povijesni proces razvoja od brojevnog klasifikatora do kvantifikatora s odgovarajućom promjenom značenja. U jeziku *minangkabau miya* je izvorno bio klasifikator za 'mrvica kruha', u suvremenom se pak jeziku upotrebljava kao kvantifikator u značenju 'malo'.

Identičan se proces odvio i s hrvatskim riječima *mrva* ili *mrvica*, koja je od klasifikatora za mrvica kruha postala kvantifikator u značenju 'malo': *Daj mi mrvicu pažnje*; *Mrvu sam umorna*; *Mrvu smo porazgovarali*; *Danas izgledaš mrvicu bolje*. Jednak su proces

¹³⁷ Usp. Allan (1977: 301): „Riječ *hrpa* upotrijebljena je kao klasifikator u sljedećoj rečenici: *Od truloga povrća napravili smo četiri hrpe komposta*.“

prošli još neki hrvatski kvantifikativi (klasifikatori) – *more, brdo, hrpa, gomila, bokun* živi su primjeri tog procesa, o čemu više u sljedećim potpoglavljima. K tomu, u hrvatskome supostoje oba oblika, dok se u jeziku *minangkabau* prvo značenje *mrvice* izgubilo, kao što *komad* više ne osjećamo kao klasifikator samo za meso i kruh: i u hrvatskome se može pratiti (ARj) taj razvoj od ograničenoga klasifikatora za komad kruha ili mesa do današnjega, rekli smo, najopćenitijeg klasifikatora u hrvatskome. *Hrpa* je pak označavala hrpu kamenja, kao i *gomila*, a danas može značiti 'mnogo' (čega god).

Nadalje, hrvatski kvantifikativi usporedivi su s mjernim brojevnim klasifikatorima i po polazišnim riječima od kojih nastaju (te semantičkim obilježjima, v. nastavak): Aikhenvald kaže da brojevni klasifikatori najčešće nastaju od imenica (2000: 354) koje označuju jedinice za brojenje, dijelove tijela i generičke izraze te, rjeđe, od glagola, i to onih povezanih sa svakodnevnim aktivnostima (2000: 366). Jedinice za brojenje (engl. *unit counters*) vrlo često postaju mjerni brojevni klasifikatori – primjerice u jeziku *akpo*¹³⁸ za brojenje objekata nepravilnih oblika ili oblika nalik hrpi upotrebljava se klasifikator *kpb* koji znači 'hrpa', čemu u hrvatskome odgovara kvantifikativ i kvantifikator *hrpa*. Klasifikatori koji nastaju od jedinica za brojenje, kaže Aikhenvald (2000: 361), često su i „antropomorfizirane mjere“, povezane s dijelovima tijela (v. ovdje § 7.3.1), kao što su u jeziku *minangkabau* klasifikator *kapa* za 'objekte koji se mogu držati na dlanu ruke' te *ujuang jari*, klasifikator za stvari koje se mogu uzeti vršcima prstiju. Od jednakih polazišnih riječi imamo u hrvatskome kvantifikative *šaka* i *prstohvat*. Od riječi za dijelove tijela često i u hrvatskome nastaju kvantifikativi i kvantifikatori: npr. *grlo stoke, šaka, prstohvat, pregršt* (usp. polj. *garšć* 'šaka'). I u klasifikatorskim jezicima te se riječi mogu upotrebljavati kao mjere (engl. *measure terms*), npr. u jeziku *tzotzil*¹³⁹ najčešći mjerni klasifikatori povezani su s rukom i njezinim dijelovima, npr. *k'et* 'šaka', upotrebljava se za iskazivanje količine zrnja kao što je kukuruz, grah i kava – u hrvatskome to je općenit kvantifikator, označuje mjeru bilo čega, ne samo zrnja; *torn* 'dviije šake (sveznja) slame' (kulturno specifično; hrv. nema ekvivalenta); *poch* 'dlan' (?*dlan čega*) i *ch'utub* 'raspon između palca i kažiprsta' (hrv. *pedalj*). U jeziku *hmong jan* znači 'prst', ali označuje i 'mjeru za tkaninu' – usp. staru hrvatsku mjeru *palac* te primjere *prst vina, prst vode; dva prsta debeo snijeg*. Dijelovi tijela kao vrstni klasifikatori rjeđi su,¹⁴⁰ u jeziku

¹³⁸ *Ethnologue* za *akpo* navodi da je dijalekt nigerijskoga jezika *ikwere* (nigersko-kongoanski).

¹³⁹ Jezikom *tzotzil* (majanski) govori oko 235 000 ljudi u Meksiku (*Ethnologue*).

¹⁴⁰ Od riječi za dijelove tijela nastaju i lokativni klasifikatori, usp. hrv. *na čelu/repu/zatku kolone; u srcu grada* itd.

bahnar kal 'glava' upotrebljava se za brojenje živih bića i robova, životinja, brodova i vrijednih stvari te pogrdno za ljude; u hrvatskome tomu odgovara *grlo stoke*.

Generički izrazi (*generics*; npr. „čovjek“, „žena“, „dijete“) češće postaju imenički nego brojevni klasifikatori, a u hrvatskome njihovu funkciju obavljaju gramatičke kategorije roda, broja i padeža: rod odražava (i) spol živog/ljudskog referenta, a srednji se rod „specijalizirao“ za mladunčad. Natruhe klasifikatora nastalih od generičkih izraza u hrvatskome mogu se prepoznati u izrazima poput *riba list*, *ženski gušter*, *U vrtu je bilo stablo topole / grm šipka*, *riječi zahvale* i sl.¹⁴¹

Što se tiče glagola (2000: 366), klasifikatori nastaju od glagola povezanih s konzumacijom (engl. *ingestive verbs*), kao što su u jeziku *minangkabau taguak* 'gutati', za pića, *suok* 'hraniti', za hranu koja se jede rukom (usp. hrv. *guc*, *gutljaj*, *srk*, *griz*), te od glagola koji se odnose na radnju koja se izvodi nekim dijelom tijela (2000: 406): npr. *minangkabau* ima klasifikator *pikua* 'nositi na ramenu' – usp. hrv. *naramak*; jezik *shan* ima 'svezati' za svežnjeve – hrv. ima *svežanj*, *zavežljaj*; jezik *bugis* ima nešto tipa „odrez“ (rezultat rezanja za kriške kruha – usp. hrv. *režanj* (Anić s. v.: „1. odrezani komad mesa; 2. dio tjelesnog organa koji je djelomično odvojen od ostalih dijelova (dio mozga, pluća, jetre i sl.)“) i *češanj* (Anić s. v.: „režnjevi češnjaka mogu se trgati, ‘česati’“); sijamski ima 'smotka' za cigare i smotano lišće – hrv. *smotka* i *smotuljak*; od glagola je u hrvatskome nastao i kvantifikativ *tovar* (*žita*). Mjerni klasifikatori često dolaze i od glagola usmjerenih na tijelo (engl. *body-oriented verbs*), a klasifikator se pritom odnosi na rezultat radnje: u jeziku *minangkabau gigik* 'griz' klasifikator je za zalogaj hrane – usp. hrv. *griz*; *isok* 'udisaj' za cigarete – usp. hrv. *dim* (*Imam još dva dima*; *Kobasicama trebaju još dva dima*; zanimljiv je i *dim* kao metonimija (ne i klasifikator) za kuće, domaćinstva, ognjišta: *U Ljubeću je nekad bilo više od dvjesto dimova*) i *palik* 'uzeti vrškom prsta' za kremaste stvari u malim količinama – hrvatski ima *prstohvat*, ali nema riječ za količinu kremaste tvari koja zahvati prstom.

Konačno, posljednja točka usporedbe odnosi se na „niz temeljnih semantičkih parametara koji su kodirani u različitim tipovima klasifikatora“, a pripadaju trima velikim razredima: živost, fizička svojstva i funkcija (Aikhenvald 2000: 272–275). Ta su semantička

¹⁴¹ Aikhenvald (2000: 121–122) spominje Greenbergov (1990: 181–183) primjer iz ruskoga u kojem *čelovek*, oblik genitiva množine imenice *čovjek*, može doći s brojevima većim od četiri za ograničen skup imenica s ljudskim referentom: *pjat6 čelovek detej* („pet ljudi djece“) u značenju 'petero djece', a možda bi tome odgovarao hrv. primjer *pet komada djece*. Takvi primjeri, kaže Aikhenvald, govore u prilog ideji o razvoju brojevnih klasifikatora od neovisnih leksičkih jedinica u fleksijskim jezicima.

obilježja „vjerojatno univerzalna ili barem blizu toga da budu univerzalna“, a donosimo ih ovdje kako bismo pokazali da semantička organizacija klasifikatora umnogome odgovara semantičkoj organizaciji kvantifikativa u hrvatskome. Aikhenvald (2000: 286–293) kao tipičnu semantiku brojevnih klasifikatora navodi ovo: „Vrstni brojevni klasifikatori opisuju inherentna obilježja [engl. *properties*] referenata, dok mjerni klasifikatori opisuju načine na koji oni mogu biti mjereni. Posljedično, vrstni klasifikatori više se služe inherentnim obilježjima, dok mjerni preferiraju privremena. Izbor vrstnih klasifikatora često se temelji na živosti, ljudskosti ili rjeđe, spolu (A). Daljnja klasifikacija ljudi često se temelji na društvenom statusu ili dobi (B). Dodatna obilježja koja upotrebljavaju brojevni klasifikatori jesu (C) fizička obilježja, (D) funkcionalna obilježja i (E) obilježja rasporeda/konfiguracije i količine [engl. *arrangement and quanta*]. Mjerni klasifikatori kombiniraju ta obilježja“, ali uglavnom iskorištavaju (C), (D) i (E) (2000: 286). Analogno tomu u hrvatskome su kategorije (A) i (B) *gramatikalizirane*: ljudskost, živost i spol kategorijama roda i broja (i padeža), društveni status opet kategorijom broja (*Vi* iz poštovanja), iako može biti i leksikaliziran (*gospodine/gospođo*), dob srednjim rodnom i zbirnom množinom, dok su obilježja (C), (D) i (E) relevantna za kvantifikaciju i klasifikaciju nebrojivoga, a *leksikalizirana* su kvantifikativima. Kategorija (C) obuhvaća obilježja kao što su oblik, veličina, materijal, konzistencija i sl. – i tu primjerima iz klasifikatorskih jezika lako nalazimo ekvivalente u hrvatskome: npr. *minangkabau* ima klasifikator *butia* 'zrno', koji kombinira obilježja oblika, dimenzija i konzistencije (okruglo, malo, kruto; u hrv. *zrno*), *petak* za kockaste referente (hrv. *kockica čokolade* (usp. **pravokutnik čokolade*)), *calupah* 'busen biljaka', u hrv. *busen trave, cvijeća, drveća* (obilježje materijala). Klasifikatori često predstavljaju kombinaciju više obilježja, pa tako i npr. *kap* u hrvatskome istovremeno znači količinu koja je mala (obilježje veličine), obla (oblik) i tekuća (konzistencija). Funkcionalna obilježja (D) rijetko su kodirana samostalno i često dolaze u kombinaciji s fizičkim obilježjima; k tomu su i klasifikatori temeljeni na funkciji malobrojniji od onih temeljenih na fizičkim obilježjima i kulturno su specifični, a jedna im je od domena i svijet pisma i književnosti – tu u hrvatskome imamo *odlomak knjige, kartica teksta, čin drame, stih pjesme*; klasifikatorom s obilježjem funkcije mogao bi se smatrati i *hvat*, koji se upotrebljava uglavnom za drva namijenjena za ogrjev. Kategorija (E), koja obuhvaća obilježja konfiguracije i količine, često se kombinira s oblikom, materijalom, konzistencijom i drugim fizičkim obilježjima, a posebno je plodna u hrvatskih kvantifikativa: *struk/svežanj/kita cvijeća, red kukuruza, kolut žice* itd (v. ovdje § 7.3.6). Osim nabrojanih obilježja, kaže Aikhenvald (2000: 274), za semantiku klasifikatora vrlo je važno i obilježje brojivosti, koje je povezano s obilježjem ograničenosti – referenti bez obilježja

brojivosti/ograničenosti neće biti klasificirani, a to ponovno odgovara kategoriji broja u hrvatskome, gdje nebrojivo podjednako tako neće biti klasificirano ni kvantificirano kategorijom broja (rekli smo da broj ima ono što je brojivo, v. o gramatičkoj brojivosti ovdje u § 4.6). Osim toga posebna je funkcija nekih klasifikatora od gradivnih, zbirnih i apstraktnih imenica izdvojiti jedinice za brojenje (2000: 274): u hrvatskome tu funkciju ima ono što smo ovdje zvali leksičkim singulativima, kvantifikativima. Aikhenvald izdvaja i obilježje apstraktnosti u opreci prema konkretnome – apstraktne imenice često nisu klasificirane ili dobivaju posebne klasifikatore; u hrvatskome apstraktne imenice jednako tako nemaju opreku prema broju, a kvantifikative/klasifikatore „posuđuju“ od gradivnih imenica (v. § 7.4): npr. *mrvice kruha* > *mrvice ljubavi*, *zrno soli* > *zrno utjehe*, *pregršt gluposti*, *šaka jada* itd.

Semantički parametri klasifikacije jednaki su dakle u hrvatskome kao i u klasifikatorskim jezicima, samo što dio te klasifikacije u hrvatskome obavlja gramatika, a dio leksik: ako se vratimo na ljestvicu živosti iz 5. poglavlja, hrvatski do granice na ljestvici ima imeničke razrede/klaste/rodove, odnosno gramatičku klasifikaciju, a nakon granice ima klasifikatore – ali leksičke, odnosno leksičku klasifikaciju. Gledano iz suprotnoga kuta, gramatička kategorija broja u hrvatskome obuhvaća klasifikaciju prema ljudskosti, živosti, društvenome statusu, dobi i ograničenosti/brojivosti, dok se leksička klasifikacija dalje odvija prema fizičkim obilježjima, rasporedu i količini, i mnogo rjeđe, funkciji (za apstraktno). Stoga su „brojevni leksički klasifikatori“ u hrvatskome upravo kvantifikativi, koji ne samo da osposobljuju imenicu za brojenje kao što to čine gramatikalizirani klasifikatori već je isto tako istovremeno i klasificiraju, i to prema jednakim semantičkim obilježjima kao klasifikatori – prema fizičkim obilježjima (oblik, veličina, materijal, konzistencija itd.), rasporedu/konfiguraciji, količini i funkciji.

U sljedećem i posljednjem potpoglavlju donosimo popis i podjelu imenica koje znače ili mogu značiti količinu u hrvatskome, a koje istovremeno *klasificiraju* ono što se broji i čemu omogućuje brojenje. Rekli smo na početku rada da su brojevi apstraktne jedinice kojima u potpunosti zanemarujemo svojstva objekata koje brojimo, no ovo poglavlje pokazuje zapravo suprotno: ono što brojimo jezikom klasificiramo prema svojstvima i zapravo ne brojimo na jednak način *ljude* i *kavu* ili *djecu* i *ljubav*, samo je to nešto očitije u klasifikatorskim jezicima. Trudili smo se pokazati da je tako i u hrvatskome: da bismo u hrvatskome brojili nebrojivo, morat ćemo ga dodatnim leksemom klasificirati prema fizičkim obilježjima, dok je brojivo u hrvatskome već klasificirano gramatičkom kategorijom broja kao ljudsko, živo, mlado i/ili brojivo/ograničeno. I još jednom – u hrvatskome ćemo brojivo

kvantificirati, a time i klasificirati gramatički, dok nebrojivo kvantificiramo s pomoću kvantifikativa – dodatnoga leksema posrednika, pa time onda nebrojivo i klasificiramo leksički. Zaključno, u svakoj vrsti kvantifikacije u hrvatskome istodobno sudjeluje i klasifikacija, samo je ona očitija – jer je leksikalizirana i eksplicirana posebnom riječju – u kvantifikaciji nebrojivoga.

7.3. Podjela kvantifikativa

Kad pogledamo koje sve imenice u hrvatskome znače ili mogu značiti količinu, odnosno koje imenice osposobljuju nebrojive imenice za brojivost, vidimo da je popis heterogen – obuhvaća primjere poput „*mnoštvo, grupa, skupina, jato, masa, niz, dio, gomila, hrpa, sila, većina, stado* itd.“ (Raguž 1997: § 695), odnosno neki primjeri znače dio referenta, neki skup referenata, a Raguž i ne spominje npr. *bocu, šaku* itd. Kvantifikativi nebrojivo osposobljuju za brojenje na različite načine: izdvajajući iz referenta dio ili pak jedinicu, pritom mu određujući ili ne određujući mjeru ili oblik, stoga ćemo ih i razvrstati prvenstveno prema tomu kriteriju. U opisu će opet dakle glavnu riječ imati semantika, ali uzet ćemo u obzir i gramatička obilježja (ponajviše za razlikovanje kvantifikativa i imeničkih kvantifikatora, v. niže). Podjela je temeljena na onima B. Kune, M. Ivić i engleskih gramatičara o kojima smo govorili u § 7.1 te na uvidima o semantičkoj organizaciji klasifikatora iz § 7.2, a predstavlja njihovu kombinaciju i proširenje (terminologiju smo također posudili, ali i ponešto izmijenili). Zamijetit ćemo i da se za dio primjera mogu prepoznati semantičke domene iz kojih dolaze te da su one jednake onima iz kojih dolaze brojevni klasifikatori (v. § 7.2). Popis koji donosimo nipošto nije konačan, iako je opširan, a potvrde su uglavnom iz *Hrvatskoga nacionalnog korpusa* i rječnikâ (HJP, ARj i ŠHRJ), što ćemo u navođenju naznačiti, a neoznačene su potvrde iz govorenoga jezika ili pak s interneta. Ni njihov cilj nije sveobuhvatnost, pa čak ni reprezentativnost – svrha je potvrda tek oprimjeriti pojave o kojima govorimo. Tamo gdje to ne smatramo nužnim (ponovno uglavnom kod mjernih jedinica i spremnika) potvrde nećemo ni navoditi. Najprije ćemo razgraničiti imenice sa značenjem količine od priloga sa značenjem količine koji su nastali od imenica, odnosno razdvojiti kvantifikative (1–8. skupina) od kvantifikatora (v. § 7.4). Kvantifikativi osposobljuju imenicu za brojivost, kvantifikatori tek iskazuju njezinu količinu (o daljnjim razlikama v. ovdje § 7.4). Kvantifikative u hrvatskome podijelili smo kako slijedi:

1. mjerne jedinice i mjere (*kilogram, žlica*)

2. spremnici (*čša*)
3. fragmentizatori (*dio* i *šnita*)
4. partikularizatori (*zrno*)
5. kvantifikativi konstitutivnog elementa (*komad namještaja, član žirija*)
6. kvantifikativi cjeline (*plast*)
7. leksički zbirne imenice (*jato*)
8. generički kvantifikativi (*vrsta*)

Sve nabrojene skupine kvantifikativa dolaze i s brojivim imenicama, no u analizi ćemo se usredotočiti na to na koji način nebrojive imenice osposobljuju za brojivost. Prema klasifikaciji B. Kune skupine 1. i 2. obuhvaćaju mjere, 3. i 4. dio, 6. i 7. cjelinu, a u skladu s argumentacijom u § 7.2 svi se s više ili manje opravdanosti mogu zvati hrvatskim leksičkim klasifikatorima (v. i ovdje § 7.5). Prve dvije skupine (*kilogram* i *žlica te čša*) nebrojivo osposobljuju za brojivost određujući referentima mjeru – standardiziranu (1.) ili konvencionalnu, određenu obujmom spremnika (2.), treća skupina kvantifikativa (*dio* i *šnita*) čini to izdvajajući iz nebrojivoga dio, ali dio koji čini ipak zasebnu jedinicu, koja je onda brojiva, što čini i 4. skupina (*zrno*), no ona istovremeno određuje o kakvoj se vrsti dijelova radi i obuhvaća leksičke singulative gradivnih imenica. Peta skupina predstavlja leksičke singulative zbirnih imenica *collectiva tantum* i leksički zbirnih imenica, čime se potvrđuje kontinuitet gradivnosti i zbirnosti (v. ovdje § 4.3.1). Šesta skupina (*plast*) osposobljuje nebrojivo za brojivost određujući mu pojavni oblik, koji predstavlja cjelinu i konfiguraciju/raspored referenata, a sedma skupina (*jato*) zapravo ne osposobljuje nebrojivo za brojivost jer obuhvaća leksički zbirne imenice čiji su singulativi brojivi jer su živi (v. ovdje § 5, ljestvica živosti). Uvrstili smo je ipak ovdje jer se ti primjeri pojavljuju u konstrukcijama tipičnim za kvantifikative, iako bi za svaki primjer pojedinačno trebalo odlučiti radi li se o partitivnome ili eksplikativnome genitivu. Kad smo govorili o rekategorizacijama značenja defektivnih imenica koje na taj način postaju gramatički brojive, rekli smo (v. ovdje § 5) da se one odvijaju u dva smjera: u značenje mjere i vrste. Uopćeno, prvih sedam skupina ekvivalentno je rekategorizaciji prema mjeri, dok osma skupina odgovara rekategorizaciji prema vrsti. Nadalje, primjeri vrstnih kvantifikativa u hrvatskome (i drugim jezicima, npr. engleskome, v. § 7.1) osjetno su malobrojniji od mjernih, a njihovo značenje zapravo i nije

količinsko – no u kvantifikative smo ih ubrojili jer i oni nebrojivo osposobljuju za brojivost. Imenički kvantifikatori (v. ovdje § 7.4: *hrpu*) ne osposobljavaju nebrojivo za brojivost već samo znače količinu, no u glavnini obuhvaćaju primjere koji su nastali od kvantifikativa; to su popriloženi kvantifikativi.

7.3.1. Mjerne jedinice

Mjerne jedinice jesu imenice koje nebrojivo osposobljuju za brojivost određujući mu *mjeru*, koja može biti standardizirana i nestandardizirana, ali konvencionalna. Mjerenje je način određivanja količine oprečan brojenju: rekli smo (v. ovdje § 1) da brojenjem zanemarujemo svojstva objekata koje brojimo, brojenje isključuje dimenzije koje su osnova mjerenja – mjerenje se pak temelji na određivanju svojstava i na usporedbi, a mjerna jedinica jest veličina odabrana za usporedbu (Jakobović 2009: 10): npr. *jedno platno* ne govori nam ništa o tome *koliko* je to platno, to rade mjerne jedinice: *jedan (čtvorni) metar platna*. Mjerne se jedinice i dijele prema tome koje svojstvo označuju: *metar* i izvedenice odnose se na duljinu, *kilogram* i izvedenice na masu, a ako tomu pribrojimo četvorne i kubne mjerne jedinice te *litru*, *tonu* i „jedinice dopuštene u posebnim područjima“ – *ar* i *karat* (Jakobović 2009: 15), više smo manje pobrojili mjerne jedinice SI sustava (Jakobović 2009: 149–152)¹⁴² koje su ujedno i kvantifikativi – naime mjerne jedinice poput *ampera*, *mola*, *Celzijeva stupnja* i sl. to nisu. Mjernim se jedinicama smatraju i *sat*, *minuta*, *sekunda* i *dan*, dok su ostala vremenska razdoblja (*tjedan*, *mjesec*, *godina*) sastavnice kalendara (Jakobović 2009), a sve su one kvantifikativi kad dolaze uz imenice: *sat/minuta/sekunda vremena*, *dan jahanja/hoda*, *tjedan/mjesec/godina dana*. Od anglofonih se mjernih jedinica upotrebljavaju *milja* (1609,34 m), *jard* (91,44 cm), *stopa* (30,48 cm), *palac/inč/col* (2,54 cm), *galon*, *funta*, *unca* i *barel*, a sve mogu biti kvantifikativi. Mjerne jedinice koje su ujedno i kvantifikativi iscrpljuju se dakle u jedinicama za prostor i vrijeme – onima najfrekventnijim u svakodnevnome životu.

Jedno od osnovnih svojstava robe u trgovini koje nas zanima jest „koliko je ima“, dakle, uvjetno rečeno, „količina“ robe. Taj je pojam vrlo teško općenito definirati, još ga je teže mjeriti. Mogli bismo ga teorijski mjeriti brojem atoma ili molekula. Zato si pomažemo uglavnom trima načinima. Ako su posrijedi podjednaki, svima poznati predmeti ili pakovine, obično se iskazuju *brojem* komada, paketa, kutija, omota, boca i dr. Tekuće, sipke ili zrnate tvari obično se iskazuju *obujmom*, a ako su premeti nejednaki i nepravilni, obično se iskazuju *masom* (koja se u svakodnevnom životu naziva i *težinom*). Primjerice, u izjavama „tri kocke šećera“, „decilitar vina“, „žlica soli“, „kilogram mesa“ itd., ne zanima nas ni broj komada, ni obujam, ni masa, nego nam navedeni podaci zorno predočuju koliko čega ima. (Jakobović 2009: 13)

¹⁴² SI sustav mjernih jedinica zamijenio je stare mjere nakon Francuske revolucije (1875.), čime se mjerenje ujednačilo diljem svijeta; u Hrvatskoj je uveden 1.1.1981. (Jakobović 2009).

Drugim riječima, izravno mjerenje ne postoji, a u stvarnome (konkretnome) svijetu ni brojenje jer nam je obavijest o kojoj se *količini* radi u *tri jabuke* posredovana iskustvom (nije eksplicirana), dok primjerice ne znamo koliko je točno *tri durijana* ako ne znamo što je *durijan*, sve dok ga ne klasificiramo ili usporedimo s nečim poznatim („izgleda kao oveća lubenica s bodljama“). Tu klasifikaciju u jeziku utjelovljuju kvantifikativi i stoga se svi (osim 8. skupine) mogu smatrati mjernim jedinicama u širem smislu; iskustveno znamo *kolik* je *griz* ili *zalogaj*, nisu nam potrebne točne dimenzije. Budući da je u osnovi mjerenja klasifikacija, imamo različite mjere ovisno o tome što mjerimo ili prema kojim svojstvima nešto mjerimo, pa razlikujemo obujam krutina (*metar kubni*) od obujma tekućina (*litra*), imamo specijaliziranu mjernu jedinicu za masu dragoga kamenja (*karat*) i količinu drva za ogrjev (*hvat*), a sve se to može povezati sa semantičkim obilježjima klasifikatora iz prethodnoga potpoglavlja – konzistentnosti, materijala i vrijednosti (postoje klasifikatori za vrijedne stvari kao što je *karat* mjerna jedinica za vrijedno kamenje). To je još očitije u starim sustavima mjera, koje su se temeljile uglavnom na dijelovima ljudskoga tijela (za duljinu), pogotovo dijelovima ruke, zbog čega se nazivaju antropomorfizirane mjere ili antropometrijske mjerne jedinice,¹⁴³ te na prirodnim objektima iz svakodnevnoga života, čiji su najčešći predstavnici zrno¹⁴⁴ i kamen¹⁴⁵ (za masu i volumen). Zrno, kamen, štap (koji je predstavljao duljinu) i ostale pramjere obično su bile postavljene na trgovima svima na uvid, a varanje na mjerama strogo se kažnjavalo. Posebno su zanimljive stare mjere za vrijeme, koje odražavaju kulturološke posebnosti: u ruralnim dijelovima Poljske do u 20. stoljeće u uporabi su bili *pacierz/paternoster*, jedinica za vrijeme od otprilike 25 sekundi, koliko je potrebno za recitaciju Očenaša, te *zdrawaška* i *rózaniec*, vrijeme potrebno za recitaciju 50 Zdravomarija (krunice), oko 16 minuta. Mjere za prostor često su iskazane u okviru vremena: *dan hoda/plovidbe/jahanja* označuje udaljenost koja se prijeđe za to vrijeme, *jutro* zemlje jest količina koja se preore za jedno jutro (usp. polj. *morga*, *mórg*, *jutrzyrna*, danski *morgen*); primjer. Švedski ima i *kyndemil* 'doseg trajanja baklje', oko 16 km, finski *peninkulma* 'udaljenost do koje se čuje lavež psa', a laponski *poronkusema* 'udaljenost koju sob prijeđe prije nego se mora zaustaviti da bi urinirao', oko 7,5 km. Zanimljivi primjeri neslužbenih mjera za udaljenost još su šved. *stenkast* i norv. *steinkast*, 'doseg bačena kamena', oko 50

¹⁴³ Primjerice mjerna jedinica *lakat* rabi se više od četiri tisućljeća – *Nipurski (sumerski) lakat* najstarija je pronađena duljinska pramjera, datira iz 2650. g. pr. Kr., duljine 51,83 cm, a dijelio se na 30 *palaca*, dva razmaka od 4 palca činili su *šaku*, a 12 šaka *megalitski koračaj*. Poznati su i *egipatski kraljevski lakat*, *biblijski lakat* i *rimski lakat*, a na hrvatskome području upotrebljavali su se *hrvatski lakat* ili *mađarski ref*, *turski lakat* ili *aršin*, *bečki lakat* ili *bečki rif* te *dubrovački lakat*, koji se osnivao na razmaku od lakta do vrha prstiju na kipu viteza Orlanda (Jakobović 2009: 129–130).

¹⁴⁴ Od grč. *kearátion* 'sjemenka rogača', preko arap. *qīrāt* 'težina od 4 zrna' nastala je jedinica *karat* (HJP).

¹⁴⁵ Engl. *stone* donedavno se upotrebljavao kao jedinica za masu.

metara, i danas u upotrebi za iskazivanje približne mjere. Na tom su tragu i poljski *rzut beretki* ('doseg bačene kape, blizu') i njem. *Katzensprung* ('doseg mačjega skoka, blizu'). U hrvatskome *tik (do/od)* od glagola *taknuti (Stanuje tik do mene; HJP)* isto zapravo znači vrlo malu udaljenost, 'vrlo blizu'.

Mjeriteljstvo je na hrvatskim prostorima naslijeđeno od Rimskoga Carstva. U srednjovjekovlju je pravo mjera i utega (lat. *ius mensurum et ponderum*) pripadalo vladarima, a kasnije hrvatskome saboru (Jakobović 2009). Zbog povijesnih okolnosti upotrebljavale su se turske, mađarske, austrijske i ine mjerne jedinice: *oka, kantar, aršin, polić, pinta* itd. Od antropometrijskih mjera kao službene mjerne jedinice služile su (sve su kvantifikativi):

lakat/aršin/rif „*zast.* mjerna jedinica za duljinu, 50–80 cm“ (HJP): *snijeg debeo lakat, kovčeg širok lakat; aršin se upotrebljava i kao sinonim za mjeru: Aršin Crkve je prema svima jednak* (HNK)

palac '2,634 cm' (HJP), „mala mjera za duljinu i širinu. *Za jedan palac debeo*“ (ARj): *palac prašine, snijega*

pedalj (usp. lat. *ped, pedis* 'stopalo' > *stopa*) „mjera za dužinu jednaka razmaku između vrha palca i vrha malog prsta kad se oni ispruže; 2. mali, neznatni dio prostora, *ni pedalj/pedlja – nimalo, ništa; pedalj-muž, pedalj muža lakat brade – patuljak*“ (HJP); (*svaki pedalj terena, prostora, zemlje, teritorija* (HNK)

stopa „jedinica mjere za dužinu, uglavnom u anglosaksonskim zemljama (30,48 cm)“, ali i „najmanja ritmička jedinica stiha“ i „količina, veličina postotka [*stopa rasta*]“ (HJP); metaforičkim širenjem značenja postaje mjera za apstraktne pojave: *stopa rasta, nezaposlenosti, inflacije* (HNK)

hvat/klaftar „mjera od četiri kubna metra (ob. za građu i ogrjevno drvo u trupcima)“ (HJP); „koliko čeljade može shvatiti [zahvatiti] kad pruži i raširi ruku u svu daljinu ruke [...]; često se upotrebljava i kao mjera za drva (kad su složena po šest stopa u širinu i visinu), te po tome se gdje upotrebljava i za drva uopće ili za što drugo složeno kao drva“ (ARj) – vidimo da je *hvat* gotovo specijaliziran kao mjera za drva pa je kvantifikativ koji kombinira obilježja količine i funkcije (v. ovdje § 7.2).

Mjere nastale od riječi za dijelove tijela koje nisu bile službene mjerne jedinice, ali se isto tako upotrebljavaju kao neslužbene mjere jesu i **nokat prašine**, **prst vina – prst vode**, **prstohvat/prstovet** („onoliko nečega, na pr. praha, koliko se može uzeti kažiputom i palcem“, ARj) **sol**, **đumbira**, **papra**, **duhana**, pren. **magije**, **apsurda**, **čežnje** (HNK); **naramak** („teret složen za nošenje u ruci ili na ramenu [~ *drva*; ~ *granja*]“, ŠRHJ; „isto što naručje, t.j. obje ruke pružene, da što nose [usp. polj. *nareczze*]; b) ono što se naprti na rame ili na ramena pa se nosi“, ARj) **drva**, **sijena**, **slame**; pren. **tekstova**, **papirologije** (obilježje materijala); pren. **nasilja**, **suvremenika** (HNK). Kao **naramak** mogao je biti i **navrat**, no on znači 'prilika, mah, tura' i nije kvantifikativ. Kao kvantifikativi od dijelova tijela javljaju se i npr. primjeri **za glavu niži**, **tjera za zub više**, u tipičnoj konstrukciji **za + akuzativ**: „Akuzativom s prijedlogom **za** može se označivati i mjera, odnosno količina vremena (osim oblika akuzativa tada se mogu javljati i brojevi te količinski izrazi), npr. *Za mjesec dana ponovno smo ovdje*, *Toliko nisi zaradio za cijelu godinu*, *Bolovi su prestali za nekoliko minuta*, a može označivati i mjeru čega drugoga, obično uz usporednu nijansu, npr. *Viši je od nje za glavu*, *Za milimetar je promašio*, *To je dalje bar za deset kilometara*“ (Silić – Pranjković 2007: § 930).

Kao neslužbena mjera i kvantifikativ upotrebljava se i **tovar** od glagola *tovariti*: „teret, količina robe ili materijala koja se odjednom natovari na konja“ (HJP): *pušaka*, *oružja*, *zlata*, *drva*, *sijena*, *kože* (HNK). Već smo vidjeli u nekima od navedenih primjera da se mjerne jedinice mogu upotrebljavati i metaforički (*prstohvat absurda*, *naramak nasilja*); tu se posebno izdvaja **tona**, koja je postala kvantifikator (v. ovdje § 7.4) i označuje neodređenu veliku količinu: *Na koncertu je bila tona ljudi*. No i druge vrste kvantifikativa mogu metaforički ekspresivno postati *ad hoc* mjere: npr. *šnitu predugo*; *Francuska, samo gutljaj daleko*, što pokazuje da su granice između skupina propusne i dopuštaju prijelaze, pogotovo radi ekspresivnosti, no u tim slučajevima na to da se radi o mjeri ukazuju prostorne odrednice *daleko*, *udaljen* i sl. Karakteristična je i konstrukcija s *na*, a znači velike količine: *Imam prijatelja na tone / na klaftre / na lopate*.

7.3.2. Spremnici

Ova skupina kvantifikativa nebrojivo osposobljuje za brojivost također time što ga **mjeri**, ali kvantifikativ pritom označuje zapremninu/obujam spremnika. Spremnici su konvencionalne mjere, iako mogu biti standardizirane (u ugostiteljstvu), a u razgovornome su jeziku približne (otprilike se zna koliko je *čša vode* ili *boca vina*). Varijabilne su s obzirom na proporcije spremnika – ova skupina kvantifikativa naime obuhvaća metonimije jer

označuje količinu referenata nebrojive imenice koju sadržava spremnik: *šalica čaja* jest 'količina čaja koja stane u šalicu'. Evo uobičajenih kvantifikativa spremnika:

boca, bocun (dijal.), *bokal, bronzin (kotlić), bure, bačva, ceker* (razg./dijal.), *čabar, čaša, čutura, epruveta* (i ostalo kemijsko posuđe), *flaša, frižider/hladnjak hrane, gajba, kabao, kada, kamara para* (dijal.), *kanta, kariola/tačke* (dijal.), *karton jabuka, kazan, kištra* (dijal.), *kondir/vrč/krčag, pokal/pehar, kontejner, konzerva, košara, kotao, kovčeg/kofer, krigla, kutija*,¹⁴⁶ *lagvić, lavor, limenka, lonac, ormar, padela, paket, pladanj, pl(j)oska, posuda, protvanj, puta (grožđa), rajngla, sanduk, soba, staklenka, stadion (Poginuo je cijeli stadion ljudi), sudoper, šalica, šeflja, škatula* (kajk.), *škrinja, štamprlek, tačke, tanker, tanjur, tava, teća, tegla, tepsija, tetrapak, tikvica, torba, tuba, vjedro, vreća, vrećica (čaja, duhana), zaimača, zdjela, žlica, žličica*

Od riječi za dijelove tijela javlja se spremnik (i kvantifikator) **šaka** „2. količina koja može stati u stisnutu šaku, 3. mali broj ljudi, usp. šačica“ (HJP); *šačica snimljenih izdanja, Bolje nokat vlasti nego šaka prava* (khuenovska pragmatična izreka Izidora Kršnjavog); „šaka kao mjera čega. U rječniku Belinu [...] *šaka pjeneza* [...] u Bjelostjenčevu *šaka puna soli* [...] U Vukovu *daj mi jednu šaku brašna*: na ostrvu Mljetu govori se: *šaku vina, šaku kruha* i t. d., t. j. *malo*) i u Ivekovićevu (vidi *grst, pregršt*) *Imam, koliko šaka prijati može muke [brašna] u sudu; šaka praha, mala šaka zemlje; Vitezović šakom svojih junaka razagnaše* [...] *osamnaes tisuć Turaka; Kavanjanin šaku novaca; Kanižlić od šake ljudi pobići, vi ste* [...] *za šaku srebra izgubili ovo blago, šaka ječma, šaka ljudi; Vuk Daničić Nit je šaka dana, ni vreća godina* nar. poslovice. Šaka, tj. četiri ručna prsta u mjerenje u Mostaru“ (ARj). U primjerima *šaka novca, ljudi; dolara, kuna, moći, jada, ljubavi* (HNK) **šaka** nije spremnik već kvantifikator nastao metaforizacijom (v. ovdje § 7.4). U upotrebi je i umanjjenica **šačica**, koja je, sudeći po korpusu, frekventnija od *šake*, ali ne kao spremnik nego kao kvantifikator, i to za živo: *šačica ljudi, glasova, bolesnika, vlasnika, liječnika, gledatelja, pobunjenika, bogataša, političara, kriminalaca, huligana, terorista, ekstremista* itd. (HNK). Šaka je dakle uglavnom kvantifikativ za gradivno i, pomakom značenja, apstraktno, dok je *šačica* kvantifikator za ljudsko, a umanjjenica služi postizanju kontrasta, naglašavanju toga da se radi o malome broju, nekolicini ljudi naspram veće skupine; pritom je manjina upravo upotrebom izraza *šačica* često okarakterizirana kao negativna: *Šačica ljudi prisvaja zasluge svih nas, Hrvati su taoci u rukama šačice kriminalaca, Oni su šačica neprijatelja nogometa* (HNK).

¹⁴⁶ *Kutiju* npr. *jabuka* treba razlikovati od *kutije cigareta*, potonji primjer pripada 6. skupini jer se ne radi o spremniku, nego o „pojavnom obliku“, kao npr. *šteka cigareta*.

S kvantifikativom *šaka* povezana je i **pregršt** (usp. polj. *garšč* 'šaka'): „a. sastavljeni dlanovi u obliku posude b. količina čega što može stati u tako sastavljene dlanove [*pregršt brašna*]“, gdje je spremnik, ali može biti i kvantifikator: „*retor. jez. knjiž. prikladna količina [pregršt pjesama; pregršt misli]*“ (HJP), „*pren. velika količina čega [~ darova; ~ poljubaca]*“ (ŠRHJ). Čini se da se u suvremenome jeziku gubi značenje *pregršti* kao spremnika (koliko je govornika svjesno da se radi o sastavljenim dlanovima?), a širi se kvantifikatorsko značenje, posebno s apstraktnim kolokacijama, koje potpuno prevladavaju u korpusu: *pregršt komplimentata, razloga, veselja, problema, vremena, uzbuđenja, zabave* itd. (HNK). Pomak od gradivnih prema apstraktnim kolokacijama za kvantifikative zapravo je karakteristična pojava – kvantifikativi specijalizirani za apstraktne imenice malobrojni su, stoga one iskorištavaju kvantifikative gradivnih imenica (sjetimo se ljestvice živosti, v. ovdje § 5), npr. *zrno utjehe, mrvica ljubavi, vreća buha, šaka jada, trunka sreće*; ali uz različit stupanj konvencionalnosti: *mrvice ljubavi* posve je konvencionalan izraz, ali u npr. *kontejner uvreda* osjećamo metaforičnost mnogo više. *Pregršt* je pak primjer koji proturječi tomu načelu jer postaje kvantifikatorom za apstraktno, dok se njegova uloga kao kvantifikativa za gradivno u suvremenome jeziku gubi.

Nadalje, nisu svi spremnici jednako prihvatljivi ili konvencionalni kao kvantifikativi, što se vidi i po tome da se teže pojavljuju uz brojeve u tipičnim kvantifikativnim sintagmama, npr. *?dva frižidera hrane, ?dvije kade vode, ?stadion ljudi*. Ovdje možemo zamijetiti sljedeće: što je spremnik nekonvencionalniji, to će ovjerenost primjera biti veća ako se pojavi u konstrukciji s *pun* (usp. engl. primjere spremnika na *-ful*, ovdje u § 7.1), a prema tomu načelu onda bilo što može postati *ad hoc* spremnikom: *Imam punu kuću gostiju* i *Imam kuću punu gostiju* (ali **kuća gostiju*); *glava puna misli*, ali **glava misli*; *puna usta uvreda*, ali **usta uvreda*; *četka puna dlaka*, ali **četka dlaka*. Po tome su načelu nastali i frekventni i razgovorni *pun kufer* i *!!!pun kurac*, no to su kvantifikatori, ne kvantifikativi (v. ovdje § 7.4): *Među njima ima pun kufer žena, Karta za trajekt bila je pun kurac skupa*.

7.3.3. Fragmentizatori

Kvantifikativi ove skupine nebrojivome omogućuju brojivost tako da iz konkretne cjeline označene imenicom izdvajaju dio, koji onda čini samostalnu cjelinu ili jedinicu, a razlikovat ćemo njihove dvije podskupine: izravne i neizravne fragmentizatore (termin preuzet od Ivić 2008: 26, v. ovdje § 7.1). Izravni fragmentizatori ne govore ništa o tome o kakvu se dijelu/jedinici radi (*dio ljudi, komad zemlje*), dok je u neizravnih fragmentizatora

značenje dijela posredovano dodatnim odrednicama o obliku i sl., zato ih Ivić naziva „indirektnima“: npr. *šnita kruha* ima specifičan oblik, a iskustveno znamo i kolik je otprilike.

U hrvatskome su izravni fragmentizatori imenice *dio*, *komad*, *većina*, *pola*, *polovica*, *polovina*, *trećina*, *četvrtina/frtalj/kvarat* i ostali razlomci, *glavnina*, *veći/manji dio*, *dobar dio*, *doza*, *čestica*, *fragment*, *odsječak/segment*, *sekvenca*, *parcela*, *porcija*, *obrok* itd. Raguž (1997: § 691) kaže da je *polovina* običnija uz brojivo: *polovina učenika*, a *pola* i *polovica* uz nebrojivo: *polovica jabuke*. Potvrde iz korpusa pokazuju pak da *pola* često dolazi uz vremenske periode: *pola stoljeća*, *tisućljeća*, *minute*, *sata*, *godine*, *jutra*, *noći* itd., odnosno mjerne jedinice: *pola kilometra*, *grama* (HNK). Za *polovicu* su najbrojnije potvrde uz mjesece: *Sada je već polovica ožujka*, *Tek je prva polovica kolovoza*, *Javnost je obaviještena polovicom siječnja* itd., ali dolazi i uz brojive imenice za živo: *polovica stanovništva*, *narkomana*, *ispitanika*, *turista*, *ministara*; i neživo: *polovica zemalja*, *dvoraca*, *sredstava*; dok su znatno rjeđi primjeri s nebrojivim: *polovica otpada*. Štoviše, potvrde za *polovicu* i *polovinu* malo se razlikuju, samo što su za *polovinu* malobrojnije. Neki fragmentizatori nisu obični uz brojeve: **dvije većine/glavnine ljudi*, a što je značenje fragmentizatora neodređenije, to mu je kolokacijski raspon širi: najneodređeniji su *dio* i *komad* pa stoga dolaze gotovo s bilo čime, dok primjerice *parcela* ima ograničen broj kolokacija: *parcela zemlje*, *zemljišta* i sl. (HNK). I u ovih kvantifikativa nalazimo metaforizaciju prema apstraktnome, posebno to vrijedi za *dozu*, koja se u korpusu češće pojavljuje s apstraktnim nego gradivnim: *doza šarma*, *sigurnosti*, *zabrinutosti*, *optimizma*, *sreće* itd., uz *doza heroína*, *penicilina* (HNK). *Porcija* dolazi s imenicama koje znače hranu (prevladavaju *grah* i *ćevapi*), ali i ona ima pomak prema apstraktnome: *porcija skandala*, *trauma*, *uvreda*, *kritike* (HNK). Uz *česticu* se kao česte kolokacije pojavljuju gradivne imenice *prašine*, *baruta*, *vapna*, *pudera*, *dima*, iako bi mogla doći uz bilo što kao „najmanji, obično kruti dio neke cjeline“ (HJP).

O posebnosti imenice *komad* govorili smo već ovdje u § 7.1; to je fragmentizator kad dolazi uz gradivne imenice (tada znači 'dio'), a partikularizator, „singulativ“ kad dolazi uz zbirne imenice *collectiva tantum* (tada znači 'pojavni oblik, primjerak' i tada nije fragmentizator): *komad nakita*. Kao *komad* u hrvatskome se ponašaju još reg. *bokun* i *kus*, no *kus* nema „singulativno“ značenje primjerka koji imaju *komad* i *bokun*. Ostala su im značenja ekvivalentna, kao i to da su prvotno bili specijalizirani za komade kruha i mesa.

Za **komad** ARj kao najranije potvrde navodi Mikaljin rječnik (17. st.) „komad kruha, kus kruha“ i Bellin (18. st.) „komad 'pezzo come di carne, pane e simili“ , odnosno 'komad

kao od mesa, kruha i slično(ga)', a i ostale potvrde pokazuju da se radi o kvantifikativu za kruh i meso: *komad mesa, bijele komad 'gigerice, veliki komad mesa*. Kao drugo značenje ARj navodi „komad od pjesme (pa i lista, knjige, govora itd.)“, a kao treće opet „komad kruha, jer se shvaća kao da je odlomljen od cijeloga hleba, ali se često misli kod toga na 'malo hleba“; kao primjeri se navode Kavanjanin (17/18. st.): *Da bi jaki kus al' komad, a ne mrva kruha bila*; Lastrić (18. st.): *Za šaku ječma i za komad kruha gubite dušu*; Kačić (18. st.): *Dade nemu sve što imadiše, komad kruha i glavicu luka*; a navodi se i da *crn komad* znači upravo 'komad crnoga kruha' u narodnoj poslovice *uvaliti kome crn komad u torbu*. Četvrto je značenje „što i zalogaj“: *Komad iz usta kome oteti*; te „ono što se kome daje ili određuje da jede“. Daljnje je proširenje značenja na *komad zemlje*, a zatim i općenito značenje dijela, „ne pravi dio nego količina koja može biti određena i neodređena“, pri čemu je određena uz tkaninu: *komat̃ vake svite* (15. st.), a neodređena u npr. *komadi gvozdja*. Nadalje, „gdjekad se sama riječ *komad* ili *jedan komad* upotrebljava za isticanje da nešto nije razdijeljeno“: *Uzmi sumpora u komadu*, odnosno tu se radi o *komadu* koji je partikularizator, „singulativ“, a ne fragmentizator, a najranija je potvrda u ARj-u od M. Pavlinovića (19. st.). Sljedeće izdvojeno značenje *komada* jest ono individualizacijsko, kad se pojavljuje uz brojive imenice kako bi se naglasila njihova pojedinačnost („kod mnoštva stvari jednakijeh može značiti jednu od njih“): *osamdeset komadi topova, pet debeli komada knjiga*. *Komad* znači i „nekoliko vremena“: *Prihod njihov poznade on dobar komad u napridak* (Reljković, 18. st.). Kao posljednju upotrebu ARj navodi popriloženu: „gotovo kao adverab (uprav je acc. sing. i naznačuje mjeru), može značiti i *malo, nekoliko malo*“, u Vukovu rječniku i iz 18. st. primjer „u kojemu se *komad* ne mijenja po padežima, te se može zamijeniti riječju *malo*“: *Postelica pokrivena s komad oštra sukna* (I. J. P. Lučić).

Iako se u suvremenome hrvatskome *komad* ne rabi i kao kvantifikator (prilog), to je kvantifikativ s najviše različitih uloga, odnosno sva su ostala nabrojena značenja i uloge *komada* i danas prisutna: HJP *komad* definira kao „1. odijeljen dio cjeline (*komad kruha; komad razbijene šalice; komad zemlje*) [fragmentizator]; 2. „pojedini primjerak ili jedinica neke klase, skupa, garniture predmeta (*komad pokućstva*) [leksički singulativ i individualizacijska uloga]; 3. „glazbena ili literarna kompozicija, ob. kraća (*kazališni komad*)“, a navode se i značenja. „žarg. zgodna (ob. ženska) osoba“ te *komad čovjeka* „naočit, kršan čovjek, takav da ga ima što vidjeti“ (posljednja tri značenja nisu kvantifikativna). To potvrđuje i korpus: *komad kruha, mesa, zemlje, drva, leda, kolača, papira, torte, zuba, platna* (fragmentizator za gradivno i brojivo); *komad namještaja, pokućstva, odjeće, robe, prtljage*,

opreme, nakita (leksički singulativ zbirnih imenica *collectiva tantum*); *junadi, prasadi, svinja, teladi* (individualizacija živoga); *150 komada topništva, 500 tisuća komada kamenica, 230 milijuna komada crjepova, 4100 komada oružja, streljiva, 30 komada jaja, 6000 komada tableta, ecstasyja, cigareta* (individualizacija brojivoga); *komadu teatra, komad Jeana-Baptista Poquelina Molierea* (partikularizator sa semantičkim obilježjem funkcije – dramsko djelo). Iznesen opis upućuje na to da se *komad* od specijaliziranog kvantifikativa za kruh i meso razvio u najopćenitiji hrvatski klasifikator (usp. ovdje § 7.1), no takav zaključak trebalo bi poduprijeti detaljnijim (dijakronijskim) istraživanjem.

Za **kus** ARj kaže da mu je najstarije značenje „što se jednom odgrize, po tome znači što i *zalogaj*“ (v. *okus, kušati*) pa po tome odgovara razvoju engleskoga *bit* od stengl. *bitta* 'griz, zalogaj', njemačkoga *Bisschen* i talijanskoga *boccone*, također od *gristi*, koji danas znače '(malen) komad', a u hrvatskome im zapravo bolje odgovara *mrvica*. Stariji primjeri (ARj) pokazuju da je *kus* ekvivalent *komadu*: Vrančićev rječnik (16. st.) ima *kus zemlje*, Mikaljin (17. st.) „kus, komad, kako ti kruha al' mesa il' ine take stvari“ te *kus drva* i *kus soli*, Bellin (18. st.) navodi „pezzo, come di carne, pane e simile, frustum“ i „porzione, parte“, Belostenčev (17. st.) *kus, zalogaj, komad, falat, paradik kruha* i *kus dreva*. Vidimo da su kao i kod *komada* osnovne kolokacije *kruh* i *meso*, a zatim *zemlje* i *drva*; uostalom *kus* je „u širemu smislu, isto što komad“, kaže ARj, te isto što i *mrvica* (usp. gore engl. i njem.): „naj mañi dio, ili vrlo malo“, „u negativnoj rečenici znači: nimalo“: *kus sreće*. Osim kolokacija koje ima i *komad* u fragmentizatorskom značenju (te izraza *kus čovjeka* kao *komad čovjeka; dobar kus godina*), *kus* ima i kolokacije karakteristične za *grumen* (v. dolje), s obilježjem konzistencije: *kus leda, soli, kala, gliba*.

Bokun (od tal. *boccone*) znači „1. (*jd*) komad, 2. (*mn*) zalogaj, dobra hrana, obilni obroci“, *bokun čovjeka* je „naočit čovjek, jak“ jednako kao *komad/kus čovjeka* (HJP); *bokun cure* jest kao i *komad (cure)*, a ima i individualizacijsko značenje *komada*: *bokun olovke* znači „komad olovke, jedna olovka“ (HJP). Za razliku od *komada* i *kusa* može biti i kvantifikator: *Bokun sam ti umorna*.

Neizravni fragmentizatori imaju ograničeniju distribuciju od izravnih jer im je značenje određenije: **šnita kruha** jest dio kruha koji ima određen oblik, kao i **kriška jabuke, torte; feta sira, kruha** (HNK). Često nastaju od „glagola konzumacije“ (kao i klasifikatori, v. ovdje § 7.2): **guc, gutljaj, šluk** (reg.), **srk, griz, liz, zalogaj, šmrk, dim, šut** (kol.), **fiks** (kol.) pa im je distribucija ograničena na ono što se konzumira.

7.3.4. Partikularizatori

Iako i ova skupina kvantifikativa od nebrojivoga čini brojivo izdvajanjem dijela, a taj je dio određen prema fizičkim obilježjima kao i u neizravnih fragmentizatora, partikularizatori se od fragmentizatora razlikuju po tome što označuju „prirodne jedinice“ koje čine cjelinu, sastavne dijelove cjeline – npr. *grozd* se sastoji od *bobica*, *češnjak* od *češanja* – ili označuju dijelove zamišljene ukupnosti – *kava* se sastoji od *zrna*, *voda* od *kapi*, a nećemo reći da se *voda* sastoji od *gutljaja* ili *torta* od *kriški* (koji predstavljaju „umjetne jedinice“). Ova skupina kvantifikativa najčešće za brojivost osposobljuje gradivne imenice, a metaforičkim proširenjem značenja i apstraktne: *zrno ljubavi*, *utjehe*. Malobrojni primjeri kvantifikativa/partikularizatora specijaliziranih za apstraktno jesu **čin**, **akt** *milosrđa*, **pojava** *nevremena*, **slučaj** *korupcije*, **primjer** *bezobrazluka*.

Prototipni je kvantifikativ ove skupine **zrno/zrnice** „1. sitan plod ili sjemenka (pšenice, papra, maka, grožđa itd.)“ (HJP): *zrno kukuruza*, *kave*, *papra*, *graška*, *pšenice* (HNK); a ekstenzijom prema obliku znači i „2. a. sitan predmet okrugla ili ovalna oblika, djelić tvari u građi (*bisera*, *pijeska*, *sol*)“ i dalje preneseno „trunka, mrvica“ (HJP). Uz apstraktne imenice *zrno* je kvantifikator: *zrno iskrenosti*, *volje*, *razloga*, *realnosti*, *pribranosti*, *optimizma*, *znanja*, *ljubavi* (HNK), a sve te apstraktne kolokacije imaju zajedničko obilježje „pozitivnosti“. Nadalje, iako *grašak* brojimo *zrnima*, kad je opredmećen (ne označuje povrće), i on može biti partikularizator: **grašak znoja**. **Granula** je isto što i *zrnice* (HJP), no s ograničenijim kolokacijama (na gnojivo, lijekove i sl.). Partikularizatori za *grožđe* osim *zrna* još su i **boba/bobica** i **jagoda**; *bobica* je partikularizator za bobičasto voće: *borovnice*, *ribizla*, *kupine* (HNK).

Za tekućine je prototipni kvantifikativ (obilježje konzistencije) **kap/kaplja/kapljica** „1. veoma mala količina tekućine izdužena okruglasta oblika [~ *vode*, *ulja*, *vina*] (ŠRHJ); u prenesenom značenju dolazi uz apstraktne imenice kao kvantifikator ('mala količina'); *kap sreće*, *veselja*, *gorčine*, *koncentracije*, *dobrote*; *kapljica glamura*, *banalnosti* (HNK). **List** je partikularizator za lisnato povrće: *list salate*, *kupusa* (HNK), metaforičkom ekstenzijom prema obliku (tanko, plosnato) i 'komad papira': *list papira*, uopće „tanak komad čega“ (ŠRHJ): *list tijesta*, a prema istomu načelu i *list čipsa*. Za *list salate* može se reći još i **pero salate**, *mladog luka* (HJP). Partikularizator specijaliziran za povrće jest **glavica luka**, *kupusa/zelja*, *kelja*, *salate*, *cvjetače* (HNK), koju bismo mogli svrstati i u 6. skupinu jer označuje cjelinu (koja se pak sastoji od dijelova, npr. *glavica salate* sastoji se od *listova*).

Partikularizatori za sitne dijelove čega jesu **mrva/mrvica**, **trun/trunka/trunčica/natruha** i **atom**, koji su sinonimi kad su kvantifikatori, a u metaforičkom značenju male količine dolaze s velikim brojem apstraktnih imenica. *Mrva/mrvica* partikularizator je za *kruh*, onda općenito vrlo mala količina čega krutog: *mrvica hostije, žara* (HNK), no većina je potvrda u korpusu s apstraktnim imenicama: *mrva/mrvica optimizma, sreće, prestiža, poštovanja, odgovornosti, milosti, pravde, dostojanstva*. *Trun, trunka, trunčica, natruha* „u pravom značenju“ isto su što i *prašina*, ali znače i „mrva, komadić, dijelak čega“ (ARj) pa mogu biti i partikularizatori za *prašinu*. Kao i *mrva/mrvica*, u korpusu dolaze uglavnom uz apstraktne imenice: *trun/trunka/trunčica srama, umora, straha, poštenja, ljudskosti, hrabrosti, želje; natruhe psihodelije* (HNK). **Atom** je partikularizator za *snagu* i *energiju*, a i ostale su mu kolokacije apstraktne: *atom postmodernizma, emocija; atom istine u oceanu laži* (HNK), gdje je sinonim i za *kap*.

Specijalizirani partikularizatori – sa samo jednom kolokacijom ili vrlo ograničenim rasponom kolokacija jesu **pahulja/pahuljica snijega, klip kukuruza, češanj češnjaka, režanj mozga, srca, hipofize** (HNK), **pramen kose, vlas kose, vlat trave, klas žita**. Primjeri su „umjetnih“ jedinca ili sastavnih dijelova s obilježjem geometrijskoga oblika **kocka/kockica šećera, leda, čokolade; kugla/kuglica sladoleda; red, rebro, štanga čokolade; cigla kave; crta/lajna kokaina**. Partikularizatori za govor i pismo jesu **slovo/slovce, riječ**, koji također vrlo često dolaze uz apstraktno: *ni slova odgovora; riječ ohrabrenja, riječi osude, uvrede, utjehe, isprike, kajanja* (HNK); **red/redak teksta, obrasca, glazbene kritike; kartica, stranica, odlomak/paragraf teksta** (HNK). Radi se o rubnim primjerima kvantifikativa, no da u pitanju nije objasnidbeni genitiv pokazuje nemogućnost preoblake (v. ovdje § 7.1) **Ohrabrenje je kao riječ*, dok je preoblaka s dijelnim genitivom upitna: ?*Ohrabrenja je bilo riječ* / ?*Ohrabrenja nije bilo ni riječ*. Partikularizatori za svjetlost i povezane pojave jesu **zraka** i **trak/tračak**: *sunca, svjetlosti, mjesečine, topline*; preneseno i za pozitivne pojave (osim *tračka sumnje*): *zraka nade, suvremenosti, radosti, optimizma; tračak nade, duha, nostalgije, vedrine, dobrote* (HNK).

Grumen, gruda/grudica, gromada i **hrga/kvrga** mogu biti i partikularizatori (4. skupina) i cjeline (6. skupina), ovisno o tome promatra ih li se kao dijelove veće cjeline ili kao cjeline sastavljene od sitnijih dijelova. Kolokacije *grumena* okupljene su oko obilježja konzistencije (kruto, ali kao sinonim za *grudu* može i meko): *grumen zlata, leda, trave, šećera, soli, zemlje, hašiša* (HNK). *Gruda* je pak u „pravom smislu gruda sira“ (ARj), odnosno nekada je bila specijalizirani kvantifikativ za sir, no to se značenje danas izgubilo, a

prevladale su kolokacije s obilježjem konzistencije (meko): *gruda snijega, zemlje, maskare, blata, gline* (HNK). Velike komade čega krutoga (obilježja veličine, konzistencije i (nepravilnoga) oblika) znače **hrga, kvrga sira** te **gromada kamena, vapnenca, snijega, oblaka, pepela, gorja**; uz apstraktne imenice: *jedna gromada predrasuda, praznovjerja i mračnosti* (HNK).

Kako smo vidjeli, partikularizatori dolaze prvenstveno s gradivnim imenicama, mogli bismo reći da postoje radi kvantifikacije gradivnoga, no vrlo često metaforizacijom postaju kvantifikatori za apstraktno (v. ovdje § 7.4). Neki od njih ne dopuštaju varijacije po veličini (**glava luka, *klipić kukuruza*), drugi dopuštaju, ali velikim dijelom radi se o umanjenicama: *grudica zemlje, kuglica sladoleda*.

7.3.5. Kvantifikativi konstitutivnog elementa¹⁴⁷

Ova skupina imenica obuhvaća malobrojne leksičke singulative zbirnih imenica *collectiva tantum* i leksički zbirnih imenica, koji ih osposobljuju za brojivost. Kvantifikativi zbirnih imenica *collectiva tantum* (v. ovdje § 4.3) označuju što neživo: to su već spominjani **komad** (kad ne znači 'dio') i **primjerak**: *komad namještaja, nakita, opreme, prtljage, garderobe, robe* itd.; *primjerak knjige, albuma, nakita, namještaja* (HNK); može i uz živo: *Danas u moru živi još oko 400 primjeraka medvjedica* (HNK). *Komad* može doći i uz brojive imenice i tada ima individualizacijsku funkciju (v. gore): *komad stola, deset komada jaja*; u toj se ulozi *komad* pojavljuje i uz živo, pri čemu je naglasak na impozantnosti referenta ili je pak značenje pogrdno: *komad žene, čovjeka; pet komada djece*. „Singulativi“ leksički zbirnih imenica označuju što živo: **član vijeća, žirija; pripadnik vojske, naroda; sudionik skupa; grlo stoke, divljači**. Kvantifikativi konstitutivnog elementa ne mogu imati augmentative i deminutive (**komadina namještaja, *člančić žirija*) i po tome se mogu razlikovati od fragmentizatora – oni označuju dijelove koji su sami po sebi zaokružene i potpune cjeline – zato ti kvantifikativi nikad ne dolaze uz gradivne imenice (ne u tome značenju) niti im se značenje širi tako da mogu doći uz apstraktne imenice, usp. *zrnce srama, trunka sumnje*, ali **komadić srama*.

¹⁴⁷ U nedostatku boljega termin preuzimamo od Ivić (1980 [2008]).

7.3.6. Kvantifikativi cjeline

Sljedeće dvije skupine kvantifikativa odgovaraju Kuninoj skupini *cjeline*, gdje „glava sintagme iskazuje također količinu, određeni niz, ali obvezatno zamisliv pomoću njezina pojavnog oblika. Zavisna genitivna sastavnica predstavlja cjelinu koju treba shvatiti u obliku kakav izriče glavna sastavnica“ (2008: 45). Dok skupine 3–5. obuhvaćaju kvantifikative koji znače dio, ova skupina označuje *cjelinu*, „pojavni oblik“ tih dijelova: npr. *busen trave* skup je *vlati trave*, *snop svjetla* skup je *zraka* itd. Kvantifikativi cjeline nebrojivo za brojivost osposobljuju određujući mu organizaciju/konfiguraciju/raspored entiteta okupljenih u cjelinu, to je skupina utemeljena na semantičkome obilježju rasporeda/konfiguracije (važnome i za organizaciju klasifikatora, v. ovdje § 7.2), ali zbog toga im je značenje manje količinsko, tj. može biti interpretirano i kao kvalitativno, a kao što su nekonvencionalni spremnici prihvatljiviji s *pun* (v. ovdje § 7.3.2), nekonvencionalni kvantifikativi cjeline dolaze s *cijeli/čitav*: ?*Pojeo je kutiju keksa* > *Pojeo je cijelu kutiju keksa*.¹⁴⁸ Gotovo svaki od tih kvantifikativa ima relativno usku distribuciju, više je ili manje specijaliziran, a obilježje rasporeda dolazi u kombinaciji s još kojim obilježjem (npr. materijalom, konzistencijom, oblikom), npr. *klupko* je skup duguljastih, tankih, savitljivih predmeta – *klupko trave*, *vune*, *konca*; preneseno onda i *zmija*, *špageta*; dalje i *laži*, ali ne i **klupko papra*, *vode* jer *papar* i *voda* ne zadovoljavaju ta obilježja.

Sve su potvrde iz korpusa:

bala *slame*, *sijena*, *otpada*, *tkanine*, *tekstila*, *svile*, *papira* (tanko, plosnato, savitljivo)

blok *kuća*, *izlaganja*, *promidžbenih poruka*, *tema*, *radova*, *poezije*

brdo i **more** čega god (v. ovdje § 7.4)

buket, **kita**, **pušlek** *cvijeća* (fleksibilnost); pren. *buket igrača*, *poezije*

bunt *novina*, *gotovine* (materijal: papirnato), *ključeva*

busen *cvijeća*, *trave*, *peršina*, *zemlje* (ali s travom ili korovom), *kose*

čokot *vinove loze*

galaksija *zvijezda*

¹⁴⁸ *Cijeli/čitav* služe i intenzifikaciji: *Imali su čitav niz pitanja*, *Pojavila se cijela plejada likova*.

grozd *zvuka, značenja, asocijacija, navijača, nota*

gvalja, gužva, guka, gvala, skoba *dlaka, kudjelje*

kartica *teksta, tableta*

klupko *нити, vune, konca, dlaka; špageta, zmija (tanko i dugačko); kao 'zamršen skup' klupko laži; klupko oblaka, seljaka, puka*

kolut *sira, žice, papira, kobasice (oblik)*

korpus *tekstova*

krug, đir, runda, tura *pića, pregovora, razgledavanja; dvije ture kolača, tri ture rublja za pranje, dvije ture gostiju*

kutija *cigareta („pojavni oblik“, ne spremnik kao kutija knjiga)*

mlaz *vode, krvi (konzistencija: tekuće, oblik)*

nakupina *gljivica, leševa, tkiva, kamenca, blata, smeća, s apstraktnim: nervoze, bahatosti*

naviljak *sijena*

niz *pitivanja, svjedoka, zamjerki, ustupaka, zahvata, mjera, stručnjaka, znanstvenika, godina – dolazi samo s brojivim jer podrazumijeva pojedinačnost članova, kao i lanac krijumčara, ljudi, hotela, planina; mreža ustanova, znakova*

paket *jaja; dionica, mjera, usluga, država, promjena*

paleta *proizvoda, problema, izraza, psovki i prijetnji, mogućnosti, likova*

plast, stog *sijena*

plejada *zvijezda; uz živo (u prenesenom značenju) pripada sljedećoj skupini (7.): plejada književnika, glazbenika*

red *kreme, red oraha, red biskvita; red tuge, red sreće*

rola *papira, filma*

rukovet/rukovetac „1. svežanj žita koliko se uhvati rukom i odsiječe srpom“; ekstenzije: „2. ekspr. kita cvijeća, buket 3. pren. zbirka (pjesama, obično za pjevanje); rukovet pjesama,

klasja, knjiga, cvijeća“ (HJP). HNK potvrđuje rječnički opis, najviše je *pjesama*. ARj kaže da je *rukovet* „svežnić žita ili drugih biļaka, što se zahvati na pr. kod žetve jednom rukom“, a „dolazi i u prenesenom značenju“: *klasja, knjiga*. Prema kolokacijama *sijena, pšenice, trave* to je sinonim za *svežanj*

salva, rafal preneseno *psovki, optužbi, dekonstruktivizma*

set zakona, pitanja, knjiga, noževa

sloj *premaza, prašine, čokolade*

snop *pšenice, klasja, ječma; vesala, pruća; dolara, karata, pisama; svjetla, svjetlosti, zračenja* (oblik, materijal)

struk/stručak prema ARj-u *struk* je pojedinačna stabljika biljke, ne njihov skup, kao u suvremenim primjerima *struk cvijeća*, gdje je *struk* isto što i *stručak*, „kitica cvijeća“ (HJP)

svežanj *poriluka, triješća; rublja, ključeva*; posebno za papir (obilježje materijala): *novčanica, novina, pisama, proglasa, tiska, dokumenata, spisa, papira, rukopisa*

špil *karata* (sinonimi *snop, svežanj, mac*; HJP)

štos *drva, knjiga* (sinonimi *gomila, hrpa*)

štruca *kruha*

šuma *ruku, zastava, papira, problema; kiša metaka, golova; lavina izdanja, pitanja* („velika količina snijega, leda, zemlje i kamenja koja iznenada i brzo klizi niz planinske padine“ (ŠRHJ)); **pljusak** *uvreda*; **bujica** *riječi* „2. pren. velika količina čega snažnoga i brzoga [~ riječi; ~ osjećaja]“ (ŠRHJ); **poplava** *informacija, riječi, suza; 2 naroda* – sva sila, gomila, masa (RS), 2.b veliko mnoštvo ili naglo širenje čega [~ *novih ideja*] (ŠRHJ); *poplava plačipičkica*; **rijeka** *snova; pren. tuge, bola, suza, plača, krvi*; „c) imenicom rijeka uz kvalitativni genitiv (u starih pisaca i s prijedlogom od) ponajviše apstraktnih imenica označuje se *obilje, veličina, dubina čega*, na pr. govorenja, nauka, milosti“ (ARj); „2. pren. veliko mnoštvo koje se kreće u određenome smjeru [~ *ljudi; ~ vozila*]“ (ŠRHJ); **jezero** *suza*; „u metaforičkom smislu, veliko mnoštvo“: jezero neufanja, jezero od potreba, jezero svemogućstva, nesrićnosti (ARj); **lokva** *krvi*; **oblak** *dima*; **dašak, tajfun** *svježine, glamura, razuma, proljeća*; **džungla** *papira*

vijenac *cvijeća, lišća; kobasica; poezije*

zavežljaj (smotuljak, pinklec) *novina, papira, hrane, posteljine.*

Široku pak distribuciju imaju **brdo, more, gomila, hrpa, kup, masa**, zbog čega mogu biti i kvantifikatori (v. § 7.4) i u tome su značenju sinonimi:

hrpa „1. sipka tvar nagomilana na jednome mjestu ili mnogo istovrsnih predmeta nabacanih ili složenih u stožasti oblik (~ *kamenja*; ~ *knjiga*; ~ *pijeska*); sin. *gomila, kup* 2. *pren.* [= kvantifikator] – velika količina čega (~ *problema*; ~ *stvari*); sin. *brdo pren.*, *gomila pren.*, *kup pren.*, *masa pren.*, *mnoštvo pren.*, *more pren.*, *obilje, šuma pren.*,” (ŠHRJ); *govana (pren.)*; ima vrlo širok raspon kolokacija i vrlo je visoke frekventnosti: *hrpa žita, kamenja, soli, drva, zlata, pjenezi (BJS), srebra, bisera, dragog kamenja, kosti, blaga, pšenice*; *preneseno zloće, naroda, žena (ARj)*;

gomila *leševa, spisa; dokaza, uvreda, ljudi, problema, podataka (HNK)*. ARj kaže da je *gomila* izvorno kvantifikativ za kamenje, riječ nastala premetanjem od psl. *mogyla* 'hrpa nadgrobno kamenja', no da može značiti i „vrpa uopće, skup stvari koje bez reda stoje jedne uz druge, ili jedne na drugijem. [...] U starijim primjerima samo u prenesenom i metaforičkom smislu, ali se u naše vrijeme ovo značenje shvata kao da je u pravom smislu“, odnosno izgubila se metaforičnost hrpe nečega što nije kamenje. *Gomila* može imati i žive referente „što stoje jedni uz druge bez ikakva reda“: *gomila ljudi, naroda*;

masa „velika količina čega“: *masa ljudi, problema, stvari, naroda, sredstava, grešaka, novca, vozila, dugovanja (HJP)*; u značenju „veliko mnoštvo ljudi, svjetina, gomila“ (HJP) pripada 7. skupini;

kup *smeća, kamenja, knjiga, pijeska; kup drv, pinez, kamenja, žita, strila, sviju dobara, jada i čemera (ARj)*.

7.3.7. Leksički zbirne imenice

I ova skupina kvantifikativa označuje cjelinu i organizaciju te cjeline, ali za razliku od prethodne skupine dolazi s imenicama čiji su referenti živi i/ili ljudski zato što obuhvaća leksički zbirne imenice:

a) za životinje, specijalizirane prema vrsti životinja: **stado** *koza, ovaca, govoda*; **krdo** *divljih svinja, slonova*; **jato** *ptica, riba*; **roj** *kukaca*; **plova** *riba*; **čopor** (divljih i/ili opasnih životinja)

divljih pasa, vukova, hijena; ergela konja (prošireno za ljude: *tjelohranitelja, manekenki*). Ako se uz njih pojave imenice s ljudskim referentima, ljudima se pripisuju karakteristike životinja u tim formacijama: *čopor huligana, ergela tjelohranitelja, stado ljudi, čopor/krdo djece, roj uspaničenih ljudi*. Vrijedi i obratno, kad se uz leksički zbirne imenice za ljudsko pojave životinjski referenti, životinjama se pripisuju ljudske osobine: *vojska buba, mrava*.

b) za ljude: *gomila, grupa, mnoštvo, masa, skupina, zbor, banda, vojska, skup, kordon, svita, odred, udruga, udruženje, kolektiv klinaca, kongregacija, horda, bataljun, četa, brigada* (općenito vojne jedinice), *tabor* itd. – raspon kolokacija prema društvenim funkcijama (vojni, vjerski, ekonomski itd.).

Nisu sve leksički zbirne imenice ujedno i kvantifikativi, usp. **narod ljudi, *puk ljudi, *momčad igrača, *posada mornara, *rulja ljudi*; a neke su kvantifikativi samo u prenesenome smislu: *vojska ljudi, nezadovoljnika, mrava, buba, praznih boca; plejada književnika, glazbenika, ideologa, autora, trenera, igrača* (HNK). Ova je skupina kvantifikativa granična jer se potvrde mogu interpretirati i kao primjeri eksplikativnoga, a ne partitivnoga genitiva pa treba primijeniti testove iz § 7.2 ovdje. Po tome su ti kvantifikativi slični imeničkim klasifikatorima, koje karakterizira odnos opće-specifično (Aikhenvald 2000: 82): u sintagmi *stado ovaca* zavisni član specificira o kojoj se vrsti glavnoga člana radi.

7.3.8. Generički kvantifikativi

Ova skupina kvantifikativa predstavlja rekategorizacije prema vrsti (v. ovdje § 5) i mnogo je malobrojnija od rekategorizacija prema mjeri (skupine 1–7.), a uglavnom se iscrpljuje u primjerima *vrsta, tip, marka, inačica, verzija, klasa, razred, kategorija*. Od nabrojanih kvantifikativa nešto ograničeniju distribuciju ima **marka**: *odjeće, automobila, vozila, cigareta, duhana, vina* ili općenito *proizvoda* (HNK).

7.4. Imenički kvantifikatori

Dok kvantifikativi predstavljaju kombinaciju kvantifikacije i klasifikacije, određuju „vrstu“ količine, kvantifikatori znače samo količinu. Skupine s kvantifikatorom nisu tročlane, već dvočlane; imenički kvantifikatori nisu klasifikatori (kvantifikativi) i zbog toga oni imaju mnogo širu distribuciju od kvantifikativa – ne postavljaju ograničenja o vrsti imenice koja se uz njih može pojaviti, ne uključuju obilježja o obliku, konfiguraciji i sl. koja bi imenica

morala zadovoljiti pa zato dolaze s gotovo neograničenim brojem imenica (usp. npr. *plast sijena*, ali *hrpu ljudi*, *mesa*, *stvari*, *problema* itd.). Dio imeničkih kvantifikatora nastao je od kvantifikativa daljnjim izbljeđivanjem polaznoga imeničkoga značenja: *hrpa* je od imenice koja znači „mnogo istovrsnih predmeta nabacanih ili složenih u stožasti oblik“ (ŠHRJ) postala kvantifikativ *hrpa* sa značenjem količine toga oblika, a dalje onda i kvantifikator *hrpu* u značenju 'mnogo'. Gubljenje predmetnoga, a onda i kvantifikativnoga značenja imenice koja je postala kvantifikator odražava se gramatički u gubitku sklonidbe (popriloženju u okamenjeni akuzativ mjere) i zadanoj sročnosti s predikatom: *Govorim o hrpu ljudi*; *Došlo je hrpu ljudi* naspram *Došla je hrpa ljudi*. Nadalje, kvantifikatori se ne mogu pojaviti s brojem (**dva mora problema*) i ne mogu biti modificirani (**Imam veliku hrpu problema* naspram *Tamo je velika hrpa smeća*),¹⁴⁹ ali se zato (u razgovornome jeziku) mogu pojaviti uz glagol (*hrpu radim*) te komparativ pridjeva (*hrpu sam bolji*) i priloga (*hrpu sam bolje*).

Budući da mnogi imenički kvantifikatori nastali od kvantifikativa zadržavaju oba oblika (sklonjivi i nesklonjivi), u nekim je primjerima teško razlučiti radi li se o kvantifikativu ili kvantifikatoru. Općenito bi ih trebalo promatrati kao dva pola kontinuuma, ne kao binarnu opreku, i primijeniti ljestvični pristup: s jedne strane nalaze se kvantifikativi koji su gramatički i dalje imenice (imaju sklonidbu, mogu stajati uz brojeve), s druge potpuno popriloženi kvantifikatori (nemaju sklonidbu, a mogu stajati uz glagole, pridjeve i priloge). Između ta dva pola nalaze se onda primjerice svi kvantifikativi za gradivno koji pomakom značenja postaju kvantifikatori za apstraktno: *pregršt vode* > *pregršt pažnje*, ali koji nisu potpuno popriloženi. *Pregršt* je dakle kvantifikativ kad se pojavi uz gradivnu imenicu, a kvantifikator uz apstraktnu (da tu više nije kvantifikativ vidimo po tome što ne može doći uz broj: **dvije pregršti ljubavi*), ali nije popriložen: **pregršt radim*, **pregršt bolje*, za razliku od primjerice kvantifikativa *mrvice*: *mrvice kruha* (kvantifikativ) > *mrvice ljubavi* (kvantifikator) > *mrvicu radim*, *mrvicu sam bolje* (potpuno popriložen kvantifikator). Između prvoga i drugoga stupnja postoji još barem jedan međustupanj: kvantifikatorsko (količinsko) značenje nije jednako konvencionalno ili uvriježeno za sve primjere, odnosno postoje različiti stupnjevi metaforičnosti između nekonvencionalne i stoga ekspresivne uporabe s jedne strane (*čaća suza*, *zrno teatralnosti*) i konvencionalne, okamenjene s druge (*mrvice ljubavi*, *šaka jada*).

¹⁴⁹ Osim (isto okamenjenih) „umanjenica“ *mali milijun*, *malo more* (*čega*). Potreba za umanjivanjem vidi se i u supostojanju oblika *mrvu* i *mrvicu*, *šaku* i *šaćicu*, *trun*, *trunku* i *trunčicu*, *pinku* i *pinkicu* itd. Od uvećanica obična je jedino *hrpetinu*: *Imam hrpetinu problema*, eventualno *gomiletinu*.

Pogledat ćemo sada koliko je koja skupina kvantifikativa plodna za nastanak kvantifikatora: iz prve skupine (mjere i mjerne jedinice) nastali su kvantifikatori **tona/tonu** i **gram**: *Došlo je tonu ljudi; Nemam ni grama volje* (uz *nemam ni atom volje*, gdje je **atom** interpretiran kao mjerna jedinica). Daleko manje frekventni u toj uporabi jesu **metar**: *izrekao je metar gluposti* (HJP), **kilu**: *napisao si kilu gluposti*, i **klaftar**, ali samo u konstrukciji s *na*: *imala je ona pustolovina na klaftre* (HJP). Iz skupine spremnika kao kvantifikator najviše se osamostalio **šaka/šaku**: *novca, ljudi, moći, ljubavi, jada* (HJP); odnosno **šačica/šačicu**: *ljudi, glasova, bolesnika, pobunjenika, bogataša* itd. (HJP). Kvantifikatori su za apstraktno i **pregršt** *veselja, problema, emocija* itd. (HNK), **prstohvat** *apsurda* i **naramak** *nasilja*. S različitim stupnjem konvencionalnosti kvantifikatori nastali od spremnika mogu biti i npr. **čaha suza**, **vrića smija**, **kontejner uvreda**, **kamara para**. Kvazispremnici s kvantifikatorskom funkcijom jesu **pun kufer** i **!!!pun kurac**, koji dolaze i s glagolima, pridjevima i priložima: *Imam pun kufer posla; !!!Došlo je pun kurac ljudi; !!!Karta je bila pun kurac skupa; Radim pun kufer; On je pun kufer / !!!pun kurac brži od mene. !!!Kurac* (bez *pun*) može biti i zamjenica (kvantifikator) u značenju 'ništa': *!!!taj kurca ne razumije* (Marković 2012: 82). Iz skupine fragmentizatora popriloženi kvantifikator može biti samo dijaloški **bokun**: *Bokun sam ti umorna*; a (nepopriloženi) kvantifikatori za apstraktno mogu biti i fragmentizatori **doza šarma**, **porcija skandala**, te obilježeno i neki drugi fragmentizatori: **šnitu udaljena starost**; *Francuska, gutljaj daleko*.

Iz skupine partikularizatora potpuno su popriloženi kvantifikatori **mrvu/mrvicu** i **trun/trunku/trunčicu** u značenju 'vrlo malo': *mrvu/mrvicu/trunku samilosti, emocije, srca, proračunatosti*; a dolaze uz pridjeve: *mrvicu/trunku predvidljivo*, priloge: *mrvicu/trunku bolje* i glagole: *mrvicu sam spavala*. Nešto manje konvencionalan kvantifikator jest i **zrno**, čest s apstraktnim imenicama: *zrno iskrenosti, volje, razloga, realnosti, pribranosti* itd., prihvatljiv uz pridjev: *Koreografija akcijskih scena zrno je teatralna*, ali ne i uz glagol: **zrno smo spavali*. Kvantifikator za apstraktno može biti i **kap** *sreće, veselja, gorčine, koncentracije, dobrote; kapljica glamura, banalnosti* (HNK). Iz pete skupine („partikularizatori konstitutivnog elementa“) nijedan kvantifikativ nije konvencionalan kvantifikator, mogu se eventualno pojaviti uz apstraktno, ali su vrlo obilježeni: *Daj mi komad ljubavi, ovaj primjerak/uzorak gluposti*. Ni iz sedme skupine nijedan kvantifikativ nije postao kvantifikator (ili bi bio izrazito obilježen, npr. *?vojska emocija*), a osma skupina kvantifikativa obuhvaća rekatégorizacije u vrstu, ne količinu, pa ni iz te skupine ne nastaju kvantifikatori (količinsko značenje nije moguće). Zato je za nastanak kvantifikatora

najplodnija šesta skupina kvantifikativa cjeline, iz koje gotovo svi primjeri, uz različite stupnjeve prihvatljivosti i konvencionalnosti, mogu postati kvantifikatori; npr. *šuma misli, bujica uvreda, poplava psovki, rafal pitanja, džungla misli, ocean patnje, rijeka suza; busen misli, buket programa, svežanj gluposti, rukovet poezije*. Najviše popriloženi kvantifikativi ove skupine, koji dolaze uz glagole, priloge i pridjeve (tada obavezno u okamenjenom akuzativu mjere), jesu *brdo, gomila/gomilu, hrpa/hrpu*, i *masa/masu* (specifična za jug Hrvatske), koji su u tome značenju sinonimi, a upotrebljavaju se u razgovornome jeziku:

brdo *problema, ljudi, tekstova, nastupa; Svaki dan brdo radim, Svi znaju da brdo čitam* (HNK);

gomila/gomilu *dokaza, uvreda, protivnika, unučadi, posla, detalja, problema* itd. (HNK); *Gomilu ljudi je došlo; Poduzeća mogu poslovati gomilu bolje;*

hrpa/hrpu *hrpa ljudi, problema, pitanja* itd. (HJP), *zloće, naroda* (ARj); *Hrpu sam bolje, On je hrpu jači od tebe; Hrpu smo se naradili, Hrpu sam umorna;*

masa/masu *problema, stvari, poslova, novca* itd. (HNK); *kreativni nered s masu detalja; Ovo je bilo šaljivo masu; masu dobra šema; U zadnje vrijeme stvarno masu čitam.*

Osim od kvantifikativa, kvantifikatori nastaju i od nekih (velikih i okruglih) brojeva, koji i sami mogu biti kvantifikativi (*dvije tisuće ljudi*): **tisuću, milijun i milijardu** te razgovorno u mlađih govornika i **sto**: *tisuću/milijun/milijardu problema, posla; Pojeo sam sto/tisuću/milijun/milijardu graha; Sto/tisuću/milijun/milijardu te volim; Sto/tisuću/milijun/milijardu sam umorna; Ajme Ivna je bila, a milijun je nisam vidjela; Hvala ti tisuću/milijun!; Sto ti hvala!; Milijardu hvala!*. Dijalektalni su kvantifikatori i **zeru/zericu** te, skraćeno, **dz** [3] (od tal. *zero*, 'nula'): *zerica nacionalizma, zericu previše razvučen*.

Kao kvantifikatori sa širokim rasponom kolokacija upotrebljavaju se i *more, sijaset, obilje, izobilje, (velik) broj, bogatstvo, mnoštvo* te potpuno popriloženi *sila/silu, čudo/čuda* i *pinka/pinku*:

(*cijelo, silno, pravo*) **bogatstvo** *vrsta, epizoda, sadržaja, biljaka* itd. (HNK);

(*velik, malen, veći, manji, određen i sl.*) **broj** *ljudi, građana, dana, sastanaka* itd. (HJP) – samo uz brojive imenice;

čudo „prilog *razg.* vrlo mnogo“: *čudo ljudi* (HJP); *čudo djece, stvari; Imali su cijelo čudo prilika* (HNK); dij. obično i u množini: *čuda ljudi*, i uz glagole: *Čuda sam se nadelala; Čuda smo tega zmišljali*;

gro *stranaka, materijala, uvoza, ljudi, navijača, posla, nekretnina, poslovanja, brakova* (HNK); *gro bolji, gro brže*. Iako HJP kaže da je *gro* „glavni dio, glavina, najveći dio, većina“, u razgovornom se jeziku uglavnom upotrebljava u značenju 'vrlo mnogo';

izobilje „velika, više nego dovoljna količina svega potrebnog za život; bogatstvo, imućnost, obilje“ (HJP); *izobilje paše, epizoda, delicija, monografija, prijepora i podmetanja* (HJP); daleko je frekventniji u konstrukciji *imati čega u izobilju*;

(*velika, mala, veća, manja, određena* i sl.) **količina** *kisika, obnove, droge, oružja* – dolazi uglavnom s nebrojivim;

mnoštvo „2. velika količina čega“: *problema, stvari* (ŠHRJ); *mnoštvo boja, ideja* (HJP); *problema, tema, posuda, događaja, ponuda* itd.; *prije mnoštvo godina* (HJP);

more „velika količina, mnoštvo, velik broj čega, veliko prostranstvo“: *more problema* (HJP); *more neugodnosti, izvođača, odluka, ljubavi, štandova, tuđica, brojki* itd. (HJP);

obilje „velika količina čega“: *problema, stvari* (HJP); *obilje meda, prostora, hrane, podataka, teksta, vode, susreta, emocija, psovki* itd. (HNK);

pinka/pinku dij. *solii, sira, ljubavi; Dodaj mi pinku kruha; Ljutim se samo pinku/pinkicu; Pinku sam ti umorna; Idem se pinku odmoriti*;

sijaset¹⁵⁰ *problema* (HJP), *kemikalija, članaka, mjesta, slučajeva, argumenata, knjiga* itd. (HNK);

sila/silu „sila je isto što *mnoštvo, množina, silesija, naloga, navala; mnogo*, na pr. *sila novaca*“; *sila ljudi, puka, jada, suza, djece, gospode, riječi* (ARj); (*sva, čitava*) *sila izaslanika, stručnjaka, novinara, naroda, navijača; dokumenata, zakona, podataka, sastojaka; administracije, humora, opreme, pepela; razloga, grozota, napada, pohvala* (HNK). ARj

¹⁵⁰ U suvremenome jeziku *sijaset* se upotrebljava u značenju 'mного', no izvorno iz turskoga *siyaset* znači političku ili sudsku upravu, politiku, kaznu i izvršenje kazne. „Ono značenje riječi *sijaset* koje je nama danas prvotno – mnoštvo, mnogo, velika množina – riječ je dobila po tome što su se tjelesne kazne izvršavale (a u islamskom svijetu izvršavaju se i danas) javno, u prisutnosti mnoštva ljudi.“ (<http://www.matica.hr/vijenac/196/Sijaset/>)

razlikuje i „*sila, silu* kao adv. *veoma često, vrlo, mnogo*“: *sila puta, sila sam izgubio*, no takva je uporaba u suvremenome jeziku rijetka.

Imenički kvantifikatori svojstveni su razgovornome i govorenome jeziku, a rijetko se pojavljuju u znanstvenome i administrativnome diskurzu. Čini se i da ih više upotrebljavaju mlađi govornici. Da bi od imenice nastao kvantifikativ, a onda i kvantifikator, rekli smo, ona osim svoje gramatike (gubljenje sklonidbe, zadana predikatna sročnost) mijenja i značenje. Većinom se radi o metaforičkim prijelazima ili proširenjima značenja, a u slučaju spremnika i primjera *grlo stoke* o metonimiji. U opisu nastanka klasifikatora od imenica Aikhenvald (2000: 401) govori o semantičkim promjenama izbjeljivanja (engl. *bleaching*), apstrakcije (engl. *abstraction*) i metaforičkih ekstenzija ili promjene značenja od konkretnoga prema apstraktnome, a vidimo da je to ekvivalentno razvoju značenja od imenica u kvantifikative i kvantifikatore. Među riječima od kojih nastaju kvantifikativi, a onda i kvantifikatori, posebno se izdvajaju dvije semantičke domene: to su riječi za dijelove tijela i riječi iz domene „prirode“. Od riječi za dijelove tijela najviše nastaju mjerne jedinice i spremnici, a najčešće od riječi za dijelove ruke (tako je i u klasifikatorskim jezicima, vidi ovdje § 7.2): *dlan, palac, prst, nokat, lakat, šaka, prstohvat, hvat, naramak; stopa, !!!pun kurac; glavica; grlo (stoke), struk/stručak, rukovet, rebro*. Iz semantičke domene „prirode“ nastaju partikularizatori (4. skupina: *list, zrno, kap*) i kvantifikativi cjeline (6. skupina) te daljnjom metaforizacijom kvantifikatori: *šuma, rijeka, ocean, džungla, kiša, lavina, pljusak, bujica, poplava, oblak, jezero, lokva, bara, mlaka, tajfun* te najfrekventniji (prototipni iz te skupine) *more* i *brdo*.

7.5. Klasifikatori u hrvatskome

Sada kad raspoložemo korpusom hrvatskih kvantifikativa (koji, iako nije konačan ni sveobuhvatan, obuhvaća nemalen broj imenica) i njihovim opisom, možemo se vratiti na pitanje ima li hrvatski klasifikatore (v. ovdje u § 7.2). Zbog njihove semantike, uloge u kvantifikaciji i specifičnoga gramatičkoga konteksta u kojemu se pojavljuju (v. niže), držimo da se kvantifikativi u hrvatskome mogu smatrati leksičkim klasifikatorima. Takav stav zagovara i Beckwith (2007), koji se suprotstavlja oštroj podjeli na klasifikatorske i neklasifikatorske jezike (v. ovdje § 7.2) te poziva na redefiniciju te dihotomije. Naime u tipološkoj lingvistici klasifikatorskim jezicima smatraju se oni koji imaju klasifikatore (na kružnost definicije upozorava i Beckwith), odnosno da bi neki jezik bio proglašen klasifikatorskim, mora imati *sustav* klasifikatora. No Beckwith pokazuje da ni prototipni

klasifikatorski jezici poput tajskoga i kmerskoga, kineskoga i japanskoga ne klasificiraju *sve* imenice (štoviše, klasifikatori u vijetnamskome i kmerskome uopće nisu obavezni; 2007: 107), a analizom govorenoga korpusa kineskoga i japanskoga dokazuje da su zapravo vrlo nisko frekventni (u kineskome je u svakodnevnoj uporabi tek desetak „pravih klasifikatora“, u vijetnamskome također, u tajskome četiri; 2007: 106). K tomu vrlo malen broj klasifikatora, samo jedan ili dva, (npr. *-ge* u kineskome, *-ri* u japanskome; 2007: 98) svojom frekventnošću daleko nadmašuje nefrekventan ostatak. Stoga Beckwith dovodi u pitanje teorije prema kojima su (najčešći) klasifikatori otvorena klasa i pokazuje da je sustav klasifikacije u klasifikatorskim jezicima zapravo i više nego usporediv sustavima s rodom, odnosno „neklasifikatorskim“ jezicima, a prava je razlika tek morfosintaktička. „Osnovni“ ili „pravi“ klasifikatori (njih šaćica) odgovarali bi onda rodu u „neklasifikatorskim jezicima“, a ostali leksičkim klasifikatorima za koje će poneki autor priznati da ih imaju i „neklasifikatorski“ jezici. Beckwith dva tipa sustava klasifikacije prikazuje ovako (2007: 107):

sve imenice > specificirane imenice > klasificirane imenice > semantički klasificirane imenice
(raspodjela klasifikacije u klasifikatorskim sustavima)

sve imenice > flektivne imenice > klasificirane imenice > semantički klasificirane imenice
(raspodjela klasifikacije u sustavima s rodom)

Nijedan jezik, tvrdi, ne klasificira *sve* imenice (2007: 110), ali je zato sama jezična klasifikacija univerzalna (2007: viii). „Klasifikator je amalgamirani morfem kao što su amalgamirani deklinacijski morfemi u ruskome ili njemačkome, ili čak sličniji francuskome [...]. Ostavljajući po strani padež, i klasifikatorski amalgamirani morfemi i amalgamirani morfemi kategorije roda utjelovljuju dva obilježja obaju tipova jezika“: semantičko slaganje (klasifikatori u kineskome, rod u ruskome) i specifikaciju broja. „Imenička klasifikacija dakle izravno je povezana s kategorijom broja u obama morfološkim tipovima jezika“ (2007: 127). Na tome tragu bili smo i sami ustvrdili (v. ovdje § 7.2) da hrvatski kombinira oba tipa klasifikacije: „gramatički“, kategorijama roda, broja i padeža, za brojivo, a „leksički“ za nebrojivo (pri čemu glavnu ulogu imaju kvantifikativi), no da je odnos među njima složen. Iz te perspektive vidimo da je sva jezična kvantifikacija ujedno i jezična klasifikacija, samo su ostvarene na različitim jezičnim razinama i na različite načine.¹⁵¹ Beckwith iz navedenoga

¹⁵¹ Čime se u najmanju ruku dovodi u pitanje postavka o apsolutnoj apstraktnosti brojenja, koje je prema pretpostavci neovisno o svojstvima referenata na koje se primjenjuje (v. ovdje § 1). Da to ne stoji barem što se tiče *jezičnoga* brojenja pokazuje i npr. nemogućnost anafore (a možda i nabranjanja): **Kupio sam tri bilježnice, dva psa i kilogram brašna, ukupno šest komada.*

zaključuje da je engleski „na temelju morfologije, sintakse i semantike *jedan tip* klasifikatorskoga jezika“ (2007: 75),¹⁵² a potom to zaključuje i za mađarski, finski, uzbečki i ruski, navodeći iz tih jezika klasifikatore koji u potpunosti odgovaraju hrvatskim kvantifikativima, poput *glavica salate, zrno soli, list papira, češanj češnjaka*. Umjesto binarne opreke između klasifikatorskih i neklasifikatorskih jezika Beckwith ustraje na tome da su svi jezici klasifikatorski, ali se klasifikacija u njima ostvaruje u nekoj točki kontinuuma između (u stvarnosti nepostojećih polova) potpune gramatikalizacije i potpune leksikalizacije (2007: 161).

Kako bi se odmaknuo od uvriježene terminologije tipološke lingvistike koja tradicionalno smatra da postoje jezici koji imaju klasifikatore i koji ih nemaju, Beckwith (2007: 203) uvodi termin *foronim* (engl. *phoronym* prema grč. *pheronym*; trebao bi upućivati na tipična svojstva klasifikatora: *anaforičku* uporabu¹⁵³ i *metaforičku* ekstenziju značenja na temelju koje nastaju i na temelju koje šire distribuciju). Foronimi su sve riječi koje se pojavljuju u konstrukcijama tipičnim za klasifikatore – *pseudopartitivnim konstrukcijama* (v. nastavak), a obuhvaćaju jedinične klasifikatore (*glavica kelja*), skupne klasifikatore (*krdo stoke*), mjere i ostale oblike koji imaju istu funkciju (2007: 203) – označiti imenicu s obzirom na broj (mi smo to zvali „osposobljavanjem za brojivost“) i pritom je klasificirati. Sam foronim, iako omogućuje kvantifikaciju, ne određuje imenicu kao brojivu ili nebrojivu, to je određeno leksičkim značenjem imenice, potvrđuje Beckwith (2007: 32) naš zaključak. Pseudopartitivna konstrukcija ili *pseudopartitivna imenička skupina* pak predstavlja jasno definiran gramatički kontekst u kojemu se pojavljuju foronimi/klasifikatori/kvantifikativi, a izgleda ovako (Beckwith 2007: 37):

((broj-foronim] (imenica])
 ([determinator-foronim] [imenica])
 [[determinator-broj-foronim] (imenica)]

Nadalje, kaže Beckwith, klasifikatori su u engleskome „formalno obilježeni pseudopartitivnim padežom“ (2007: 58), označeni s *of* koji je u govoru ostvariv kao [ə]: *a coupla men* (hrv. *par ljudi*) naspram **lega the table* (hrv. **noga stola*); to je razlika između

¹⁵² Usp. i Allanovu (1977: 286) tvrdnju da engleski nema klasifikatore, ali "ima imenice koje odgovaraju tajskim leksemima za koje se svi slažu da su klasifikatori" te tvrdnju da „možda svi jezici imaju klasifikatore“ (1977: 286).

¹⁵³ Misli se na to da se imenica uz koju se pojavljuju često može izostaviti ako je jasna iz konteksta: izvanjezičnog, npr. u slastičarnici: *Pojela sam dvije kuglice*, ili jezičnog: *Kelj nije baš bio nešto pa sam kupio samo glavicu*.

partitiva, koji označuje dio konkretne cjeline, i pseudopartitiva, koji ne označuje dio nego cjelinu (2007: 158).¹⁵⁴ I partitiv i pseudopartitiv u hrvatskome su iskazani genitivom, no u analogiji prema engleskome, partitiv može (ponekad mora) biti označen s *od*: *noga od stola*, a pseudopartitiv ne može: **glavica od luka*, **čaša od mlijeka*, **grlo od stoke*. K tomu, pseudopartitiv nikada ne može biti preoblikovan u pridjev: *čaša vode* > **vodena čaša*; *kriška torte* > **tort(i)na kriška*, a tomu je tako jer pseudopartitiv ne znači *dio* (kao partitiv) već *cjelinu*. Uvođenjem pseudopartitiva Beckwith uspijeva razgraničiti taj kontekst od ostalih (u hrvatskome) genitiva, pogotovo partitivnoga (v. ovdje §§ 6, 7.1), čime uspostavlja prepoznatljiv i jedinstven gramatički kontekst foronima/kvantifikativa. Time smo dobili još jedan alat za prepoznavanje kvantifikativa, no treba reći da ni on ponekad nije dovoljan za jednoznačnu interpretaciju primjera poput *Pojeo je dva zrna graha* (gotovo svi hrvatski kvantifikativi mogu biti i partitivi i pseudopartitivi), gdje *zrno* može biti i pseudopartitiv (nekonkretno: nekoga graha, graha općenito, **dva grahova zrna*) i partitiv (konkretnoga, određenoga graha, *dva grahova zrna*). Imenica u pseudopartitivu uvijek je neodređena, a u partitivu određena (Beckwith 2007: 58), pa o tome ovisi i interpretacija dvoznačnih primjera. Hrvatski kvantifikativ *komad* (v. ovdje § 7.3.3) vrlo je ilustrativan u tome smislu jer ima jasno odvojenu partitivnu i pseudopartitivnu („singulativnu“, individualizacijsku) funkciju: *komad jabuke* kao 'dio jabuke' i *komad jabuke* kao 'jedna jabuka'.

Beckwith dovodi u pitanje i uvriježenu opreku između vrstnih i mjernih klasifikatora, prema kojoj vrstni klasifikatori ne govore ništa o količini sadržaja označena imenicom, dok mjerni uspostavljaju jedinicu za brojenje (npr. Aikhenvald 2000: 117). No zbog mnoštva graničnih slučajeva u klasifikatorskim jezicima kvalitetu i kvantitetu trebalo bi promatrati kao „suprotne polove 'semantičkoga kontinuuma'“, kaže Beckwith (2007: 185): „Mjerni klasifikatori, kao i vrstni, isto tako implicitno klasificiraju imenice prema semantičkim kriterijima“ (2007: 29), zato su neovjereni primjeri **kriška graha/mlijeka* ili **komad vode*. Budući da je „nemoguće povući jasnu formalnu ili semantičku granicu između vrstnih i mjernih klasifikatora [...], uputnije ih je dijeliti na *jedinične* [engl. *unit*] i *skupne* [engl. *group*]“ te na njih gledati ponovno kao na dva pola kontinuuma (2007: 71). U skladu s Beckwithovim postavkama, 1. i 2. skupina kvantifikativa ovdje (v. §§ 7.3.1, 7.3.2) obuhvaćaju *mjerne klasifikatore*. Mjerne jedinice pak koje nisu kvantifikativi (npr. *dan*, koji treba razlikovati od npr. *dan hoda* koji jest kvantifikativ/klasifikator) Beckwith (2007: 169)

¹⁵⁴ Usp. i odredbu iz gramatike Silić – Pranjković: „U sintagmemima tipa *litra ulja*, *komad kruha* ili *odred vojnika* GT označuje *cjelinu* predmeta ili mjeru stvari, a ZT označuje taj predmet ili tvar. Riječ je dakle o *dijelnom* ili *partitivnom* genitivu“ (2007: § 1139; istaknula P. B.).

naziva *automjerama* (engl. *automeasures*). U 2. skupini spominjali smo *ad hoc* spremnike koji postaju kvantifikativi kad dolaze uz *pun* (*puna kuća gostiju* ali **kuća gostiju*), takve primjere Beckwith (2007: 172) naziva *kvaziforonimima* ili *ad hoc foronimima*. Treća skupina (fragmentizatori; v. ovdje § 7.3.3) obuhvaća partitive čije značenje može biti i pseudopartitivno kad nisu interpretirani kao dijelovi konkretne cjeline, nego kao cjeline (izdvojene iz veće cjeline); to se posebno odnosi na neizravne fragmentizatore od glagola (*griz, liz, srk* itd.). Skupine 4–7. (v. ovdje §§§§ 7.3.4, 7.3.5, 7.3.6, 7.3.7) predstavljaju *vrstne klasifikatore*: skupina 4. obuhvaća *jedinične* vrstne klasifikatore (kao i primjeri 3. skupine u pseudopartitivnoj interpretaciji), a skupine 5–7. *skupne* vrstne klasifikatore, za skupine neživoga, netvorbeno zbirnoga (5.), konfiguraciju gradivnoga i brojivoga (6.) te skupine živoga, označenoga leksički zbirnim imenica za životinje i ljude (7.).¹⁵⁵ Osmu skupinu (generički kvantifikativi: *vrsta*) obuhvaća „taksonomske“ klasifikatore, koji zapravo ne klasificiraju (kao ni *mjerni*, barem ne na način na koji to rade vrstni) jer nemaju distribuciju ograničenu na određenu semantičku skupinu imenica niti uključuju semantička obilježja poput živo, okruglo, duguljasto i sl. koja bi imenica trebala zadovoljiti.

S obzirom na to da kvantifikativi u hrvatskome predstavljaju jasno određenu skupinu imenica denominaliziranoga količinskog značenja (*tri šalice kave* nisu *tri šalice*, tri predmeta, već tri količinske jedinice), čija je uloga osposobljavanje nebrojivoga za kvantifikaciju, ali koje kvantificirano istovremeno i klasificiraju, a pojavljuju se u specifičnome gramatičkom kontekstu (pseudopartitiva) i semantički se slažu s imenicama uz koje dolaze (u obilježjima kao što su živo, gradivno itd. i fizičkim obilježjima), mogu se smatrati hrvatskim klasifikatorima. Ako u hrvatskome oni i ne predstavljaju zasebnu vrstu riječi, mogu se izdvojiti barem kao zasebna *funkcija* imenica. S obzirom na to da nisu malobrojni (ima ih barem dvostruko više od svih ostalih leksičkih kvantifikatora; no iako nisu zatvoren razred riječi, svakako su konačan) i s obzirom na važnu ulogu koju imaju u jezičnoj kvantifikaciji i klasifikaciji, čudi da se malo tko njima (sustavno) bavio, i u domaćoj i stranoj lingvistici. Ovaj je rad bio pokušaj da se prepoznaju kao zasebna, važna i zanimljiva jezična pojava.

¹⁵⁵ Takva raspodjela kvantifikativa na gradivno, netvorbeno zbirno i zbirno potvrđuje kontinuitet između gradivnoga i zbirnoga, ali pokazuje i zašto imenice *trava* i *kosa* nisu zbirne nego gradivne (v. ovdje § 4.3.1) – njihovi kvantifikativi/klasifikatori nalaze se u skupini s klasifikatorima gradivnih imenica.

8. Zaključak

U ovome radu zanimalo nas je što je u hrvatskome nebrojivo i kako se iskazuje njegova količina. Počevši od toga da je značenje količine u hrvatskome iskazano dvama osnovnim načinima (1. poglavlje) – gramatikalizirano je gramatičkom kategorijom broja, a leksikalizirano leksičkim kvantifikatorima – rad smo podijelili na dva dijela: prvi dio (3–5. poglavlje) posvećen je odnosu gramatičke kategorije broja, leksičkoga značenja imenica i nebrojivosti, a drugi dio (6–7. poglavlje) odnosu između leksičke kvantifikacije i nebrojivosti. Nakon pregleda temeljne kroatističke i inozemne literature o nebrojivosti (2. poglavlje), gdje smo utvrdili da se o nebrojivosti često govori iz dviju različitih perspektiva (gramatička i numerička brojivost), ali nedostaje pristup koji bi ih ujedinio, krenuli smo od gramatičke kategorije broja jer je ona izraz brojivosti u hrvatskome (3. poglavlje). S obzirom na to da gramatike hrvatskoga ne dijele imenice prema broju ili brojivosti, već prema značenju, izdvojili smo značenjske skupine imenica koje smo pronašli u gramatikama (pojedinačne, gradivne, apstraktne, zbirne i imenice *singularia* i *pluralia tantum*) pa analizirali njihov odnos prema kategoriji broja. Posebnu smo pozornost posvetili zbirnim imenicama, koje smo podijelili na nekoliko podskupina i preispitali njihov odnos prema kategoriji broja, koji je svakako složen jer se i sama zbirnost može smatrati jednim od ostvaraja kvantifikacije u hrvatskome. Za potrebe ovoga rada pokušali smo zatim redefinirati opis defektivnih imenica: oznake *singularia* i *pluralia tantum* pritom nismo smatrali značenjskim, već formalnim kategorijama koje obuhvaćaju imenice defektivne s obzirom na broj (gradivne, apstraktne i dio zbirnih imenica), a te smo imenice zatim proglasili gramatički nebrojivima. Time smo značenje imenica doveli u izravnu vezu s njihovim odnosom prema gramatičkoj kategoriji broja i brojivošću.

Tu smo uključili i tipološku perspektivu i zaključke omjerali o Corbettovu (2000) ljestvicu živosti (5. poglavlje), koja se pokazala korisnom jer dovodi u sustavan odnos semantičke imeničke kategorije i gramatičku kategoriju broja u jezicima svijeta, a usto nam je osvijestila činjenicu da je kategorija živosti u hrvatskome relevantna za cjelokupan imenički inventar. Osim toga pokazala nam je i da defektivnost odnosno nebrojivost gradivnih, apstraktnih i zbirnih i imenica nije njihov manjak, već je s obzirom na njihovo značenje očekivana: nebrojive su imenice neprototipne imenice, udaljene od kategorijalnoga značenja predmetnosti, a stoga i defektivne s obzirom na broj. Ljestvicu živosti prenamijenili smo u ljestvicu gramatičke brojivosti za hrvatski, alat iz kojega se na temelju leksičkoga značenja

imenice može iščitati njezin odnos prema kategoriji broja te odrediti je li ona gramatički brojiva ili nebrojiva. Tu smo pak ljestvicu zatim prilagodili u ljestvicu numeričke brojivosti te uočili razlike među dvjema ljestvicama, za koje smo utvrdili da postoje zato što hrvatski ima specijalizirane brojeve prilagođene za brojenje onoga što je u nekim drugim jezicima nebrojivo. Tako smo s pomoću tih dviju ljestvica doveli u vezu gramatičku i numeričku brojivost te pokazali da one predstavljaju dva pola ili aspekta iste pojave, utemeljene u leksičkome značenju imenice, o kojemu ovisi njezina (ne)brojivost u danome kontekstu/uporabi.

Time smo u prvome dijelu rada utvrdili da se u hrvatskome nebrojivo broji (i gramatički i numerički) tako da mu se značenje opredmeti, postane pojedinačno. Smatrali smo i da je o brojivosti uputnije govoriti kao o dinamičkoj i stupnjevitoj kategoriji, ne binarnoj opreci; da ona ovisi o uporabi imenice u konkretnome kontekstu, kao i o percepciji govornika (ne izvanjezičnoj stvarnosti), te da rekategorizacija značenja imenice iz gradivnoga, apstraktnoga ili zbirnoga (neopredmećenoga) u pojedinačno (opredmećeno) i (rjeđe) obratno rezultira prijelazom iz brojivoga u nebrojivo, odnosno gramatičkom i numeričkom brojivošću prvotno nebrojive imenice. Primijetili smo i da su rekategorizacije značenja „predvidive“: ciljno je značenje uvijek ili mjera / količinska jedinica ili vrsta sadržaja označena imenicom, no konvencionalnost/prihvatljivost tih rekategorizacija pitanje je stupnja.

U drugome dijelu rada bavili smo se leksičkom kvantifikacijom i numeričkom nebrojivošću. Iznijeli smo (6. poglavlje) da ulogu leksičkih kvantifikatora u hrvatskome obavljaju različite vrste riječi: brojevi, količinski prilozi, zamjenice i pridjevi; nakon njihove analize pozabavili smo se pitanjem bi li ih, s obzirom na značenje, funkciju, posebnu vrstu konstrukcija u kojima se pojavljuju i sročnost, bilo opravdano okupiti u jedan funkcionalan razred riječi, kvantifikatore. Pokazali smo da je numerička (ne)brojivost uz gramatičku (morfosintaktičku) drugo, sintagmatsko lice brojivosti, a obje počivaju na istim semantičkim načelima. Uvođenje kategorije (ne)brojivosti stoga je opravdano ako uzmemo u obzir da ona dovodi u vezu defektivnost imenica s obzirom na broj s jedne strane i (izravnu) sintagmatsku nespojivost s brojevima kao vrstom riječi s druge, a polazište za tu poveznicu jest značenje imenice: brojivost je semantička jezična kategorija kojoj je izraz gramatička kategorija broja, a sadržaj značenje imenice.

U nastavku smo utvrdili da je numerička kvantifikacija brojivih imenica izravna (kvantifikator + imenica), a nebrojivih neizravna (kvantifikator + „posrednik“ + imenica),

moćna tek uz pomoć dodatne riječi, leksikalizirane rekategorizacije (leksikaliziranog opredmećenja) značenja imenice u količinsku jedinicu ili vrstu. Te riječi koje omogućuju kvantifikaciju nebrojivoga (iako dolaze i uz brojive imenice) nazvali smo kvantifikativima, razlučili ih od imeničkih kvantifikatora, a njihovoj analizi i opširnome, ali ne i konačnome popisu posvetili posljednje, 7. poglavlje. Iz usporedbe s numeričkim klasifikatorima u „klasifikatorskim jezicima“ zaključili smo da je i hrvatske kvantifikative opravdano smatrati leksičkim klasifikatorima: oni znače različite „vrste“ količine, predstavljaju količinske jedinice ograničene distribucije s obzirom na obilježja koja njihove imeničke dopune moraju zadovoljiti; kvantifikativi *klasificiraju* sadržaj imenice i na taj ih način osposobljuju za brojenje. Prema načinu na koji to čine izdvojili smo osam tipova kvantifikativa: mjere i mjerne jedinice, spremnici, (izravni i neizravni) fragmentizatori, partikularizatori gradivnoga, „konstitutivnog elementa“ i partikularizatori zbirnoga, kvantifikativi cjeline, leksički zbirne imenice i generički kvantifikativi. Naveli smo zatim da se kvantifikativi pojavljuju u specifičnim, pseudopartitivnim konstrukcijama, u kojima se javljaju i klasifikatori u „klasifikatorskim“ jezicima te izveli zaključak da hrvatski ima mjerne i vrstne, jedinične i skupne klasifikatore.

U radu smo utvrdili da kvantifikacija u hrvatskome predstavlja složen sustav različitih, ali međusobno povezanih ostvaraja za čije razumijevanje treba uzeti u obzir gotovo sve jezične razine i brojne jezične kategorije: gramatičku kategoriju broja (morfologija i sintaksa), kategoriju zbirnosti (morfologija i tvorba), leksičke kvantifikatore koji pripadaju različitim vrstama riječi (sintagmatika), kvantifikative, partitivni i pseudopartitivni genitiv (kategorija padeža), egzistencijalne rečenice i pragmatiku (za procjenu konvencionalnosti pojava kao što su rekategorizacija značenja i razvoj kvantifikativa u imenički kvantifikator). Nakraju, razmatranjem uloga kategorija broja i roda u hrvatskome s jedne strane te kvantifikativa s druge u usporedbi sa sustavima klasifikacije u klasifikatorskim jezicima zaključili smo da su u hrvatskome imenička klasifikacija i kvantifikacija ostvarene na dva načina (koja nisu jasno razgraničena nego vrlo složeno povezana): one su i gramatikalizirane i leksikalizirane, pri čemu se brojivo kvantificira i klasificira i gramatički i leksički, a nebrojivo uglavnom samo leksički. Konačan je zaključak rada da je svaka jezična kvantifikacija u hrvatskome ujedno i jezična klasifikacija.

9. Literatura

Aikhenvald, Alexandra Y. 2000. *Classifiers: A Typology of Noun Categorization Devices*. Oxford: Oxford University Press.

Allan, Keith. 1976. Collectivizing. *Archivum Linguisticum* 7: 99–117.

Allan, Keith. 1977. Classifiers. *Language* 53/2: 258–311.

Allan, Keith. 1980. Nouns and countability. *Language* 56: 541–567.

ARj = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1880–1976. Vol. I–XXIII. Zagreb: JAZU.

Anić, Vladimir. 2000. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.

Anderson, Stephen R. 1985. Inflectional morphology. U: Shopen, Timothy (ur.) 1985. *Language typology and syntactic description*. Vol. III. *Grammatical typology and syntactic description*. Cambridge: Cambridge University Press. [Cit. prema Marković 2012]

Babić, Stjepan. 1998. *Sročnost u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: Matica hrvatska.

Babić, Stjepan. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Treće izdanje. Zagreb: Globus – HAZU.

Babić, Stjepan – Slavko Pavešić – Stjepko Težak [Babić *et al.*] 1991. Oblici hrvatskoga književnog jezika (Morfologija). U: Stjepan Babić *et al.* 1991. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: Nacrti za gramatiku*: 453–741. Zagreb: HAZU – Globus.

Babić, Stjepan – Dalibor Brozović – Ivo Škarić – Stjepko Težak [Babić *et al.*] 2007. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb: Globus.

Babukić, Vjekoslav. 1836 [2013]. *Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga*. Pretisak Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Barić, Eugenija – Mijo Lončarić – Dragica Malić – Slavko Pavešić – Mirko Peti – Vesna Zečević – Marija Znika [Barić *et al.*] 1995. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.

Bechert, Johannes. 1982. Grammatical gender in Europe: An areal study of a linguistic category. *Papire zur Linguistik* 26: 23–34. [Cit. prema Pišković 2011]

Beckwith, Christopher I. 2007. *Phoronyms: Classifiers, Class Nouns and the Pseudopartitive Construction*. New York – Washington D.C. – Baltimore – Bern: Peter Lang.

- Biber, Douglas – Stig Johansson – Geoffrey Leech – Susan Conrad – Edward Finegan [Biber *et al.*] 2000. *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Harlow: Longman.
- Biber, Douglas – Susan Conrad – Geoffrey Leech [Biber *et al.*] 2007. *Student Grammar of Spoken and Written English*. Harlow: Longman.
- Brabec, Ivan – Mate Hraste – Sreten Živković. 1954. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Comrie, Bernard. 1989. *Language Universals and Linguistic Typology. Syntax and Morphology*. Second edition. Chicago – Oxford: The University of Chicago Press – Blackwell.
- Corbett, Greville G. 2000. *Number*. Cambridge: Cambridge University Press.
- De Cruz, Helen. 2004. Why humans can count large quantities accurately. *Philosophica* 74: 63–83.
- Dixon, R. M. W. 1982. *Where have all the adjectives gone? and other essays in semantics and syntax*. Berlin – New York – Amsterdam: Mouton. [Cit. prema Aikhenvald 2000]
- Dixon, R. M. W. 1986. Noun Classes and Noun Classification in Typological Perspective. U: Craig, Colette G. (ur.). *Noun Classes and Categorization*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. [Cit. prema Pišković 2011]
- Eastwood, John. 1997. *Oxford Guide to English Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Ethnologue: The Languages of the World*. (<http://www.ethnologue.com/>)
- Florschütz, Josip. 1940. *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika: za srednje i slične škole*. Četvrto izdanje. Zagreb: Naklada školskih knjiga i tiskarnica Banovine Hrvatske.
- Gil, David. 2013. Numeral Classifiers. U: Matthew Dryer – Martin Haspelmath (ur.). *The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. (Dostupno na: <http://wals.info/chapter/55>; pregled: 22.8.2014.)
- Gortan-Premk, Darinka. 1997. *Polisemija i organizacija leksičkog sistema u srpskome jeziku*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU. [Cit. prema: Tafra 2005]
- Greenbaum, Sidney – Randolph Quirk. 2007. *A Student's Grammar of the English Language*. Harlow: Pearson Education, Longman.
- Grzegorzczkova, Renata – Krystyna Kallas – Krystyna Kowalik – Roman Laskowski – Alicja Orzechowska – Jadwiga Puzynina – Henryk Wróbel [Grzegorzczkova *et al.*] 1984. *Gramatyka współczesnego języka polskiego: Morfologia*. Warszawa: Państwo Wydawnictwo Naukowe.
- Henik, Avishai – Tali Leibovich – Sharon Naparstek – Liana Diesendruck – Orly Rubinsten [Henik *et al.*] 2012. Quantities, amounts and the numerical core system. *Frontiers in Human Neuroscience* 5 (186): 1–4.

HNK = *Hrvatski nacionalni korpus* (<http://www.hnk.ffzg.hr/>).

Ivić, Milka. 2008 [1980]. Izbrojivost onoga što imenica označava kao gramatički problem. *Lingvistički ogledi*: 13–38. Treće dopunjeno izdanje. Beograd: Biblioteka XX vek: Krug.

Jakobović, Zvonimir. 2009. *Leksikon mjernih veličina*. Zagreb: Školska knjiga.

Jespersen, Otto. 1924. *The Philosophy of Grammar*. London: George Allen & Unwin Ltd.

Katičić, Radoslav. 2002. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: HAZU – Nakladni zavod Globus.

Kodrić, Ana – Ivana Vidović Bolt. 2013. Važnost kontrastivnog pristupa u poučavanju stranoga jezika – primjer ovladavanja hrvatskim za poljske govornike. *Poznańskie studia slawistyczne* 5. Poznań: Instytut Filologii Słowiańskiej UAM.

Kordić, Snježana. 2002. *Riječi na granici punoznačnosti*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Kordić, Snježana. 2005. [Prikaz] Pomračenje uma. Mirko Peti: *Oblici nebrojivosti u hrvatskom jeziku. Književna republika*. 3/1–2. Zagreb: Hrvatsko društvo pisaca : Profil.

Kuna, Branko. 2008. Gramatička kategorija broja i drugi načini izražavanja količinskih značenja. *Način u jeziku / Književnost i kultura pedesetih: Zbornik radova 36. seminara Zagrebačke slavističke škole*: 37–47. Zagreb: Filozofski fakultet – Zagrebačka slavistička škola – Hrvatski seminar za strane slaviste.

Kwon, Eun-Young. 2005. The “Natural Order” of Morpheme Acquisition: A Historical Survey and Discussion of Three Putative Determinants. *Teachers College, Columbia University Working Papers in TESOL & Applied Linguistics* 5/1: 1–21.

Lakoff, George – Rafael E. Núñez. 2000. *Where Mathematics Comes From: How the Embodied Mind Brings Mathematics into Being*. New York: Basic Books.

Lieber, Rochelle. 2004. *Morphology and Lexical Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Longman Exams Dictionary. 2006. Harlow: Pearson Education, Longman.

Maretić, Tomislav. 1963. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Treće izdanje. Zagreb: Matica hrvatska.

Marković, Ivan. 2010a. O uporabi i značenju imenâ u hrvatskome. *Folia onomastica Croatica* 19: 175–202.

Marković, Ivan. 2010b. *Uvod u pridjev*. Zagreb: Disput.

Marković, Ivan. 2012. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.

Matasović, Ranko. 2004. *Gender in Indo-European*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.

Matasović, Ranko. 2005. *Jezična raznolikost svijeta: Podrijetlo, razvitak, izgledi*. Zagreb: Algoritam.

Matasović, Ranko. 2008. *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.

- Mažuranić, Antun. 1859 [2008]. *Slovnica hèrvatska za gimnazije i realne škole. Dio I. Rječoslovje*. Zagreb: troškom spisateljjevim; bèrzoizkom Karla Albrehta. Pretisak Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Murray, James A. H. (ur.). 1933. *The Oxford English Dictionary: being a corrected re-issue with an introduction, supplement, bibliography of a new English dictionary on historical principles founded mainly on the materials collected by The Philological Society*. Oxford: Clarendon Press.
- Petr, Jan (ur.). 1986. *Mluvnice češtiny: Tvaroslovi*. Praha: Akademia.
- Peti, Mirko. 2004. *Oblici nebrojivosti u hrvatskom jeziku*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Peti, Mirko. 2005. *Što se i kako u jeziku broji: Rasprave o semantici kategorije broja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Petrović, Bernardina. 2008. Leksičko izražavanje poredbenih i količinskih značenja u hrvatskome jeziku. *Način u jeziku / Književnost i kultura pedesetih: zbornik radova 36. seminara Zagrebačke slavističke škole: 37–47*. Zagreb: Filozofski fakultet – Zagrebačka slavistička škola – Hrvatski seminar za strane slaviste.
- Pišковиć, Tatjana. 2011. *Gramatika roda*. Zagreb: Disput.
- Poljanec, Radoslav F. 1989. *Ruska gramatika za svakoga*. Zagreb: Školska knjiga.
- Pranjковиć, Ivo. 2002. *Hrvatska skladnja: Rasprave iz sintakse hrvatskog standardnog jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Pranjковиć, Ivo. 2013. *Gramatička značenja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Raguž, Dragutin. 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Reverse Dictionary*. (Odostražnik engleskoga). <http://www.onelook.com/reverse-dictionary.shtml> (Pregledano: 5.6.2014.)
- Reznikova, Zhanna – Boris Ryabko. 2011. Numerical competence in animals, with an insight from ants. *Behaviour* 148: 405–434.
- Rozental', D. É. – I. B. Golub – M. A. Telenkova. 2009. *Sovremennyj russkij jazyk*. Moskva: Ajris-press.
- RS = Šarić Ljiljana – Wiebke Wittschen. 2008. *Rječnik sinonima hrvatskoga jezika*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Silić, Josip – Ivo Pranjковиć. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Starčević, Šime. 1812 [2002]. *Nòvà riscòslovica iliriskà*. Tarst: Slovima Gaspara Weis. Pretisak Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Šarić, Ljiljana. 2002. *Kvantifikacija u hrvatskome jeziku*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- ŠRHJ = *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. 2013. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Školska knjiga.

- Štrkalj Despot, Kristina. 2013. Od neurona do metafore (i natrag): Neuralna teorija metafore u okviru neuralne teorije jezika i mišljenja. *Suvremena lingvistika* 39/76: 145–173.
- Tafra, Branka. 1995. *Jezikoslovna razdvojba*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Tafra, Branka. 2005. *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Težak, Stjepko – Stjepan Babić. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika: Priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Petnaesto izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
- Tkalčević, Adolfo Veber. 1859 [2005]. *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije*. Beč: C. k. naklada školskih knjigah. Pretisak Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Tračanin, Dionizije. 1995. *Gramatičko umijeće*. Priredio i preveo Dubravko Škiljan. Zagreb: Latina et Graeca.
- Vidović Bolt, Ivana. 2011. *Fleksija.pl: Promjenjive vrste riječi u poljskom jeziku*. Zagreb: FF Press.
- Znika, Marija. 2002. *Kategorija brojivosti u hrvatskom jeziku*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Weber, Doris. 2000. On the function of gender. U: Unterbeck *et al.* 2000. *Gender in Grammar and Cognition*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter. 495–509. [Cit. prema Pišković 2011]
- Wood, Justin N. – Sid Kouider – Susan Carey. 2009. Acquisition of Singular-plural Morphology. *Developmental Psychology* 45/1: 202–206.

10. Sažetak i ključne riječi

Sažetak

U radu se razmatra sustav kvantifikacije u hrvatskome i utvrđuju se dva načina na koje je ona u hrvatskome iskazana: gramatička kategorija broja i leksička kvantifikacija, unutar koje se smješta i numerička kvantifikacija. Polazeći od defektivnosti imenica s obzirom na kategoriju broja, čemu se uzrok nalazi u semantici imenica (donosi se podjela imenica prema njihovoj semantici), daje se definicija gramatičke nebrojivosti. To se zatim omjerava o tipološku ljestvicu živosti, koja se prenamjenjuje u ljestvicu gramatičke brojivosti za hrvatski, a zatim i ljestvicu numeričke brojivosti. Smatra se da su i gramatička i numerička (ne)brojivost dva aspekta iste pojave sa zajedničkim temeljem – značenjem imenica. Poseban je naglasak na načinima na koje se nebrojivo osposobljuje za brojivost, pri čemu ključnu ulogu imaju kvantifikativi. U usporedbi s brojevnim klasifikatorima daje se njihov (p)opis i analiza.

Ključne riječi: kvantifikacija, brojivost, broj (gramatička kategorija), kvantifikator, kvantifikativ, klasifikator, hrvatski jezik

Summary

The paper proposes an analysis of Croatian quantification system, and identifies two ways in which quantity is expressed in Croatian: namely, the grammatical category of number and lexical quantification, which also includes numerical quantification. Starting from the noun semantics, Croatian defective nouns are analysed, resulting in the definition of grammatical uncountability. This is measured against the Animacy Hierarchy, which is then employed as Grammatical Countability Hierarchy for Croatian, and further, as Numerical Countability Hierarchy. It is maintained that both grammatical and numerical (un)countability represent the two aspects of the same phenomenon rooted in noun meaning. Special emphasis is placed on the ways in which the uncountable can become countable, where the key role is played by quantificatives. In comparison with numeral classifiers, the paper provides the list, description and analysis of Croatian quantificatives.

Key words: quantification, countability, number, quantifier, quantificative, classifier, Croatian

11. Kazalo pojmova

- broj** (vrsta riječi) 3–9, 11, 12, 14–15, 18, 21, 24, 62, 64, 68–73, 88, 91, 98, 104, 120, 128
- broj** (značenjska kategorija) 5, 8, 28, 36, 53, 57
- broj** (gramatička kategorija)
- dual (dvojina) 4, 33, 38, 69, 84
 - gradivni broj 35
 - opći broj 9, 29
 - paukal (malina) 4, 69, 70, 84
 - plural (množina) 3–56, 63, 70, 81, 82, 83, 87, 90
 - singular (jednina) 3–56, 69, 70, 87, 91
 - zbrojina (sumal) 37–38
- brojenje** 3, 4, 5, 8, 14, 19, 33, 68, 90, 95, 98, 101–102, 123, 125
- brojivost**
- gramatička 9–28, 31, 33, 45, 52–64, 75, 98
 - brojevná (numerička) 9–28, 33, 60–63, 64–66, 68, 73, 75, 85, 89
 - semantička 9–28, 31–32, 33, 48, 57, 58, 75, 91, 98
- brojnost** 3, 5, 19, 28, 68
- cjelina** 47, 76–79, 100, 110, 113–116, 125–126
- defektivnost** 9, 11, 18, 21, 33, 44–50, 63, 127
- dio** 18, 21, 22, 34, 75–79, 100, 106–110, 125
- dual** v. **broj** (gramatička kategorija)
- egzistencijalne rečenice/konstrukcije** 14, 79–80, 129
- foronim** 124–126
- fragmentizator** 76–78, 81, 100, 106–110, 119, 126
- gradivni broj** v. **broj** (gramatička kategorija)
- gramatikalizacija** 3, 4, 8, 30, 84, 88, 90, 97–98, 124, 127
- imenice**
- apstraktne (mislene) 8, 9, 12, 16, 22, 24, 25, 27, 32, 33, 36, 43–53, 57–58, 60, 63, 91, 98, 106, 107, 110, 111, 112, 118, 119, 127
 - collectiva tantum* 26, 38–40, 42, 50, 54, 100, 107, 109, 112
 - gradivne (tvarne) 10, 12, 18, 21, 22, 23, 24, 32, 33–36, 42, 43, 45, 46, 48, 50–51, 53, 57, 59, 60, 63, 75, 76, 98, 100, 105, 106, 107, 110, 112, 118, 126, 127, 128, 129
 - pojedinačne 8, 10, 18, 23, 32, 33, 35, 40, 43, 45, 49, 50, 51, 53, 56, 57, 59, 60, 61, 63
 - singularia tantum* 20, 31, 43–53, 57–59, 64, 75, 127
 - pluralia tantum* 11, 20, 23, 24, 26, 30–32, 38, 43–53, 58, 59, 61–63, 71, 73, 84, 127
 - vlastite 12, 16, 21, 23, 32, 45–47, 52–53, 56, 63
 - zbirne 7, 23, 24, 25, 32, 46–43, 46, 47, 48, 50, 53–57, 61–62, 71, 77, 79, 81, 100, 107, 112, 116–117, 127
- klasifikator**
- brojevni 77, 89–99, 100, 102, 109, 122–127, 129
 - jedinični 77, 124, 126
 - mjerni 91–97, 125, 126
 - skupni 124, 126
 - vrstni 92–93, 95, 97, 125, 126

kolektivizacija 23

količina 3–9, 17, 19, 28, 31, 45, 68, 75, 78, 87–88, 101

kvantifikacija

- brojevena (numerička) 3–9, 11, 12, 17, 21, 59, 63, 64, 66–68, 72, 74, 92, 123
- gramatička 3–9, 28–32, 88, 123
- leksička 3–9, 15, 29, 34, 58, 59, 63–74, 88, 94, 97, 123

kvantifikativ 6, 34, 63, 74–89, 93–127

kvantifikator

- brojevni 3, 4, 14, 68–72
- imenički 3, 73, 74, 83, 85–87, 92–95, 101, 117–122
- leksički 3, 4, 14, 15, 16, 18, 31, 35, 46, 64–74, 78–80, 88, 90, 92–93, 126

ljestvica brojivosti 51–64

ljestvica sročnosti 41, 72, 87

ljestvica živosti 51–64, 92, 98, 127

mjera 17, 25, 34, 49, 51, 58, 69, 73, 76, 78–79, 81, 85, 86, 89, 92, 95, 99, 100, 104, 119, 124, 126

mjerna jedinica 23, 49, 81, 83, 99, 101–104, 107, 119, 122

muškoosobnost (virilnost) 60

nebrojivost v. brojivost

ograničenost 21–22, 97–98

opći broj v. broj (gramatička kategorija)

opredmećenje (značenja) 10, 11, 18, 25, 34, 43, 47, 57, 62, 64, 67, 75, 78, 87, 128, 129

paukal v. broj (gramatička kategorija)

partikularizator 18, 21, 75–78, 85, 88, 89, 100, 107, 108, 110–112, 119, 122, 129

partitiv 10, 22–24, 69, 71, 73, 75, 78–81, 86, 100, 117, 125–126, 129

plural v. broj (gramatička kategorija)

predmetnost 18, 29, 32, 33, 56, 57, 63, 85, 118, 127

prilog količine 10, 13, 16, 65–66, 70, 74, 75, 85, 86

procjena (estimacija) 3, 4, 8

pseudopartitiv 124–126, 129

rekategorizacija (značenja) 10, 18, 58–59, 62, 100, 117, 119, 128, 129

singular v. broj (gramatička kategorija)

singulativ 29, 34–35, 37, 38–42, 77, 98, 100, 107, 108, 109, 112, 125

spremnik 81, 82, 83–84, 99, 100, 104–106, 119, 122, 126

subitizacija 4, 16

zbirnost 7, 8, 10, 12, 20, 35–43, 53, 62, 100, 127, 129

zbroj 37

zbrojina (sumal) v. **broj** (gramatička kategorija)

živost 40–42, 51–63, 90, 92, 93, 96–98, 127